ΕΚΦΡΑΣΗ ΕΚΘΕΣΗ

ΓΙΑ ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ ΤΕΥΧΟΣ Γ΄

ΤΟΜΟΣ 2ος

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Συγγραφή: Χρίστος Λ. Τσολάκης, Κυριακή Αδαλόγλου, Άβρα Αυδή, Νίκος Γρηγοριάδης, Ανθούλα Δανιήλ, Ιωάννα Ζερβού, Ελένη Λόππα, Διονύσης Τάνης

Συντονισμός πρώτης γραφής: Δημήτρης Τομπαΐδης

Πρώτη αναθεώρηση: Χρίστος Λ. Τσολάκης, Κυριακή Αδαλόγλου, Άβρα Αυδή, Νίκος Γρηγοριάδης, Ανθούλα Δανιήλ, Ιωάννα Ζερβού, Ελένη Λόππα, Διονύσης Τάνης, Βαγγέλης Ιντζίδης

ΕΚΦΡΑΣΗ ΕΚΘΕΣΗ

ΓΙΑ ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ ΑΝΑΘΕΩΡΗΜΕΝΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΕΥΧΟΣ Γ΄

ΤΟΜΟΣ 2ος

<u>Συγγραφική Ομάδα Δεύτερης Αναθεώρησης</u>

ΧΡΙΣΤΟΣ Λ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ
Καθηγητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
ΚΥΡΙΑΚΗ ΑΔΑΛΟΓΛΟΥ
Δρ. Φιλολογίας, Σχολική Σύμβουλος
ΑΒΡΑ ΑΥΔΗ
Φιλόλογος, Καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
ΝΙΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
Φιλόλογος, π. Σχολικός Σύμβουλος
ΑΝΘΟΥΛΑ ΔΑΝΙΗΛ
Φιλόλογος, Καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
ΙΩΑΝΝΑ ΖΕΡΒΟΥ
Φιλόλογος, Καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
ΕΛΕΝΗ ΛΟΠΠΑ
Δρ. Φιλολογίας, Σχολική Σύμβουλος
ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΤΑΝΗΣ

Φιλόλογος, π. Σχολικός Σύμβουλος

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΙΝΤΖΙΔΗΣ

Φιλόλογος

Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΜΗΤΣΗΣ
Αντιπρόεδρος και Πρόεδρος του Τμήματος Β/θμιας του Π. Ι.

Καλλιτεχνική Επιμέλεια
ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΟΥΠΗΣ
ΕΙΡΗΝΗ ΧΑΤΖΗ
Επεξεργασία Επιμέλεια
Ειρήνη Χατζή

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα εργασίας για το Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Προσαρμογή: Πιτταρά Ανθίππη, Εκπαιδευτικός
Επιμέλεια: Παππά Ελισάβετ, Εκπαιδευτικός

Επιστημονικός υπεύθυνος: Βασίλης Κουρμπέτης, Σύμβουλος Α΄ του Υ.ΠΟ.ΠΑΙ.Θ

Υπεύθυνη του έργου: Μαρία Γελαστοπούλου, M.Ed. Ειδικής Αγωγής

Τεχνική υποστήριξη: Κωνσταντίνος Γκυρτής, Δρ. Πληροφορικής

ΤΟΜΟΣ 2ος

ΣΥΜΒΟΛΑ

ΘΕΩΡΙΑ	■
ΑΣΚΗΣΗ	►
ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ	**χρωματιστή σελίδα**

δοκιμιο

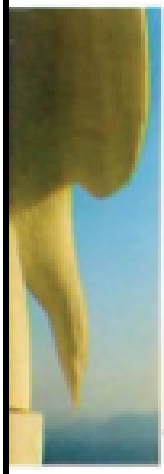

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΔΟΚΙΜΙΟ
Φιλοσοφία
ΤΕΧΝΗ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ
πληροφορία

ΔΟΚΙΜΙΟ

Εισαγωγή στο δοκίμιο

Δοκίμιο είναι ένα είδος γραπτού λόγου με το οποίο έχουν ασχοληθεί διακεκριμένοι άνθρωποι των γραμμάτων, των τεχνών και της επιστήμης. Υπάρχουν, βέβαια, πολλές απόψεις για το τι είναι δοκίμιο.

► **Με βάση τα παρακάτω αποσπάσματα συζητήστε τις απόψεις διαφόρων συγγραφέων για το δοκίμιο. Προσπαθήστε: α) να εντοπίσετε τα κοινά σημεία των απόψεων αυτών, β) να συνοψίσετε τα χαρακτηριστικά του δοκιμίου, στα οποία αναφέρονται οι συγγραφείς.**

Πολύ συχνά συναντούμε τον όρο δοκίμιο στους τίτλους συγγραφέων ποικίλου περιεχομένου, φοβούμαι όμως ότι ούτε αυτοί που το γράφουν ούτε εμείς που το διαβάζουμε έχουμε ξεκαθαρίσει μέσα μας τη φύση και τα όρια αυτού του λογοτεχνικού είδους. Τι είναι το δοκίμιο; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά και οι επιδιώξεις του; Πώς διακρίνεται από άλλους συγγενείς τύπους, φιλολογικής ή επιστημονικής συγγραφής; Γράφονται κριτικά, ιστορικά, φιλοσοφικά δοκίμια. Τι κοινό έχουν στη μορφή (αφού κατά το περιεχόμενο διαφέρουν) τα έργα αυτά, ώστε να χαρακτηρίζονται με το ίδιο όνομα "δοκίμια";

(Ε.π. Παπανούτσος)

Το να πεις τι είναι ένα δοκίμιο δεν είναι τόσο εύκολο. Ευκολότερο θα ήταν να πεις τι δεν είναι: συγκεκριμένα, δεν είναι οπωσδήποτε μια έκθεση και προπαντός δεν είναι μια πραγματεία.

(J. Hofmiller)

Ποιος άραγε έκανε την ελληνική μετάφραση: "δοκίμιο"; Η λέξη είναι επιτυχημένη, όπως και η πρωτογενής γαλλική: essai. Στη σκέψη των δόκιμων συγγραφέων που τη χρησιμοποίησαν σημαίνει ένα σύντομο, γρήγορα γραμμένο, ευπρόσιτο στο πλατύ κοινό κείμενο, που αποτελεί μιαν απόπειρα να προσεγγίσει κανείς, σε αρκετό βαθμό, ένα θέμα κριτικής, επιστήμης, τέχνης, ηθών κτλ. με γνώση και καλλιέπεια, χωρίς όμως να το εξαντλεί γιατί τούτο θα απαιτούσε συστηματική και διεξοδική διερεύνηση, επομένως μια πολυσέλιδη "πραγματεία" (tractatus, traite, treatise).[...]

Στην "πραγματεία" περιμένεις και ανέχεσαι πολλά πράγματα: όγκο σελίδων, βάρος εννοιών, περίπλοκη, κουραστική γραφή. Στο δοκίμιο όχι όμως. Αυτό πρέπει να είναι σύντομο, ευσύνοπτο (,ίσως γι' αυτό ο Σεφέρης ονόμασε τις φιλολογικοκριτικές μελέτες του "δοκιμές" και όχι δοκίμια). Εύληπτο και καλογραμμένο.

(Ε.π. Παπανούτσος)

Το δοκίμιο και η πραγματεία διαφέρουν βέβαια εκτός από την έκταση (το δοκίμιο είναι ένα είδος με μικρή, κατά κανόνα, έως μέση έκταση) και ως προς το κοινό στο οποίο απευθύνεται (της πραγματείας είναι πιο ειδικό, κι αυτός είναι ο λόγος που συστηματικοί φιλόσοφοι ή και επιστήμονες καταφεύγουν συχνά στο δοκίμιο, όταν θέλουν να εκλαϊκεύσουν ή να δώσουν μεγάλη δημοσιότητα στις ιδέες τους ή στα πορίσματά τους). Το δοκίμιο προϋποθέτει μεγαλύτερη συμμετοχή του αναγνώστη, θέτει σε κίνηση τόσο τη σκέψη όσο και τη φαντασία του, απευθύνεται τόσο στη νόηση όσο και στο συναισθηματικό του κόσμο, επιζητεί όχι μόνο να τον πληροφορήσει, αλλά και να τον συγκινήσει και να τον τέρψει. Το δοκίμιο απευθύνεται όχι μόνο στις γνώσεις (τη μόρφωση) αλλά

και στην καλαισθησία και το γούστο του αναγνώστη. Αν η πραγματεία ή η μελέτη τον μορφώνει, το δοκίμιο τον καλλιεργεί.

(Θ. Νάκας)

Το δοκίμιο, στην ακαδημαϊκή του τουλάχιστον εκδοχή, βρίσκεται στο διάμεσο της λογοτεχνίας και της πληροφορίας. Η σύνταξή του είναι λιγότερο ελεύθερη από εκείνην του λογοτεχνήματος αλλά πιο προσωπική από εκείνην της πληροφοριακής ανακοίνωσης. Τέλος, το δοκίμιο είναι κατά βάση λόγος διδακτικός, καθώς δεν επικαλείται την ανιδιοτέλεια της τέχνης, αλλά ούτε και την ουδετερότητα της επιστήμης. Αν δεν κινδύνευα να παρεξηγηθώ, θα έλεγα ότι η δοκιμιακή έκφραση είναι κατεξοχήν παράδειγμα ιδεολογικής ομολογίας για θέματα και προβλήματα επίμαχα και ριψοκίνδυνα.

(Δ. Ν. Μαρωνίτης)

Το δοκίμιο πρέπει να εκφράζει ένα ύφος, μια εσωτερική ζωή, μια ευαισθησία, μια προσωπική στάση απέναντι στα πράγματα, μια ατομικότητα.

(Γ. Θεοτοκάς)

Στο δοκίμιο αποφασιστικό ρόλο παίζει η προσωπικότητα του συγγραφέα, αυτή είναι που δίνει το κύρος σε ό,τι λέγεται, που προσφέρει συνήθως το παράδειγμα, αλλά και τη ζωντάνια στην έκφραση και το ανεπανάληπτο ύφος. Η πραγματικότητα παρουσιάζεται φιλτραρισμένη μέσα από τις εμπειρίες και τα προσωπικά βιώματα του συγγραφέα. "Εδώ είναι οι ιδέες μου με τις οποίες δεν προσπαθώ καθόλου να σας δώσω να γνωρίσετε τα πράγματα, αλλά τον εαυτό μου", έλεγε ο Montaigne. Η παράσταση του κόσμου την οποία μας προσφέρει το δοκίμιο είναι ίσως λιγότερο επιστημονική και περισσότερο καλλιτεχνική [...] Η αλήθεια είναι ότι το δοκίμιο είναι ένα είδος νόθο από τη γέννησή του, ένα "υβρίδιο", κάτι μεταξύ επιστήμης ή φιλοσοφίας και λογοτεχνίας.

(Θ. Νάκας)

■ Το δοκίμιο, λοιπόν, (γαλλικά essai και αγγλικά essay: προσπάθεια, δοκιμή) είναι ένα είδος πεζού λόγου με μέση συνήθως έκταση, σε αντιδιαστολή προς τις τυπικές, πλήρεις και εξαντλητικές μελέτες. Ο δοκιμιογράφος άλλοτε εκφράζει τις παρατηρήσεις, τις σκέψεις και τα συναισθήματά του για τη ζωή ή περιπλανιέται ελεύθερα στο χώρο των ιδεών, που προέρχονται από τα γενικότερα πνευματικά του εφόδια και από τη διανοητική και αισθητική του καλλιέργεια, και άλλοτε προσπαθεί να αναλύσει και να ερμηνεύσει, εκλαϊκεύοντας πολλές φορές, θέματα αισθητικής, ηθικής, κοινωνικής, πολιτικής κτλ. τάξης, ακόμη και επιστημονικά, με σκοπό να πληροφορήσει, να διδάξει, να τέρψει και ενδεχομένως να πείσει.

Οι ιδιότητες αυτές του δοκιμίου και η ποικιλία των μορφών του δείχνουν πόσο ρευστά είναι τα όριά του και πόσο επισφαλής κάθε προσπάθεια να περιχαρακωθεί μέσα σε έναν ορισμό. Το βέβαιο είναι ότι έχει ασαφή

χαρακτήρα και άλλοτε προσεγγίζει τη λογοτεχνία και άλλοτε την επιστήμη ή τη φιλοσοφία.

► Διαβάστε τα παρακάτω αποσπάσματα από δοκίμια. Το πρώτο είναι του Μονταίνι (1533 -1592), που θεωρείται πατέρας του δοκιμίου. Το δεύτερο του Χιουμ (1711 - 1766), εισηγητή του είδους στην Αγγλία.

1

Το πνεύμα μου είναι δύστροπο και μελαγχολικό και γλιστράει πάνω απ' τις ευχαριστήσεις που συναντάει, για ν' αδραχτεί και να τραφεί απ' τις ατυχίες· σαν τις μύγες που δε μπορούν να σταθούν πάνω σ' ένα σώμα καλά γυαλισμένο και λειασμένο, μα που κάθουνται κι αναπαύονται στα δύσκολα κι ανώμαλα μέρη και σαν τις βδέλλες που ορέγουνται και ρουφούν μόνο το κακό αίμα.

Εξάλλου, υποχρέωσα τον εαυτό μου να τολμώ να πω ό,τι τολμώ και κάνω, και με πειράζει ακόμα και να βάζω στο νου μου σκέψεις ανομολόγητες. Οι χειρότεροι απ' τους τρόπους μου και τις πράξεις μου δε μου φαίνονται τόσο άσκημοι, όσο μου φαίνεται άσκημο και δειλό να μην τολμώ να τους ομολογήσω. Η δυσκολία για τον καθένα μας είναι η εξομολόγηση, ενώ θα 'πρεπε να 'ναι η πράξη. Θα τολμούσες ευκολότερα να λαθέψεις, αν δε σε συγκρατούσε κάπως το κουράγιο που θα χρειαζόταν για να ομολογήσεις. Αυτός που θα 'ταν υποχρεωμένος να τα πει όλα, θα 'χε ακόμα υποχρέωση να μην κάνει τίποτα απ' ό,τι είναι αναγκασμένος να κρατήσει κρυφό. Ο Θεός να δώσει αυτή η ελευθεροστομία μου να οδηγήσει τους ανθρώπους μας στην ελευθερία, πάνω απ' αυτές τις δειλές και προσποιητές αρετές που γεννιούνται απ' τις ατέλειές μας, και να μπορέσει να τους τραβήξει ως το σωστό δρόμο, έστω κι αν πρόκειται να με νομίσουν για χωρίς

μέτρο άνθρωπο. Πρέπει να βλέπεις το κουσούρι σου και να το σπουδάζεις, για να μπορείς να το εκφράσεις. Όσοι το κρύβουν απ' τους άλλους, το κρύβουν απ' τον ίδιο τον εαυτό τους, κι αν τύχει να το δουν τους φαίνεται πως δεν είναι αρκετά κρυμμένο το αποδιώχνουν, το μασκαρεύουν στην ίδια τους τη συνείδηση. "Quare vitia sua nemo confitetur? Quia etiam nunc in illis est; somnium narrare vigilantis est".*

Του σώματος τα δεινά γίνουνται πιο φανερά πληθαίνοντας. Ανακαλύπτουμε πως είναι αρθριτικά αυτό που λέγαμε κρυολόγημα ή στραμπούληγμα. Τα δεινά της ψυχής όσο πιο δυνατά, τόσο πιο σκοτεινά είναι όσο πιο άρρωστος είσαι, τόσο πιο λίγο το αισθάνεσαι. Να γιατί πρέπει κάθε λίγο να τα φέρνεις στο φως, με ανελέητο χέρι, να τ' ανοίγεις και να τα ξεριζώνεις μέσα απ' τα σωθικά σου. Όπως με τις καλές πράξεις, έτσι και με τ' αδικήματα, η απλή εξομολόγηση σ' ανακουφίζει κάποτε. Είναι τάχα η ασκήμια του λάθους που μας κάνει περιττή την υποχρέωση να ομολογήσουμε;

(Montaigne, ΕΠΟΧΕΣ, τ. 2, Ιούνιος 1963, Μετ. Δ. Ο. Θοιβιδόπουλου)

*** "Πως γίνεται να μην ομολογούμε τα ελαττώματά μας; Είμαστε ακόμα δέσμιοί τους. γι' αυτό. Πρέπει νά' σαι ξύπνιος για να διηγηθείς τα όνειρά σου". (Σενέκας," Επιστολές ", LIII)**

2

Ποια λοιπόν η ανάγκη να θεμελιώνουμε το καθήκον της υποταγής ή της υπακοής που οφείλεται στους άρχοντες πάνω στη συνέπεια προς τη δοσμένη υπόσχεση και να υποθέτουμε ότι στη δική μας συγκατάθεση οφείλεται η υπαγωγή μας στους νόμους του Κράτους, ενώ είναι φανερό ότι τόσο η υποταγή αυτή, όσο και η συνέπεια αυτή

έχουν σαν βάση την εξυπηρέτηση των συμφερόντων και των αναγκών της κοινωνίας; Οφείλουμε, μας λένε, να υπακούμε στον Ηγεμόνα μας, διότι σιωπηρά το υποσχεθήκαμε' αλλά γιατί να 'μαστέ υποχρεωμένοι να τηρούμε τις υποσχέσεις μας; Μόνο και μόνο διότι οι συναλλαγές με τους ομοίους μας, που μας είναι τόσο ωφέλιμες, δε θα είχαν καμιά ασφάλεια αν μπορούσε ο καθένας ν' αγνοεί τις υποχρεώσεις του. Αλλά είναι επίσης αλήθεια ότι οι άνθρωποι δε θα μπορούσαν να ζουν σε κοινωνία χωρίς νόμους, χωρίς άρχοντες και χωρίς δικαστές, που να εμποδίζουν τον ισχυρό να καταπιέζει τον αδύνατο και τη βία να θριαμβεύει πάνω στη δικαιοσύνη και στην ισονομία. Μια και το καθήκον της υποταγής δεν έχει περισσότερη δύναμη, ούτε περισσότερο βάρος από το καθήκον της συνέπειας (προς τις υποσχέσεις μας) τι κερδίζουμε, όταν εξηγούμε το ένα με το άλλο; Και τα δύο έχουν σαν πηγή το συμφέρον της κοινωνίας.

("Essais moraux et politiques", "Le contrat primilif" D. Hume, ΕΠΟΧΕΣ, τ. 3 Ιούλιος 1963. Μτφ. Ι. Ξυδιά)

► **Ποια από τα χαρακτηριστικά του δοκιμίου έχετε επισημάνει, διαβάζοντας τα παραπάνω κείμενα; Οι δοκιμιογράφοι (1) περιδιαβάζουν ελεύθερα στο χώρο των ιδεών; (2) έχουν σκοπό να πληροφορήσουν; (3) εκθέτουν απλώς τις ιδέες τους; (4) θέλουν να μας διασκεδάσουν, να μας πείσουν ή να μας συγκινήσουν; Δικαιολογήστε την άποψή σας, διαλέγοντας κάποια παραδείγματα μεσα από τα κείμενα.**

► **Τι από τα παρακάτω εννοεί ο Μονταίνι με τη φράση:** "Οι χειρότεροι από τους τρόπους και τις πράξεις μου δε μου φαίνονται τόσο άσκημοι, όσο μου φαίνεται άσκημο και δειλό να μην τολμώ να τους ομολογήσω";

1. Ακόμη και οι χειρότερες πράξεις είναι προτιμότερες από τα άσκημα λόγια.

2. Οι κακές πράξεις και οι κακοί τρόποι δεν είναι και τόσο κακοί όσο φαίνονται.

3. Χειρότερο και από τους κακούς τρόπους και τις πράξεις είναι η δειλία να μην τολμάς να τους ομολογήσεις.

► Ποιο είναι το νόημα της φράσης: "Η δυσκολία για τον καθένα μας είναι η εξομολόγηση, ενώ θα'πρεπε να 'ναι η πράξη"; Αναπτύξτε τις σκέψεις σας μέσα σε μια παράγραφο 80-100 λέξεων.

► Συζητήστε το περιεχόμενο της παρακάτω φράσης (κείμενο 2): "Ποια η ανάγκη να θεμελιώνουμε το καθήκον της υποταγής ή της υπακοής που οφείλεται στους άρχοντες πάνω στη συνέπεια προς τη δοσμένη υπόσχεση και να υποθέτουμε ότι στη δική μας συγκατάθεση οφείλεται η υπαγωγή μας στους νόμους του Κράτους, ενώ είναι φανερό ότι τόσο η υποταγή αυτή, όσο και η συνέπεια αυτή έχουν σαν βάση την εξυπηρέτηση των συμφερόντων και των αναγκών της κοινωνίας";

Στη συνέχεια διατυπώστε το νόημά της με δικά σας λόγια και γράψτε ένα κείμενο δύο παραγράφων (150-200 λέξεων). Στη

μια παράγραφο ασχοληθείτε με την υποταγή και υπακοή στον άρχοντα και τους νόμους, ενώ στην άλλη με την υποχρέωσή σας να εξυπηρετείτε τα συμφέροντα και τις ανάγκες της κοινωνίας.

► **Να βρείτε τα συνώνυμα και τα αντώνυμα (αντίθετα) των λέξεων: δύστροπος, ευχαρίστηση, αναπαύομαι, ορέγομαι, υποχρεώνω, ανομολόγητος, κουράγιο, ελευθεροστομία, προσποιητός, κουσούρι, μασκαρεύω, ανελέητος, (κείμενο 1) και: καθήκον, υποταγή, συναλλαγή, θριαμβεύω (κείμενο 2).**

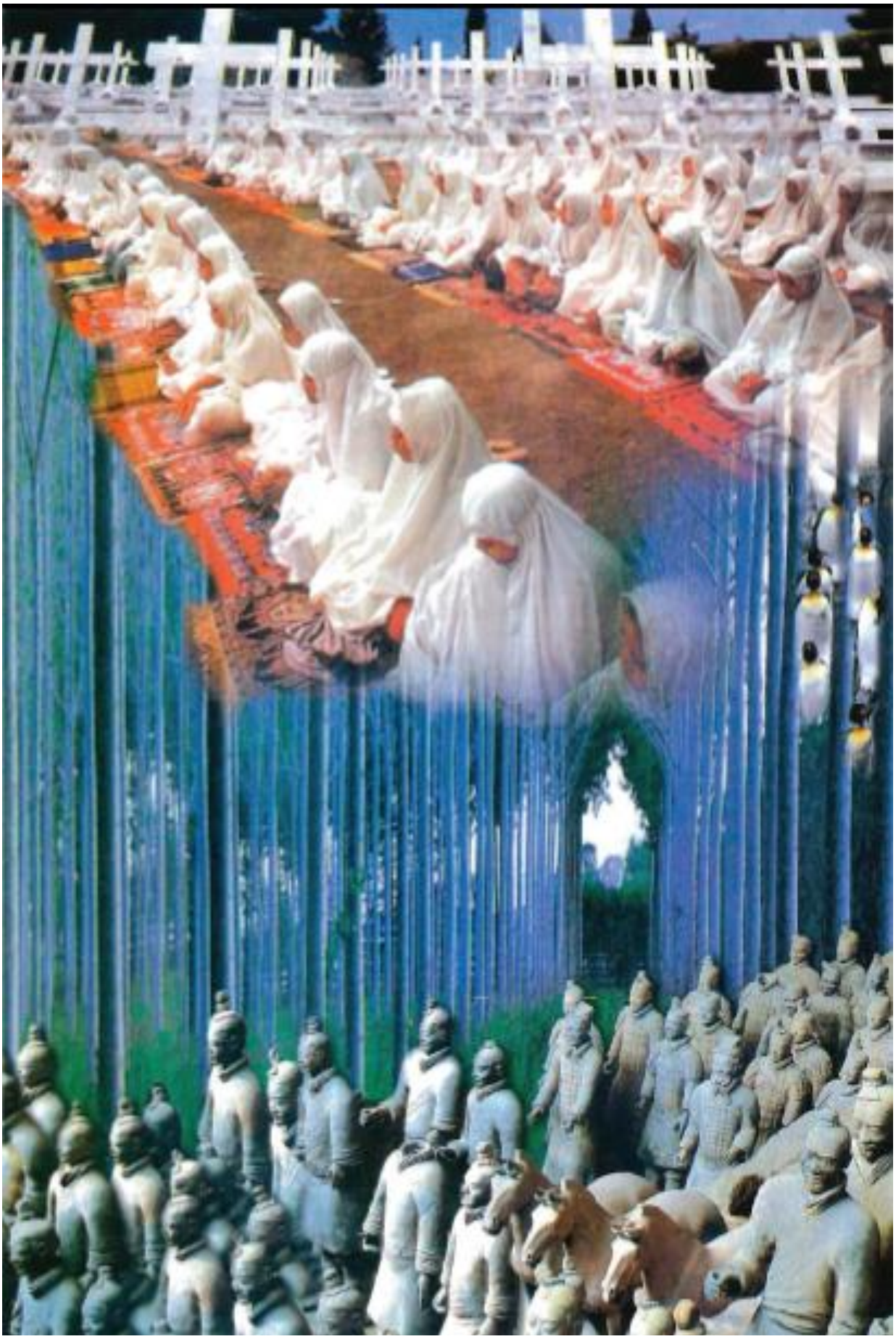

Η Δύναμη της μάζας

"Η πλάνη δεν είναι τύφλωση,
η πλάνη είναι ανανδρία"
Nietzsche

1 Έως ποιο βαθμό οι αντιλήψεις, οι κρίσεις, οι αποφάσεις μας στην καθημερινή ζωή είναι "δικές μας" και όχι αποτέλεσμα επιρροής της μικρής και της μεγάλης κοινωνίας απάνω μας; (Μικρήν εννοώ τον στενό οικογενειακό, φιλικό και επαγγελματικό κύκλο και μεγάλη όλο τριγύρω μας το ανθρώπινο περιβάλλον μέσα και έξω ακόμη από τον εθνικό και γεωγραφικό μας χώρο). Το ερώτημα θα σκανδαλίσει ίσως τον αμύητο στα προβλήματα της κοινωνικής ψυχολογίας αναγνώστη, έχει εντούτοις το λόγο του. Δεν είμαστε τόσο "ελεύθεροι" να σχηματίζαμε τις εντυπώσεις, τις πεποιθήσεις, το πρόγραμμα των επιδιώξεών μας, όσο νομίζαμε. Το κοινωνικό σώμα, η "ομάδα" μέσα στην οποία έχομε ενταχθεί (από τη γλώσσα που μιλούμε, από το Θεό που λατρεύαμε, από την ανατροφή και την εκπαίδευση που έχομε πάρει, από το επάγγελμα που ασκούμε κτλ.) καθορίζει σε τέτοιαν έκταση και σε τόσο βάθος τον τρόπο και τα μέτρα με τα οποία αντιλαμβανόμαστε και σημασιολογούμε τα πράγματα και τα γεγονότα, ώστε κάθε άλλο παρά "δικές μας", με την αυστηρή έννοια της λέξης, είναι οι αλήθειες και οι αξίες μας. Φυσικά τούτο δεν το παραδέχεται ο εγωισμός μας.
- Βλέπω με τα δικά μου μάτια, λέμε, και κρίνω με το δικό μου μυαλό.
- Με δική μου πρωτοβουλία αποδοκιμάζω αυτήν την ιδεολογία και είμαι υπεύθυνος.
- Η αλήθεια που υποστηρίζω είναι ολοφάνερη δε μου την υπέβαλαν άλλοι.

2 Μια βαθύτερη όμως διερεύνηση (που μπορούμε και οι ίδιοι να κάναμε μέσα μας, εάν έχομε το θάρρος να ανατάμομε τον εαυτό μας) θα μας πείσει ότι σε αναρίθμητες περιπτώσεις η πνευματική μας ανεξαρτησία είναι ένας ωραίος μύθος. Η όραση, η κρίση, η πίστη "μας" είναι η όραση, η πίστη της κοινωνικής φάλαγγας με την οποία συμπορευόμαστε. Το φαινόμενο τούτο στη γλώσσα της επιστήμης λέγεται "κοινωνικός κομφορμισμός" και έχει γίνει αντικείμενο όχι μόνο θεωρητικών αλλά και πειραματικών ερευνών. Μιαν απ' όλες θα αναφέρω για παράδειγμα.
3 Το 1951 ο Αμερικάνος ψυχολόγος J. E Asch έκανε, ανάμεσα σε άλλα, και τούτο το έξυπνο πείραμα. Έδειξε σε έξι πρόσωπα μια γραμμή ορισμένου μήκους και τους εζήτησε να βρουν την αντίστοιχή της, στο μέγεθος, ανάμεσα σε τρεις άλλες που είχαν κι αυτές παρουσιαστεί στον πίνακα. Πρωτύτερα όμως είχε δώσει μυστικά την εντολή σε πέντε από τα έξι αυτά πρόσωπα να διαλέξουν όχι τη σωστή, αλλά μια ψεύτικη γραμμή. Το πρόσωπο που δεν μετείχε στη συνωμοσία, θα απαντούσε τελευταίο και είχε τοποθετηθεί έτσι ώστε να ακούσει και να ιδεί τα άλλα που θα μιλούσαν πρώτα. Το πείραμα έγινε πολλές φορές με πολλά και διάφορα πρόσωπα και είχε τούτο το παράδοξο αποτέλεσμα: με συχνότητα εκπληκτική, το αμύητο στη συνωμοσία πρόσωπο δεν εμπιστευόταν στη μαρτυρία των δικών του ματιών, αλλά συντασσόταν με την ομόφωνη απάντηση, την εσφαλμένη, των άλλων μελών της ομάδας. Και μια λεπτομέρεια, ακόμη, πολύ χαρακτηριστική. Στα πειράματα του Asch τα πρόσωπα που έπεφταν στην παγίδα, όταν μάθαιναν το τέχνασμα, δεν παραδέχονταν ότι είχαν υποχωρήσει στην "πίεση" της ομάδας, αλλά υποστήριζαν ότι το λάθος ήταν δικό τους απροσεξία, βιασύνη, κακή εκτίμηση των περιστατικών κτλ. Ώστε όχι μόνο δεχόμαστε, χωρίς να το καταλαβαίναμε, την επιρροή των άλλων (όταν ιδίως αυτοί

αποτελούν συντεταγμένο σύνολο, ομάδα κοινωνικού τύπου), αλλά και στην περίπτωση που η αφανής αυτή αλλά έντονη επιρροή μάς παρασύρει σε εσφαλμένες αντιλήψεις ή κακές εκτιμήσεις, την πλάνη συνηθίζαμε να την προσγράφομε σε μια δική μας αστοχία ή ανεπάρκεια, όχι στους άλλους που μας παρέσυραν στον εκτροχιασμό. Από φιλοτιμία βέβαια, για να δείξαμε ότι στεκόμαστε στα δικά μας πόδια, αλλά και για έναν άλλο ακόμη λόγο: για να αντισταθούμε (ηθικά τουλάχιστο) σε μια πανίσχυρη έλξη που ασκεί απάνω μας το κοινωνικό πλαίσιο. Η άρνηση της παραδοχής είναι εδώ (όπως και σε πολλές άλλες καταστάσεις της προσωπικής μας ζωής) ένα είδος διαμαρτυρίας δε θέλομε να αναγνωρίσαμε τη δουλεία μας...

4 "Κοινωνικού κομφορμισμού" περιπτώσεις μπορεί ο καθένας μας να αναφέρει πάμπολλες από την προσωπική του πείρα. Από την εκούσια αλλά και ακούσια υποταγή στο συρμό έως τις ομαδικές ιδεοληψίες (ακόμη και παραισθήσεις) που παρουσιάζονται σε ώρες πολεμικής αναταραχής και θρησκευτικής έξαρσης ή πανικού από θεομηνίες και επιδημίες. Το "πλήθος" τότε γίνεται μια συμπαγής μάζα που αισθάνεται, σκέπτεται και δρα με τον ίδιο τρόπο οι ατομικές αποκλίσεις εξαφανίζονται, διαλύονται μέσα στην κοινή, την απρόσωπη συμπεριφορά. Είναι απίστευτο το πόσο εύκολα, ακόμα και σε ομαλές περιστάσεις, διαδίδονται οι ομαδικές πλάνες, όπως λ.χ. η πίστη στη θεραπευτική δύναμη ενός κοινού βοτάνου, ή η υπόθεση ότι αυτή ή εκείνη η σύμπτωση αποτελεί κακόν οιωνό, ή η βεβαιότητα ότι οι "μάγισσες" είναι όργανα του Σατανά και πρέπει να καίγονται κτλ. Άλλωστε, θα έχομε όλοι παρατηρήσει ότι αρκεί μια είδηση, έστω και εξωφρενική, να δημοσιευτεί σ' ένα έντυπο μεγάλης κυκλοφορίας ή να μεταδοθεί από το ραδιόφωνο με έμφαση, για να γίνει πιστευτή. Υποτίθεται ότι για να φτάσει έως εκεί, την εγγυάται ένας οπωσδήποτε σημαντικός

αριθμός μαρτύρων και για τούτο, με όλο που δεν υπάρχουν θετικές αποδείξεις, ούτε καν σοβαρές ενδείξεις, για την αλήθεια της, δεν αποφασίζαμε να την αμφισβητήσαμε: "αφού λέγεται, έτσι θα είναι". Προσέξτε στη φράση αυτό το απρόσωπο "λέγεται" είναι η φωνή της ομάδας που ακούγεται και ενεργεί απάνω στον καθένα μας με δύναμη που δύσκολα μπορούμε να της αντισταθούμε. "Για να το λένε, θα είναι αλήθεια". Να το λένε ποιοι, όλοι και κανείς συγκεκριμένα. "Λέγεται" όμως και επαναλαμβάνεται, τούτο και μόνο φτάνει να ανατρέψει τη δυσπιστία μας. Έτσι σχηματίζεται και κρυσταλλώνεται τόσο σκληρά η "κοινή γνώμη", ώστε δύσκολα μπορεί το παγιδευμένο άτομο να σπάσει την κρούστα της και να λευτερωθεί Οι ομαδικές πλάνες είναι προικισμένες με εκπληκτική δύναμη αντίστασης στις επιθέσεις της κριτικής σκέψης και όταν ακόμη φαίνονται ότι υποχωρούν, κλονισμένες από τη βάσανο της εμπειρίας, ξαναγυρίζουν πιο επικίνδυνες με τη μορφή της "φημολογίας" που "θα 'χει κάποια βάση, αφού ακούγεται". Στο τέλος εκείνος που νικάει είναι το ανώνυμο πλήθος, όχι οι λίγες επώνυμες μονάδες που αποχωρούν από τη φάλαγγα.

5 Οι ψυχολόγοι και οι κοινωνιολόγοι που έχουν μελετήσει το φαινόμενο, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο κομφορμισμός αυτός, τάση ισχυρή και επίμονη, πηγή του έχει την κοινωνική φύση του ανθρώπου. Ζώο κατ' εξοχήν κοινωνικό (ο Αριστοτέλης το ονομάζει στη γλώσσα του "πολιτικόν") ο άνθρωπος, όταν έρχεται αντιμέτωπος με σημαντικές για τη συλλογική ζωή "δοξασίες της μάζας", αισθάνεται ζωηρότερο ενδιαφέρον για τη συντήρηση των λαϊκών εξηγήσεων που κρατούν συμπαγή την ομάδα, παρά για τις κριτικές αναλύσεις που μπορούν να τη διαιρέσουν και να τη διαλύσουν. Συμφέρει την κοινωνία να δίνεται απεριόριστη πίστωση στις παρατηρήσεις (τεκμήρια, ενδείξεις, μαρτυρίες) που επιβεβαιώνουν τις "τρέχουσες" ιδέες και αποκλείουν τις αντίθετές

τους (Thomas Szasz). Η εξήγηση είναι χωρίς αμφιβολία πειστική. Άλλωστε, επαληθεύεται στην καθημερινή ζωή από πλήθος ομόλογων φαινομένων που ανάγονται στον ίδιο κανόνα. Όσο και αν υπερβάλλουν εκείνοι που μέσα στο ψυχοφυσιολογικό μας σύστημα δίνουν την πρώτη θέση στο "ένστικτο της αγέλης" (instinct gregaire), θα ήταν παράλογο να αρνηθούμε ότι και το κορυφαίο ζώο της κλίμακας, τον άνθρωπο, μια ακαταγώνιστη ορμή το σπρώχνει να συνδέεται με τους ομοίους του και να επιζητεί την παρουσία τους, όχι μόνο όταν έχει ανάγκη από τη σύμπραξή τους, για να αντιμετωπίσει έναν κίνδυνο, αλλ' ακόμα και στις ώρες της σχόλης, τότε που διψάει για ψυχαγωγία. "Χρειάζεται" τους άλλους, τον αριθμό, το πλήθος: στο πανηγύρι, στο θέαμα, στον περίπατο και στο καφενείο ή στο εστιατόριο. Δε "χαίρεται" τις ανέσεις της ζωής και τις πιο στοιχειώδεις, παρά συντροφεμένος. Πρέπει να τις μοιραστεί, κατά κάποιο τρόπο, με άλλους, για να τις απολαύσει. Και για να τους κρατήσει κοντά του αυτούς τους άλλους, είναι έτοιμος να κάνει πολλές παραχωρήσεις στις κρίσεις και στο γούστο τους: να μπει στο δικό τους διανοητικό ορίζοντα, να συμμεριστεί τα συναισθήματά τους, να παραδεχτεί τις προτιμήσεις τους.

6 Έχομε λοιπόν καταδικαστεί να είμαστε αιχμάλωτοι της συμβιωτικής ομάδας; θα παρεξηγούσε τη θέση μας εκείνος που θα την ερμήνευε με αυτό τον τρόπο. Όχι υποχείριος· υποκείμενος στις ιδέες και στις τάσεις του κοινωνικού σώματος είναι ο άνθρωπος. Ποιος άνθρωπος όμως; (Η διευκρίνιση αυτή είναι απαραίτητη, για να προληφθούν πολλές παρανοήσεις). Εκείνος που οι ανθρωπολόγοι συνηθίζουν να τον ονομάζουν homo sapiens και που κατά την τρέχουσα φάση της ύπαρξής του έχει γράψει την ιστορία του πολιτισμού με τις "πνευματικές" (πώς να τις πούμε αλλιώς) κατακτήσεις του. Ό,τι χαρακτηρίζει αυτόν τον ανθρώπινο τύπο είναι ο δεινός αγώνας να

δαμάσει τα ένστικτά του είτε με την απεγνωσμένη αντίσταση στην πίεσή τους, είτε με το πονηρό ξεγέλασμά τους. Φυσικά μια τέτοια νίκη δεν είναι καθόλου εύκολη, ούτε πάντοτε δυνατή και σχεδόν κατά κανόνα πληρώνεται με αιματηρές θυσίες. Φαίνεται όμως ότι δεν αποκλείεται από το πρόγραμμα της Δημιουργίας, γιατί και αισθητά χαλαρότερος είναι των ενστίκτων ο ζυγός στον ψυχοβιολογικά εξελιγμένο άνθρωπο, και με οπλισμό τελειότερο ("διάνοια") έχει το θαυμάσιο τούτο ζώο εφοδιαστεί από τη Φύση. Οπωσδήποτε "παλεύονται", καθώς λέμε, τα ένστικτά μας και αυτό έχει πελώρια σημασία. Όπως τα άλλα, έτσι και το "ένστικτο της αγέλης" στην περίπτωσή μας. Το οργανωμένο πλήθος, η κοινωνική ομάδα μάς στηρίζει, μας προστατεύει, αλλά και θολώνει την όραση, μηχανοποιεί τη συμπεριφορά, δένει τη σκέψη, αποδυναμώνει τη φαντασία μας με τα πολυκαιρισμένα σχήματα των απρόσωπων εννοιών και αξιών της. Από τη δουλεία αυτή σώζεται μόνο ο επώνυμος άνθρωπος που θα ορθώσει την κεφαλή του πάνω από τον ορίζοντα της μάζας και θα τολμήσει ν' αντικρίσει με τις δικές του διανοητικές δυνάμεις τα πράγματα, με τη δική του βούληση τις περιπλοκές της ζωής, με τη δική του ευαισθησία το θέαμα του κόσμου. Για έναν τέτοιον άθλο όμως χρειάζονται δύο σπάνιες ικανότητες: ανδρεία και εντιμότητα, ηθική ανδρεία και πνευματική εντιμότητα, που δυστυχώς για το γένος μας είναι των λίγων, των πολύ λίγων ο κλήρος. Μόνο έτσι σπάζει ο άνθρωπος τα δεσμά της πλάνης και κατακτά την ελευθερία της αλήθειας. θυμηθούμε εδώ τα βαθυστόχαστα λόγια του Nietzsche: "Πόσην άληθεια σηκώνει, πόσην αλήθεια αποτολμάει ένα πνεύμα; Αυτό έγινε για μένα, ολοένα και πιο πολύ, το αληθινό μέτρο των αξιών. Η πλάνη δεν είναι τύφλωση, η πλάνη είναι ανανδρία. Στη γνώση, κάθε κατάκτηση, κάθε βήμα εμπρός προέρχεται από το θάρρος, από

τη σκληρότητα απέναντι στον εαυτό μας, από την εντιμότητα απέναντι στον εαυτό μας".

Ε. Π. Παπανούτσος, " Το δίκαιο της πυγμής"

► **Μελετήστε το κείμενο προσεκτικά και συζητήστε το στην τάξη. Προσπαθήστε να εντοπίσετε:**
- το θέμα,
- την άποψη του συγγραφέα,
- τα μέσα πειθούς που χρησιμοποιεί, για να τεκμηριώσει την ερμηνεία του φαινομένου που τον απασχολεί,
- την πρόταση που διατυπώνει στο τέλος του κειμένου, για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα.
Δώστε, τώρα, την περίληψη του κειμένου (20-25 στίχοι).

► **Ο συγγραφέας αρχίζει την παράγραφο 1 και την παράγραφο 6 με ένα ερώτημα. Τι πετυχαίνει, κατά τη γνώμη σας, με την τεχνική των ερωτήσεων στην κάθε περίπτωση;**

► **Σχολιάστε τη χρήση παρενθέσεων στην πρώτη παράγραφο.**

► "Δεν είμαστε τόσο ελεύθεροι να σχηματίζουμε τις εντυπώσεις, τις πεποιθήσεις, το πρόγραμμα των επιδιώξεών μας, όσο νομίζουμε". **Να σχολιάσετε την επιλογή του α' πληθυντικού προσώπου από το συγγραφέα.**

► "Βλέπω με τα δικά μου μάτια... δε μου την υπέβαλαν άλλοι". **Σε τι νομίζετε ότι αποσκοπεί ο συγγραφέας με τη χρήση του ευθέος λόγου στο σημείο αυτό;**

► **α)** Έστω ότι θέλουμε να χωρίσουμε την παράγραφο 5 σε δύο μέρη/μικρότερες παραγράφους. Σε ποιο σημείο θα

προτείνατε να χωριστεί και γιατί; Χρειάζεται σε αυτήν την περίπτωση να γίνει κάποια αλλαγή στο κείμενο;
β) Παρατηρήστε ότι στην παράγραφο 6 εναλλάσσονται εκτενέστερες και πιο σύντομες περίοδοι. Προσπαθήστε να εξηγήσετε με ποιον τρόπο η εναλλαγή αυτή βοηθάει το συγγραφέα να εκθέσει στους αναγνώστες την ερμηνεία του φαινομένου.

► **«Όχι <u>υποχείριος</u> - <u>υποκείμενος</u> στις ιδέες και στις στάσεις του κοινωνικού σώματος είναι ο άνθρωπος». Να αναδιατυπώσετε τη φράση αντικαθιστώντας τις υπογραμμισμένες λέξεις με άλλες συνώνυμες λέξεις/εκφράσεις.**

► Ποιοι είναι συνήθως οι "κρίκοι" που συνδέουν το άτομο με μια ομάδα; Ποιοι από αυτούς νομίζετε ότι είναι οι ισχυρότεροι;

► Ο Παπανούτσος βλέπει το δοκίμιο σαν μια "γέφυρα επικοινωνίας" σοβαρών συγγραφέων με "απλούστερους αναγνώστες". Γι' αυτό πιστεύει ότι πρέπει να είναι ευπρόσιτο στο πλατύ κοινό. Στο συγκεκριμένο δοκίμιο ο συγγραφέας χρησιμοποιεί διάφορα μέσα, για να γίνει σαφής, να κάνει το κείμενό του ζωντανό, και έτσι να επικοινωνήσει με τον αναγνώστη. Προσπαθήστε να εντοπίσετε κάποια από τα μέσα αυτά.

► Υποστηρίζεται ότι το δοκίμιο έχει διδακτικό χαρακτήρα. Συζητήστε την άποψη αυτή με βάση το συγκεκριμένο δοκίμιο. Με ποιους τρόπους μπορούμε να πούμε ότι μας διδάσκει ο συγγραφέας; Έχει το δοκίμιό του τη μορφή της άμεσης διδαχής που συναντούμε σε καθαρά διδακτικά είδη λόγου, π.χ. σε ένα εκκλησιαστικό κήρυγμα;

► Το δοκίμιο του Παπανούτσου αποτελεί, από μία άποψη, μια πρόσκληση, "για να ανατάμουμε τον εαυτό μας" και να διερευνήσουμε τη σχέση μας με το φαινόμενο του "κοινωνικού κομφορμισμού." Να απαντήσεις με ένα δικό σου κείμενο σε αυτήν την πρόσκληση με βάση την εμπειρία σου (σχολική ή εξωσχολική) δίνοντας συγκεκριμένα παραδείγματα. Το κείμενό σου μπορεί να έχει τη μορφή φιλικής επιστολής, σελίδας ημερολογίου κτλ.

► Διερευνήστε τη σχέση των νέων με το φαινόμενο του "κοινωνικού κομφορμισμού." Ποια είναι η στάση τους απέναντι στις ιδέες και στις τάσεις του κοινωνικού σώματος; Σε ποιό βαθμό και σε ποιά έκταση υπόκεινται σε αυτές οι νέοι σε σύγκριση με τους ενηλίκους;

► **Ποια από τις παρακάτω απόψεις νομίζετε ότι υποστηρίζει ο συγγραφέας;**
α) Η δύναμη της μάζας είναι τόσο μεγάλη, ώστε ο άνθρωπος δεν μπορεί να απαλλαγεί από τα δεσμά του κοινωνικού κονφορμισμού.
β) Κάθε άνθρωπος μπορεί να προβάλει αντίσταση στη δύναμη της μάζας, αν τολμήσει να αντικρίσει με τις δικές του διανοητικές δυνάμεις τα πράγματα.
γ) Ελάχιστοι επώνυμοι διαθέτουν τις ικανότητες (ανδρεία και εντιμότητα), για να αντισταθούν στη δύναμη της μάζας.

► **Ποια είναι η δική σας άποψη σχετικά με τη δυνατότητα αντίστασης του ατόμου απέναντι στη δύναμη της μάζας;**

► **Συζητήστε την άποψη του Νίτσε: "Η πλάνη δεν είναι τύφλωση, η πλάνη είναι ανανδρία".**

► "Το οργανωμένο πλήθος, η κοινωνική ομάδα μάς στηρίζει, μας προστατεύει, αλλά και θολώνει την όραση, μηχανοποιεί τη συμπεριφορά, δένει τη σκέψη, αποδυναμώνει τη φαντασία μας με τα πολυκαιρισμένα σχήματα των απρόσωπων εννοιών και αξιών της". **Να αναπτύξετε την παραπάνω φράση σε ένα κείμενο (250 περίπου λέξεις), δίνοντας τα κατάλληλα παραδείγματα για τις θετικές και τις αρνητικές επιδράσεις που μπορεί να έχει η κοινωνική ομάδα στην οποία εντάσσεται το άτομο. Υποθέστε ότι το κείμενό σας θα δημοσιευτεί στο περιοδικό του σχολείου σας.**

Η πειθώ στο δοκίμιο

Το δοκίμιο που διαβάσατε έχει απόδεικτικό χαρακτήρα. Ο δοκιμιογράφος προσεγγίζει ένα θέμα που τον ενδιαφέρει, εκθέτει, διασαφηνίζει και υποστηρίζει τις ιδέες του, χρησιμοποιώντας επιχειρήματα, τεκμήρια και παραδείγματα· επιχειρεί να ερμηνεύσει ένα φαινόμενο και κατάλήγει σε κάποιες προτάσεις για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος. Μπορούμε, επομένως, να πούμε ότι έχει την πρόθεση να περάσει στον αναγνώστη κάποιες προσωπικές απόψεις και να τον πείσει. Σε κάθε δοκίμιο, άλλωστε, ακόμη και σε αυτά που δεν έχουν αποδεικτικό χαρακτήρα, μπορούμε να διακρίνουμε μια απόπειρα πειθούς, αφού το δοκίμιο αποτελεί ένα είδος ιδεολογικής κατάθεσης του συγγραφέα για διάφορα επίμαχα θέματα.

Η πειθώ στο δοκίμιο, ωστόσο, δεν αποτελεί μια προσπάθεια εύκολου και άμεσου επηρεασμού του αναγνώστη/ακροατή, όπως συμβαίνει συνήθως, στη ρητορική (πολιτική, εκκλησιαστική ή άλλη). Το δοκίμιο, όπως υποστηρίζει ο Γ.Δάλλας, έχει σαν πρώτο και τελικό στόχο να βαθαίνει τη δυνατότητα του προβληματισμού μας. Με αυτή την έννοια μπορούμε να πούμε ότι το δοκίμιο είναι ένα είδος διδακτικό. Όταν λέμε ότι το δοκίμιο μας διδάσκει, εννοούμε ότι μας ενημερώνει, μας πληροφορεί, πλουτίζει τις γνώσεις μας, οξύνει την κρίση μας, καλλιεργεί την ευαισθησία μας. Επομένως δεν πρέπει να εξομοιώνουμε ένα δοκίμιο, π.χ. του Παπανούτσου ή του Σεφέρη, με μια διδασκαλία ή διδαχή, π.χ. του Μηνιάτη ή του Κοσμά του Αιτωλού, στις οποίες υπάρχει μια καθαρά σωφρονιστική πρόθεση.

Όχι μόνο ο διδακτισμός αλλά και ο δογματισμός φαίνεται ότι δεν ταιριάζει στο δοκίμιο. Ο ίδιος ο όρος "δοκίμιο/δοκιμές" σημαίνει ότι τιποτα δεν είναι τετελεσμένο,

αλλά ότι όλα βρίσκονται σε εξέλιξη, πράγμα που αποκλείει κάθε δογματισμό και επιτρέπει αλλαγή στις κατευθύνσεις και τις απόψεις μας. Επομένως, όχι οριστικά συμπεράσματα αλλά προβληματισμοί, στοχασμοί, θέσεις και στάσεις, που όχι μόνο δεν εξαντλούν το θέμα αλλά και ενδέχεται αργότερα να μεταβληθούν αποτελούν συνήθως την ύλη του δοκιμίου.

Μηχανισμός του εξανδραποδισμού

1 Το ερώτημα μπορεί, για την ώρα, να τεθεί θεωρητικά, αύριο όμως θα τεθεί πρακτικά. Αναπόδραστα. Αλλά από τώρα κιόλας έχει αρχίσει να κάνει αισθητή την πρακτική ενάργειά του. Είναι το ακόλουθο: Το ότι σε πολύ κοντινό μέλλον δε θα είναι η φύση που θα προσδιορίζει τον άνθρωπο, αλλά ο άνθρωπος τον άνθρωπο, αυτό πρέπει να θεωρηθεί αισιόδοξο ή όχι;

2 Δε νομίζω πως χρειάζεται εξήγηση τούτη η πρόταση. Όχι μόνον οι θετικές επιστήμες, όχι μόνον η τεχνολογία, που είναι η εφαρμοσμένη πλευρά τους, αλλά και η ψυχολογική τεχνική (στο εμπόριο, στην πολιτική προπαγάνδα) κάνουν ολοφάνερο πως έχει αρχίσει κιόλας η διαμόρφωση του φυσικού όντος άνθρωπος σύμφωνα με σχεδιασμούς ξεκινημένους από πρωτοβουλίες συνανθρώπων του. Δε χρειάζεται καν να γίνουν αποφασιστικές επεμβάσεις στο γενετικό κώδικα. Βαθύτερα κι από την παιδεία, που προσδιορίζει ως ένα σημείο τη μεταβιολογική περιοχή, οι τρεχούμενες μέθοδοι επηρεασμού της κοινής γνώμης, δημιουργίας ενός ορισμένου κοινωνικού κλίματος, μεταπλάθουν σταθερά τον δεδομένο από τη Φύση ανθρώπινο τύπο και τον διαμορφώνουν ανάλογα, για το κοντινό και για το απώτερο μέλλον.
3 Φασματική πάει να γίνει η έννοια ελευθερία για τις μεγάλες μάζες. Στον όρο τούτο με το θεωρητικά συγκεκριμένο ως χτες περιεχόμενο, παρεμβάλλονται τώρα στοιχεία που τον κάνουν όλο και περισσότερο προβληματικό. Ποια ακριβώς είναι η ελευθερία του υπηκόου της καταναλωτικής κοινωνίας, που βομβαρδίζεται νύχτα μέρα από μιαν επιστημονικά οργανωμένη, ακατανίκητη διαφήμιση, κι αποκτά όλο περισσότερες, ανυποψίαστες ίσαμε χτες, υλικές ανάγκες; Σε τούτο μόνο το θέμα, αν σταθούμε, θα καταλάβουμε πόσο ρευστό, αν όχι απατηλό, γίνεται το περιεχόμενο της σύγχρονης ελευθερίας. Για να νιώσει ελεύθερος ο αποπροσωποποιημένος αυτός κατάναλωτής (δεν έχει άλλη κύρια προς διοριστική ιδιότητα), πρέπει να μπορεί να ικανοποιεί τις όλο κι αυξανόμενες ανάγκες του διαφορετικά, πιστεύει πως υστερεί, πως υπολείπεται ταπεινωτικά στον αγώνα δρόμου που είναι ο ρυθμός της σύγχρονης ζωής, και τότε, άμεση συνέπεια, χάνει το αίσθημα της ελευθερίας. Γιατί ελευθερία, για τον μέσο ανθρώπινο τύπο, είναι η ευχέρεια να ικανοποιεί τις άμεσες βιοτικές του ανάγκες. Όταν του

βάλετε σε κίνηση ένα μηχανισμό δημιουργίας αναγκών και δεν του δώσετε σύγκαιρα το μέσο να τις ικανοποιεί, τον κάνετε ψυχολογικά προλετάριο. Προλετάριος ονομάστηκε ο διάδοχος του αλλοτινού δούλου. Ποιο είναι εδώ το κριτήριο; - Η απουσία του αισθήματος της "ελευθερίας".

4 Ό μηχανισμός, τώρα, έχει έτσι ρυθμιστεί, ώστε το αόρατο λουρί που κρατάει δεμένο αυτόν τον κατάδικο από το πόδι να κονταίνει ή να μακραίνει κατά την κρίση του επιμελέστατα κρυμμένου αφέντη. Αν τα συμφέροντα του αφέντη υπαγορεύουν μεγαλύτερη δέσμευση του καταναλωτή, ρίχνει στην αγορά καινούρια συνθήματα για νέες ανάγκες. Ό καταναλωτής πολλαπλασιάζει τις προσπάθειές του ν' ανταποκριθεί, αυτοενεχυριάζεται. Δε χρειάζεται πάντοτε να φορτωθεί με νέα ή πρόσθετη εργασία για να μπορεί να τα βγάλει πέρα. Φτάνει που δεσμεύεται ψυχολογικά η ικανοποίηση των νέων "απαιτήσεων της ζωής", των νέων ανέσεων, γίνεται κεντρικός πόλος του ψυχικού βίου. Από κει και πέρα έχει καταστεί υποχείριος, χωρίς να το ξέρει. Νομίζοντας πως ικανοποιεί τον εαυτό του, ικανοποιεί τον αφέντη του, το μεγάλο κερδοσκόπο.

5 Αν πάλι η τεχνική του εξανδραποδισμού επιβάλλει, για λόγους τακτικής, μια ανάπαυλα, ή αν χρειάζεται ένα διάστημα χρόνου, ώστε ν' απορροφηθεί από την αγορά η διαθέσιμη παραγωγή, αραιώνεται προσωρινά ο ρυθμός των ερεθισμάτων. Ό λόγος δίνεται σε μικροτελειοποιήσεις, που κρατάνε μεν σε διέγερση την κατάναλωτική πελατεία, δεν την κάνουν όμως να λαχανιάζει, γιατί και η κατοχή μιας, δίχως τη σφραγίδα του υπερμοντέρνου, συσκευής δεν προκαλεί στον καταναλωτή ενεργούμενο ένα αίσθημα κοινωνικής μειονεξίας.

6 Αρκετά γι' αυτό το παράδειγμα. Το ζήτημα ήταν να φανεί το πώς, αρχίζοντας από τα μικροαντικείμενα της καθημερινής ζωής, την οδοντόπαστα ή το αποσμητικό και φθάνοντας στο αυτοκίνητο ή στο ψυγείο, συντελείται η αλλοτρίωση ενός όντος

DE GAULLE

Poème
LANCÔME
PARIS

που κολακεύεται να πιστεύει ακόμα στο αυτεξούσιο. Βαθύτερη όμως είναι η επεξεργασία που σου γίνεται στο επίπεδο των ιδεών. Ποτέ η προπαγάνδα δεν είχε σταθεί έτσι εξοπλισμένη με όλα τα μέσα επηρεασμού, και ποτέ δεν ήταν τόσο επιστημονικά συστηματοποιημένη. Αν σ' αυτό προσθέσουμε την ελεγχόμενη μετάδοση πληροφοριών, απόλυτη στα ολοκληρωτικά καθεστώτα, σχετική στα φιλελεύθερα, καταλαβαίνουμε πόσο ελεύθερος μπορεί να είναι ο υπήκοος του εικοστού αιώνα. Ίσαμε χτες πίστευε πως η μόρφωση θ' απαλλάξει τον άνθρωπο από τη δουλεία. Τώρα είναι καιρός να καταλάβει πως αλλού έχουν κρύψει το κλειδί της αλυσίδας του.

7 Ας έχουμε το θάρρος να προχωρήσουμε πιο πέρα. Είναι βέβαιο τάχα πως στην πλειοψηφία του, μιαν αξιοπρεπή πλειοψηφία, το ανθρώπινο γένος έχει επίγνωση της σκλαβιάς του και πως επιθυμεί αληθινά την απελευθέρωσή του; Τέτοια πράγματα δεν τα επιθυμώ με τα λόγια τα διεκδικώ με τις πράξεις. Και για ν' αποκτήσω επίγνωση τι σημαίνει αυτό, ζητάω πρώτα πρώτα να πληροφορηθώ ποιο είναι το αντίτιμό του, πόσο στοιχίζουν. Με τα λόγια όταν διεκδικώ, μου απαντάνε με λόγια. Όταν προχωρήσω στην περιοχή του συγκεκριμένου, βλέπω ότι το αντίτιμο συνίσταται πρώτα πρώτα σε στερήσεις. Όχι μεγάλες στερήσεις, θυσίες αιματηρές, σωματικές. Αποφυγή να γίνομαι υποχείριος του μηχανισμού που μου έχουν στήσει. Βλέπω, κοντολογίς, κάτι πάλι οδυνηρό, αναμφισβήτητα: Ότι για ν' αποκτήσω κάποια, στοιχειώδη έστω, ανεξαρτησία, κι ένα ήθος ελεύθερο, ανάγκη να μη χαρίζομαι σ' όλους τους πειρασμούς. Η ευμάρεια είναι κάτι απύθμενο, ένα παραισθησιογόνο που προκαλεί εθισμό, και για τούτο απαιτεί όλο και μεγαλύτερες δόσεις. Ζούμε κιόλας σε κοινωνικά σύνολα από τοξικομανείς της ευμάρειας. Να μεταπέσουμε από την έκλυση τούτη σε μιαν εγκράτεια που θα μας φανεί αμέσως α-

σκητισμός, δε γίνεται. Να όμως που αυτό θα ήταν η μόνη λύση...
8 Πώς θα την εφαρμόσουμε όμως, αφού δείχνεται με το πρώτο αντίθετη στη σύμφυτη ανθρώπινη ροπή;
9 Έναν καιρό, η διεκδίκηση της ελευθερίας ήταν ακοπότερη, γιατί ήταν περιορισμένες οι ανάγκες. Από τότε που οι ανάγκες πολλαπλασιάστηκαν, αφηνίασαν, μπήκαμε σ' ένα κύκλωμα εξανδραποδιστικό. Αλλά ο πολλαπλασιασμός αυτός των αναγκών δεν είναι καν μια σταθερή κατάσταση είναι πρόοδος γεωμετρική. Δύο παράγοντες την προσδιορίζουν: η υποκίνηση από εκείνους που την εκμεταλλεύονται και το απεριόριστα ενδοτικό στην απόλαυση, που χαρακτηρίζει την ανθρώπινη φύση.
10 Μας απομένει η αξίωση της ελευθερίας σαν από κεκτημένη ταχύτητα, ένα κειμήλιο προγονικό. Δεν έχουμε υπονοιαστεί πως το ξεπουλήσαμε μεθυσμένοι. Κάποιοι ανάμεσά μας, έχοντας περισσότερο από τους άλλους επίγνωση όχι μόνον της αξίας αυτού του κειμηλίου αλλά και του τι συνεπάγεται σε μεταγενέστερη φάση η απώλειά του, ξεσηκώνονται, καλούν σε συναγερμό τις ψυχές, ειδοποιούν για το ανεπανόρθωτο που βρίσκεται επί θύραις. Ας ξέρουμε ωστόσο πως το ερώτημα της Μοίρας είναι γενικότερο θα κάνουμε έτσι, εγκαίρως, και την αναγκαία αναμέτρηση δυνάμεων. Μιας και ξεφύγαμε από τη φύση και παραδοθήκαμε στον άνθρωπο, αλλάξαμε αφέντη, με την ελπίδα πως ο όμοιος μας θα ήταν ανθρωπινότερος. Λάθος! Ό οπλισμένος με παντοδυναμία είναι περισσότερο απανθρωπισμένος από τις φυσικές δυνάμεις. Πίσω από τις δεύτερες, στο κάτω κάτω, μπορεί και να υποφώσκει μια ελπίδα μεταφυσική. Έχει κανένας λύσει ως τώρα το μυστήριο του κόσμου; Κι έπειτα, οι φυσικές δυνάμεις δεν υπεραίρονται.

Άγγελος Τερζάκης, Ποντοπόροι

► Τι υποστηρίζει ο συγγραφέας ότι θα συμβεί "στο πολύ κοντινό μέλλον"; Από ποια ή ποιες αιτίες; Ποια θα είναι τα αποτελέσματα; Σε ποιους, δηλαδή, τομείς ο άνθρωπος προσδιορίζει τον άνθρωπο; Έχει ο ανθρωπος συνειδητοποιήσει τη νέα αυτή κατάσταση;

► Να διαβάσετε προσεκτικά τις παραγράφους 7, 8, 9,10 και να προσπαθήσετε να παρακολουθήσετε τη συλλογιστική του συγγραφέα όσον αφορά τη λύση του προβλήματος. Τι διαπιστώνετε; Είναι αρκετά σαφής σχετικά με τη δυνατότητα να βρεθεί λύση στο πρόβλημα; Έχετε να προτείνετε εσείς κάποια λύση;

► Ο Τερζάκης χρησιμοποιεί μεταφορικό, εικονοπλαστικό λόγο στο κείμενό του.
Να εντοπίσετε στο κείμενο κάποια παραδείγματα. Τι πετυχαίνει ο συγγραφέας με τη χρήση του μεταφορικού λόγου και των εικόνων; Ποια συναισθήματα προκαλεί στον αναγνώστη;

► Αν δεχτούμε ότι ο συγγραφέας συγκαταλέγει τον εαυτό του ανάμεσα σε αυτούς που, έχοντας επίγνωση τι αξίζει η ελευθερία και τι σημαίνει η απώλειά της, "ξεσηκώνονται και καλούν σε συναγερμό τις ψυχές", ποια μέσα χρησιμοποιεί στο κείμενο του, για να μας ειδοποιήσει "για το ανεπανόρθωτο";

► Τι εννοεί ο συγγραφέας με τις ακόλουθες φράσεις;
Φασματική πάει να γίνει η ελευθερία του ανθρώπου.
Ο καταναλωτής αυτοενεχυριάζεται.
Η ικανοποίηση των αναγκών γίνεται κεντρικός πόλος του ψυχικού βίου .
Συντελείται η αλλοτρίωση ενός όντος που κολακεύεται ακόμη να πιστεύει στο αυτεξούσιο.Μας απομένει

η αξίωση της ελευθερίας σαν από κεκτημένη ταχύτητα, ένα κειμήλιο προγονικό.

► **α)** Να δοθούν συνώνυμα των παρακάτω λέξεων: **ενάργεια, αναπόδραστα, σύγκαιρα, έκλυση, μεταπλάθω,**
β) Να δοθούν τα συνώνυμα και τα αντώνυμα των λέξεων: **ενδοτικός, εγκρατής**

► **Δίνεται παρακάτω ένας κατάλογος από λέξεις μέσα σε ένα πλαίσιο που έχει τρεις στήλες. Σημειώστε στην πρώτη στήλη τις πολύ γνωστές σας λέξεις (Γ) στη δεύτερη, τις λέξεις που μπορείτε να χρησιμοποιείτε (Χ) και στην τρίτη, όσες χρειάζεται ίσως να δείτε στο λεξικό (Λ):**

	Γ	Χ	Λ
1. Αναπόδραστος			
2. Ενάργεια			
3. Κώδικας			
4. Φασματικός			
5. Αυτοενεχυριάζομαι			
6. Εξανδραποδισμός			
7. Ενεργούμενος			
8. Αλλοτρίωση			
9. Αυτεξούσιος			
10. Ευμάρεια			
11. Σύμφυτος			
12. Ενδοτικός			
13. Κειμήλιο			
14. Υποφώσκω			
15. Μεταφυσική			
16. Υπεραίρομαι			
17. Αβελτερία			
18. Αγλαός			
19. Αγχίνοια			
20. Αδόλεσχος			

► **Τώρα γράψτε από μια πρόταση με κάθε λέξη που σημειώσατε στη στήλη Χ.**

Η Τεχνική Πρόοδος

1 Όσοι, κουνώντας μελαγχολικά το κεφάλι ή υψώνοντας τη φωνή με οργή, αρνούνται την ηθική πρόοδο του ανθρώπου κατά τους μακρούς αιώνες της ιστορικής του διαδρομής, μιλούν συνήθως με αδιαφορία, ή και με περιφρόνηση, για την αξία της "υλικής" προόδου, των κατακτήσεων δηλαδή της επιστήμης και της τεχνικής, που άλλαξαν στους χρόνους μας τη μορφή του κόσμου.
- Καμιά επιρροή, λέγουν, δεν έχουν αυτά τα πολυθρύλητα θαύματα απάνω στον ηθικό βίο του ανθρώπου, στο χαρακτήρα, στην προσωπικότητά του. Άλλη η μια τροχιά, άλλη η άλλη δεν πηγαίνουν παράλληλα. Ή
- Καμιά ουσιαστική αξία, λέγουν, δεν έχουν οι τεχνικές τελειοποιήσεις των μέσων της ζωής, για τις οποίες υπερηφανεύεται ο πολιτισμός μας. Ευτυχέστερος ήταν ο άνθρωπος που ζούσε χωρίς τις σημερινές ανέσεις, σε κοινωνίες απλούστερες, "πρωτόγονες", Ή
-Όχι μόνο δεν καλυτέρεψε, αλλά χειροτέρεψε τον άνθρωπο η πρόοδος της επιστήμης και της τεχνικής. Πολλαπλασίασε και έκανε πιο εκλεπτυσμένη τη δύναμη της κακουργίας του...
2 Θα προσπαθήσω να αποδείξω ότι και οι τρεις αυτές εκλεπτυσμένες υποθέσεις είναι αστήριχτες – βρίσκονται σε ασυμφωνία με εξώφθαλμα γεγονότα.
3 Πρώτον, είναι πλάνη να νομίζομε ότι η ευημερία δεν επηρεάζει προς το καλύτερο το ήθος των ανθρώπων. Προσοχή: δε λέγω η ευμάρεια, ο πλούτος, η πολυτέλεια. λέγω η ευημερία, δηλαδή η επάρκεια των υλικών μέσων της ζωής, που επιτρέπει τις απαραίτητες για έναν πολιτισμένο άνθρωπο ανέσεις. Τα παραδείγματα αφθονούν, από παρατηρήσεις απάνω και στην ατομική και στη συλλογική ζωή. Η πενία, ως συνώνυμο της πείνας, της αρρώστιας και της αμάθειας, είναι ο χειρότερος σύμβουλος του ανθρώπου και η μεγαλύτερη μάστιγα

των κοινωνιών. Άτομα ή λαοί που λιμοκτονούν, δεκατίζονται από αρρώστιες και είναι βυθισμένοι στην αμάθεια, έχουν το βούρκο και τη δυστυχία μέσα στην ψυχή τους. Φθονούν, απεχθάνονται, μισούν όχι μόνον όσους γεύονται άνετα τα αγαθά της ζωής, αλλά και τους ομοίους των. Η εξαθλίωση διηθείται έως τους εσώτερους πόρους της ψυχής τους και τους εξαχρειώνει. Αρετές όπως η αγάπη της ελευθερίας, η αυτοκυριαρχία, η αξιοπρέπεια δεν μπορούν να ριζώσουν σε έδαφος ψυχικό, που το έχουν αποψιλώσει οδυνηρές υλικές στερήσεις. Σκλάβους, ακρατείς, ευτελείς κάνει τους ανθρώπους η αγιάτρευτη φτώχεια.
- Αντίθετα η ευημερία, ως συνώνυμο της ευπορίας στα υλικά μέσα της ζωής, της υγείας και της μόρφωσης, επιδρά ευεργετικά απάνω στο χαρακτήρα των ατόμων και των λαών. Τους κάνει φιλελεύθερους, ευπρεπείς, γενναιόψυχους. Τους δίνει τη χαρά της ζωής που κάνει τον ανθρωπο να χαίρεται την ανθρωπιά του. Να υπερηφανεύεται γι’ αυτήν. Να την τιμά, και στο δικό του πρόσωπο και στο πρόσωπο των ομοίων του. "Ευστάθεια" (με όλες τις σημασίες της λέξης) δεν έχουν ούτε τα άτομα ούτε οι κοινωνίες που μαστίζονται από την εξαθλίωση. Και είναι εχθρός του ανθρώπου εκείνος (ο σοφός ή ο πολιτικός) που θεωρεί άσχετες μεταξύ τους την ευημερία με την ευτυχία, την ευτυχία με την αρετή. Χαρά και καλοσύνη (όσο και αν επιχειρούμε να αντισταθμίσαμε τις στερήσεις του παρόντος με προσδοκίες του μέλλοντος) δεν μπορεί να έχει ο άνθρωπος ή ο λαός ο εξαθλιωμένος από τα δεινά της πείνας, της αρρώστιας και της αμάθειας. Χορτάσετέ τον, γιατρέψετέ τον, μορφώσετέ τον και θα δημιουργήσέτε τις προϋποθέσεις, για ν' αστράψει μέσα του το φως της αλήθειας, της ομορφιάς και της αρετήςμε μια λέξη: της ανθρωπιάς.

4 Δεύτερον, είναι πλάνη να υποθέταμε ότι οι εκπληκτικές κατακτήσεις της επιστήμης και της τεχνικής, για τις οποίες δικαιολογημένα υπερηφανεύεται ο πολιτισμός μας, δεν έχουν καμιά ουσιαστικήν αξία, επειδή τάχα δεν έκαναν "ευτυχέστερο" τον άνθρωπο, άρα δεν αποτελούν "πρόοδο". "Άχ! τι ωραία που ζούσαν άλλοτε οι στις πρωτόγονες κοινωνίες τους, χωρίς το τηλέφωνο, το ραδιόφωνο, το αυτοκίνητο, το αεροπλάνο".... Δεν πρέπει, νομίζω, να παίρνομε στα σοβαρά αυτό τον ψευτορομαντισμό της υποκριτικής νοσταλγίας του παρελθόντος. Πρώτα-πρώτα, γιατί δογματίζει "εκ του ασφαλούς" και "με το αζημίωτο": δεν εγνώρισα ακόμη κανένα οπαδό του δόγματος να διακόψει το ηλεκτρικό ρεύμα στο σπίτι του για να ζήσει ευτυχέστερος. Και έπειτα, γιατί είναι τουλάχιστο γελοίο να υποστηρίζει κανείς ότι ζούσαν "καλύτερα" οι άνθρωποι τότε που οι γιατροί καίγανε με πυρωμένο σίδερο τις μολυσμένες πληγές (χωρίς φυσικά, να μεταχειρίζονται αναισθητικά, ή αναλγητικά φάρμακα) ή που πέθαιναν τα μωρά κατά εκατομμύρια από εντερίτιδα.,. ή τότε που σοφοί και υψηλής ευαισθησίας άνθρωποι καταδέχονταν να θεωρούν τη δουλεία αναπόφευκτη, επειδή έπρεπε να μένουν ώρες και δυνάμεις σ' αυτούς και στους οικείους των ελεύθερες για να διαβάζουν και να ψυχαγωγούνται...ή τότε που η ανάγνωση και η γραφή ήταν προνόμιο των ολίγων και των "ισχυρών" και ο μεγάλος αριθμός έπρεπε να πιστεύει μοίρα του αδυσώπητη να μένει εσαεί βυθισμένος στην άγνοια, στη δεισιδαιμονία και στο σκότος. Έχομε άραγε όλοι συνειδητοποιήσει τις τεράστιες προόδους που έχει πραγματοποιήσει στα μέσα και στον τρόπο της ζωής μας αυτός ο πολιτισμός που τον αποκαλούμε με περιφρόνηση "απλώς τεχνικό"; Ιδού μια λεπτομέρεια διατυπωμένη με αριθμούς που αξίζει να τη

σκεφτούμε πολύ: Στο Λίβερπουλ (της Μεγ. Βρετανίας) ο μέσος όρος ζωής των κατοίκων το 1846 ήταν το 26ο έτος της ηλικίας στο Μπόστον (των Ηνωμένων Πολιτειών) ο μέσος όρος ήταν πέρσι το 66,7 της ηλικίας. Και δεν είναι μόνο η διάρκεια που μεγάλωσε, έγινε και το ποιόν της ζωής διαφορετικό. Σήμερα ο άνθρωπος των προχωρημένων στον πολιτισμό χωρών έχει άπειρες ευκαιρίες να "εντείνει" και να "υψώσει" (να ευγενίσει με τα αγαθά της παιδείας) τη ζωή του. Να την εκτιμήσει και να τη χαρεί Ότι ζει "καλύτερα", "ανετότερα", "τελειότερα", "ανθρωπινότερα", δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Είναι άραγε και ευτυχέστερος; Η απάντηση εξαρτάται από το τι ονομάζεται "ευτυχία". Θα ανανωρίσετε πάντως ότι όταν πεθαίνει κανείς πολύ νέος, αφού έχει ζήσει μια περιορισμένη, κουτή και τυραννισμένη ζωή δεν προλαβαίνει τουλάχιστο να ευτυχήσει.

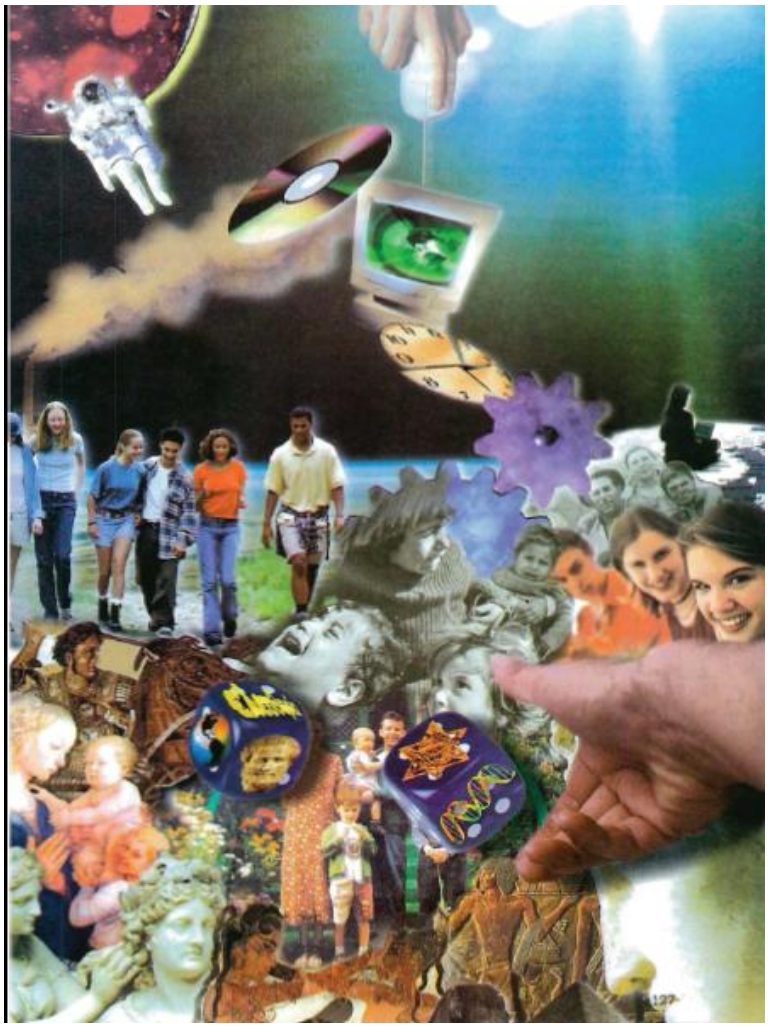

5 Τρίτο και τελευταίο, είναι πλάνη να υποστηρίζομε ότι η επιστημονική και τεχνική πρόοδος των τελευταίων τρι-ών αιώνων όχι μόνο δεν καλυτέρεψε, αλλά χειροτέρεψε τον άνθρωπο. Το επιχείρημα (που με τόσην ελαφρότητα επαναλαμβάνεται ακόμη και από σοβαρούς συζητητές) ότι οι πιο προοδευμένοι στην επιστήμη και στα γράμματα λαοί φάνηκαν οικτρότεροι και πιο αδίσταχτοι, απάνω στον πυρετό του τελευταίου πολέμου, δεν έχει αποδειχτική αξία αναμφισβήτητη, άμα το αναλύσει κανείς περισσότερο. Υπενθυμίζω τη διάκριση, που κάνουν οι Μαθηματικοί, μεταξύ αναγκαίων και επαρκών συνθηκών, γιατί αυτή θα μας δώσει το λογικό σχήμα να βάλομε τα πράγματα στη θέση τους. Να υπάρχουν σε μεγάλη ποσότητα υδρατμοί στην ατμόσφαιρα, είναι μια αναγκαία προϋπόθεση της βροχής – όχι όμως και επαρκής, γιατί αυτή και μόνη (χωρίς π.χ. μιαν ορισμένη πτώση της θερμοκρασίας) δε φέρνει τη βροχή.
Αυτό συμβαίνει και στη δική μας περίπτωση. Κανείς δε θα ισχυριστεί ότι φτάνει μια διδακτορική διατριβή στη Χημεία ή ένα νόμπελ της Φυσικής, για να γίνει και ηθικά ανώτερος ένας άνθρωπος όταν όμως φωτίζεται ο νους του με τη διερεύνηση των νόμων του σύμπαντος και από τούτο το φωτισμό υψώνεται το πνευματικό του βλέμμα έως τη θεώρηση κάποιων ανώτερων αληθειών, δημιουργούνται οι αναγκαίες συνθήκες, για να αναπτυχθούν μεσα στην ψυχή του τα σπέρματα του καλού (εάν είναι ζωντανά) και έτσι να γίνει πιο άνθρωπος.
6 Χωρίς αυτόν τον τελευταίο όρο (την επαρκή συνθήκη του Μαθηματικού), ο επιστήμονας ή ο τεχνικός μας θα καταντήσει ένας τερατώδης νους τόσο προσηλωμένος στις άτεγκτες γενικεύσεις του, ώστε να είναι ικανός για τις μεγαλύτερες θηριωδίες. Και τούτο επειδή έχει μείνει στη μέση του δρόμου: στάθηκε στις γνώσεις - δεν προχώρησε έως τη γνώση. Έως δηλαδή εκείνη την ολοκλή-

ρωση του πνεύματος που δεν ξεχωρίζει πια με στεγανά τοιχώματα από δω την "αλήθεια" από κει την "ομορφιά" και παραπέρα την "αρετή", αλλά αισθάνεται, κρίνει και τιμά, σαν μιαν ακατάλυτη ενότητα, την αρετή μέσα στην ομορφιά της αλήθειας. Η σωστή λοιπόν τοποθέτηση του ζητήματός μας είναι να πούμε ότι η πρόοδος της επιστήμης και της τεχνικής μπορεί να καλυτερέψει τον άνθρωπο (όπως ασφαλώς μπορεί και να τον χειροτερέψει - σαν τον διαρρήκτη που έχει αποκτήσει τελειοποιημένα εργαλεία), αφού δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την πνευματική τους απογείωση. Αρκεί να συνεχίσει την πτήση του και να πάει πολύ ψηλά... Ας το πάρομε μια για πάντα απόφαση• αφού μπήκαμε στο δρόμο των επιστημονικών και τεχνικών κατακτήσεων, δε γίνεται πια να γυρίσομε πίσω. Αλλά ούτε ωφελεί. Απάρνηση της προόδου σ' αυτό τον τομέα σημαίνει επάνοδο στη βαρβαρότητα. Ευτυχέστερη και ηθικότερη θα γίνει η ανθρωπότητα όχι δεσμεύοντας αλλά αφήνοντας πιο ελεύθερο ακόμη το πνεύμα. Η σωτηρία μας είναι όχι λιγότερη, αλλά περισσότερη, πλατύτερη και βαθύτερη μάθηση.

26 Αυγούστου 1965

Ε. Π. Παπανούτσος, Πρακτική Φιλοσοφία

► Στο συγκεκριμένο δοκίμιο ο Παπανούτσος υποστηρίζει την αξία της "υλικής προόδου", των κατακτήσεων, δηλαδή, της επιστήμης και της τεχνικής. Να ανιχνεύσετε τη λογική οργάνωση του κειμένου, καθώς επίσης και τη συνοχή μεταξύ των παραγράφων. Νομίζετε ότι ο συγγραφέας διευκολύνει τον αναγνώστη να παρακολουθήσει τη συλλογιστική του πορεία;

► **Μελετήστε προσεκτικά την παράγραφο 3 και εντοπίστε τους τρόπους με τους οποίους αναπτύσσεται η θεματική περίοδος.**

► **Ποια αποδεικτικά μέσα χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, για να ανασκευάσει τη δεύτερη υπόθεση στην παράγραφο 4; Ένα από τα μέσα πειθούς που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας στην ίδια παράγραφο είναι η ειρωνεία. Εντοπίστε κάποιο σχετικό παράδειγμα.**

► **Ο συγγραφέας υποστηρίζει στις παραγράφους 5 και 6 ότι η ανάπτυξη της τεχνικής και της επιστήμης είναι αναγκαία, αλλά όχι επαρκής συνθήκη για την πρόοδο του ανθρώπου. Να αναπτύξετε με δικά σας λόγια τη θέση αυτή (80-100 λέξεις).**

► **α) Σχηματίστε φράσεις που να περιέχουν τις παρακάτω λέξεις και εκφράσεις του κειμένου: δογματικός, αντισταθμίζω, επάρκεια, αναμφισβήτητος, διερεύνηση, στεγανά τοιχώματα, άτεγκτη γενίκευση, εξώφθαλμα γεγονότα.**
Φροντίστε οι φράσεις σας να δείχνουν καθαρά τη σημασία των λέξεων/εκφράσεων,

β) "Η εξαθλίωση διηθείται έως... που το έχουν αποψιλώσει οδυνηρές υλικές στερήσεις". **Συζητήστε τη λειτουργία της μεταφορικής γλώσσας στο απόσπασμα. Σχηματίστε φράσεις, χρησιμοποιώντας τις λέξεις διηθείται και αποψιλώσει με την κυριολεκτική τους σημασία.**

γ) Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στην "ευημερία" και στην "ευμάρεια" σύμφωνα με τον Παπανούτσο; Διατυπώστε την με δικά σας λόγια, δίνοντας κάποια παραδείγματα. Να λάβετε υπόψη και τον "ορισμό" που δίνει

στην έννοια ευμάρεια ο Τερζάκης στο δοκίμιο του "Μηχανισμός του εξανδραποδισμού" (παράγραφος 7).

► Οι συγγραφείς παίρνουν, στα δοκίμια που διαβάσατε, μια διαφορετική στάση απέναντι στο θέμα της τεχνικής προόδου. Ο Παπανούτσος τονίζει τις θετικές της επιδράσεις, ενώ ο Τερζάκης τις αρνητικές. Διατυπώστε τις δικές σας απόψεις για το θέμα αξιοποιώντας, εφόσον εσείς το κρίνετε σκόπιμο, κάποια στοιχεία από τα κείμενα που μελετήσατε. Να υποθέσετε ότι οι απόψεις σας θα δημοσιευτούν στο σχολικό περιοδικό (300 - 400 λέξεις)

► Επιλέξτε μία από τις παρακάτω φράσεις και αναπτύξτε την σε ένα κείμενο (20 περίπου στίχων).

- Ο τεχνικός εξοπλισμός των σχολείων είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη για την αναβάθμιση της εκπαίδευσης.
- Η άρτια επιστημονική κατάρτιση είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη για να γίνει κάποιος καλός δάσκαλος.
- Η κατασκευή ασφαλών δρόμων είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη για την αποφυγή των ατυχημάτων.
- Οι κατάλληλες νομικές ρυθμίσεις είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη για την πραγματική εξίσωση των δύο φύλων.

► Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, η αναγκαία και ποια η επαρκής συνθήκη για την οικοδόμηση μιας στέρεης φιλίας;

Η γλώσσα του δοκιμίου

Η γλώσσα του δοκιμίου - σε αντίθεση με τη γλώσσα της ποίησης ή της αφηγηματικής πεζογραφίας- υπακούει σε εντολές μιας λογιότερης γραμματικής, της γραμματικής που διέπει γενικά τον επιστημονικό ή το στοχαστικό λόγο. Πράγματι εύκολα μπορεί κανείς να επισημάνει διάφορες τεχνικές ομαλής ή φυσικής μετάβασης και συνοχής (π.χ. τη χρήση συνεκτικών μορίων και εκφράσεων, φράσεις – γέφυρες κτλ). Μπορεί ακόμη να ξεχωρίσει άλλα εκφραστικά μέσα, που χαρακτηρίζουν έναν περισσότερο επιστημονικό λόγο, π.χ. μόρια και εκφράσεις που φανερώνουν μια στάση του συγγραφέα απέναντι στο θέμα (π.χ. πιθανώς, ενδεχομένως, βεβαίως κτλ) ή φανερώνουν την οπτική του γωνία για τα γραφόμενα (π.χ. επιρρήματα του τύπου "κοινωνικά", "πολιτικά", "νομικά" κτλ). Ως προς τη σύνταξη έχει κανείς να προσέξει την περισσότερο σύνθετη δομή των προτάσεων (κάτι που επιτυγχάνεται με τη μεγαλύτερη χρήση του υποτακτικού λόγου σε αντίθεση με τον παρατατικό λόγο), ενώ, από την άλλη πλευρά ο μέσος αναγνώστης οφείλει να εξοικειωθεί και με το σε μεγάλη

έκταση αφηρημένο λεξιλόγιο του δοκιμίου. Παράλληλα, ωστόσο, διακρίνουμε συχνά στο δοκίμιο κάποια προφορικότητα στην έκφραση και κάποια οικειότητα στο ύφος, χαρακτηριστικά που οφείλονται στη διάθεση του δοκιμιογράφου να επικοινωνήσει άμεσα με τον αναγνώστη.
Η συχνότητα, πάντως, με την οποία παρουσιάζονται τα παραπάνω γενικά χαρακτηριστικά ποικίλλει, ανάλογα με το ύφος που υιοθετεί ο κάθε δοκιμιογράφος. Έτσι, ενώ τα δοκίμια του Παπανούτσου έχουν συνήθως μάλλον επιστημονική, λογοκρατική διατύπωση, τα δοκίμια του Τερζάκη, του Θεοτοκά και του Σεφέρη έχουν συνήθως μια μάλλον λογοτεχνική διατύπωση και στα κείμενά τους αφθονούν οι εικονικές και μεταφορικές εκφράσεις.

(Θ. Νάκας), (διασκευή)

► **Να συγκρίνετε τα δοκίμια του Παπανούτσου που διαβάσατε με το δοκίμιο του Τερζάκη από την άποψη της χρήσης της γλώσσας, για να διαπιστώσετε αν επαληθεύεται η παραπάνω άποψη.**

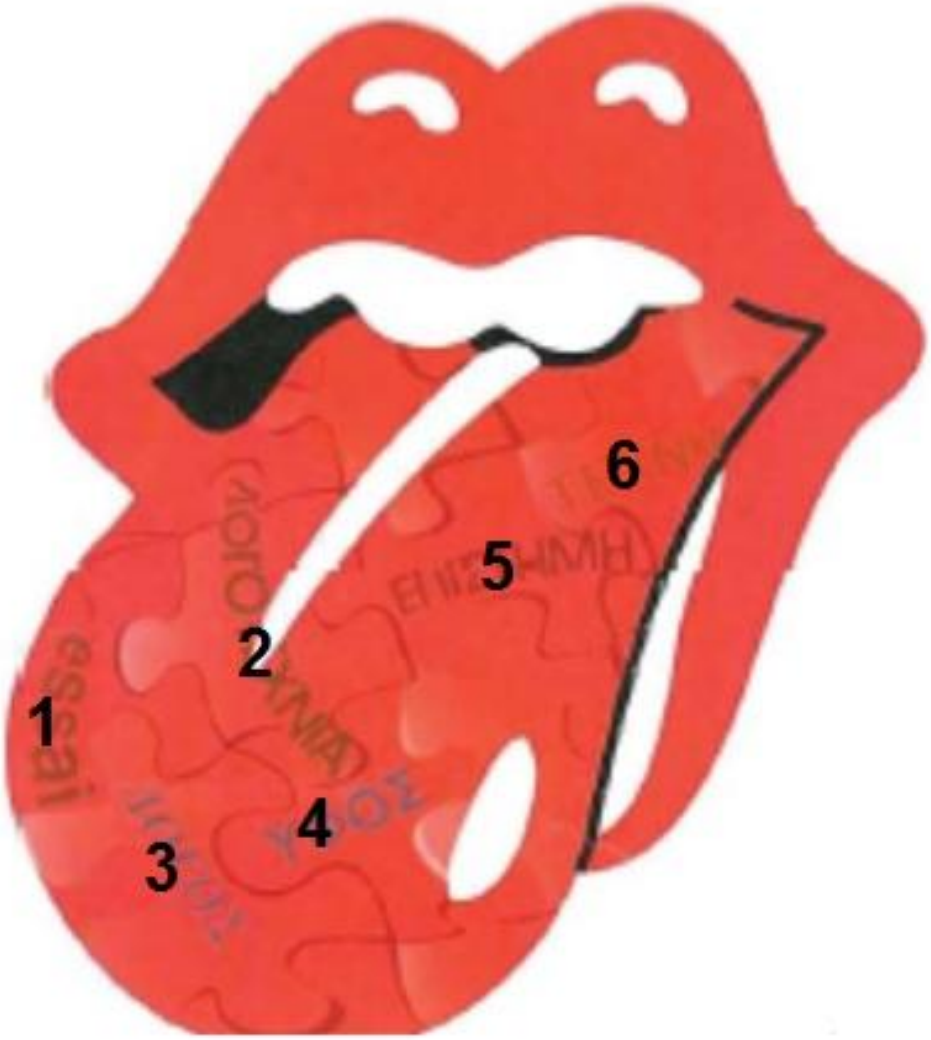

1. Essai,
2. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ,
3. ΛΟΓΟΣ,
4. ΥΦΟΣ,
5. ΕΠΙΣΤΗΜΗ,
6. ΤΕΧΝΗ

Η οργάνωση του δοκιμίου

Το δοκίμιο παρουσιάζει μια ποικιλία μορφών ως προς την οργάνωση. Έτσι άλλα δοκίμια έχουν αυστηρότερη λογική οργάνωση, όπως π.χ. το δοκίμιο του Παπανούτσου "Η τεχνική πρόοδος", ενώ άλλα έχουν πιο ελεύθερη οργάνωση,

όπως π.χ. το δοκίμιο του Τερζάκη "Μηχανισμός εξανδραποδισμού" και σε άλλα πάλι η οργάνωση είναι μάλλον συνειρμική, όπως, π.χ. στο δοκίμιο του Σεφέρη "Πάντα πλήρη θεών".
Τα δοκίμια που οργανώνονται λογικά προσεγγίζουν περισσότερο τον επιστημονικό λόγο και έχουν συνήθως αποδεικτικό χαρακτήρα. Ο συγγραφέας εκθέτει στον πρόλογο το θέμα (δηλαδή την προβληματική του), προσπαθώντας να προκαλέσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη και συνεχίζει εκθέτοντας την κατευθυντήρια ή κύρια ιδέα που αποτελεί και τη θέση του πάνω στο θέμα. Στο κύριο μέρος ο συγγραφέας προσκομμίζει το υλικό που διαθέτει, για να διασαφηνίσει την κύρια ιδέα ή να αποδείξει τη θέση που διατύπωσε στον πρόλογο. Στον επίλογο παρουσιάζει συμπυκνωμένα ό,τι έχει αποδείξει ή επανεκθέτει την αρχική του θέση. Αν έχει αποδείξει πειστικά το θέμα του, η θέση θα έχει πάρει καινούριο νόημα για τον αναγνώστη.
Τα δοκίμια που έχουν πιο ελεύθερη οργάνωση προσεγγίζουν περισσότερο τη λογοτεχνία και η δομή τους δεν καθορίζεται από τη σχέση απόδειξης ανάμεσα στη θέση του συγγραφέα και την υποστήριξη αυτής της θέσης. Υπάρχει ένα κεντρικό θέμα με το οποίο οι επιμέρους ιδέες συνδέονται περισσότερο ή λιγότερο συνειρμικά. Ο συγγραφέας περιδιαβάζει ελεύθερα στο χώρο των ιδεών. Διαβάζοντας ένα τέτοιο δοκίμιο, προσέχουμε περισσότερο την ύφανση του λόγου παρά τη λογική που διέπει τη δομή του κειμένου ως συνόλου. Με την ανάγνωση ενός τέτοιου δοκιμίου νιώθουμε εμπλουτισμένοι σε ανιχνεύσεις και σε προβληματισμό, χωρίς να έχουμε αναγκαστικά επισημάνει ένα καθαρό διάγραμμά του.

«ΠΑΝΤΑ ΠΛΗΡΗ ΘΕΩΝ»

1 Τούτες τις μέρες, σε μια μουντή αίθουσα αναμονής, βρέθηκε τυχαία στα χέρια μου αμερικάνικο εικονογραφημένο πλατιάς κυκλοφορίας. Σκόνταψα σε μια έγχρω-

μη ολοσέλιδη διαφήμισή του: παράσταινε τη δυτική πρόσοψη του Παρθενώνα. Στη δεξιά γωνιά της ζωγραφιάς, παράμερα, σαν αφηρημένη οπτασία, δυο νεαροί τουρίστες ακουμπούσαν, μπροστά σε δυο γεμάτα ποτήρια, σ' ένα σπόνδυλο κολόνας που τους χρησίμευε για τραπεζάκι. Τούτη η ρεκλάμα διατυμπάνιζε: "Όσο περισσότερα ξέρετε για την αρχαία αρχιτεκτονική, τόσο περισσότερο σας αρέσει η Ακρόπολη ' ("The more you know about ancient architecture the more you like the Acropolis"). Σκοπός αυτής της σκηνοθεσίας ήταν η διάδοση ενός αγγλοσαξονικού ποτού.

2 Δεν είμαι ζηλωτής της σύγχρονης "τουριστοκρατίας" που θαμπώνει τα χρόνια μας, αλλά τη στιγμή που συλλογίζομαι μια εργασία που, δίκαια νομίζω, φιλοδοξεί να αποτελέσει αξιόλογη συνεισφορά στην πλατύτερη γνώση των αρχαίων μνημείων μας, αυτούς τους "συνδετικούς κρίκους των παλαιών με τους σημερινούς", δεν εδυσκολεύτηκα να σημειώσω το παραπάνω περιστατικό. Δείχνει, αλήθεια, σε τι απόσταση βρίσκεται το σημερινό παρόν, αυτό που απορροφούμε με όλους τους πόρους του κορμιού μας, από εκείνα τα βαθιά περασμένα. “Όσο περισσότερα ξέρετε για την αρχαία αρχιτεκτονική..."

3 Δεν ξέρω καθόλου τι θα κέρδιζε η απόλαυση στην Ακρόπολη των δύο αυτών νεαρών, αν αδειάζαμε ξαφνικά στο κεφάλι τους λίγες κάπως πιο ειδικές, αλλ’ αρκετά γνωστές, αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες. Ότι λ.χ. δεν υπάρχει στον Παρθενώνα ούτε μια πραγματικά ευθεία γραμμή - ότι ο παραλληλεπίπεδος, όπως μας φαίνεται, τούτος ναός, αν τον προεκτείναμε από το έδαφος ένα ή δύο χιλιόμετρα, θα έπαιρνε την όψη πυραμίδας- ότι όλες αυτές και άλλες λεπτότητες, αδιόρατες για μας (χρειάστηκαν οι σημερινοί να κάμουν προσεκτικές καταμετρήσεις για να τις εξακριβώσουν), ήταν ωστόσο ορατές για τα μάτια των καιρών εκείνων. Έτσι, πολύ το

φοβούμαι, η διαφήμιση που κέντρισε την προσοχή μου, πρέπει να μη σημαίνει πραγματικά τίποτε άλλο παρά κάποιας λογής δεισιδαιμονία της τεχνοκρατικής εποχής μας, που σπρώχνει τον άνθρωπο να συσσωρεύσει πληροφορίες και λεπτομέρειες, λίγο πολύ ασύνδετες, πάνω στο καθετί.
4 Και αναρωτιέμαι μήπως δε με συγκινούν περισσότερο ανθρωποι άλλων χρόνων, που οι γνώσεις τους μπορεί να έφερναν σήμερα θυμηδία, αλλά που είχαν αισθήσεις πιθανότατα πιο κοντά στην ισορροπία που θα λαχταρούσα να έβλεπα κάπου-κάπου στις ψυχές των τριγυρινών μου.
5 Ο ένας που έτυχε να έχω στο νου, είναι ένας αγράμματος Έλληνας των αρχών του περασμένου αιώνα. Τα λιγοστά γράμματα που ήξερε, τα είχε μάθει στα τριανταπέντε του χρόνια για να γράψει Απόμνημονεύματα, πασίγνωστα σήμερα. Μιλά, καθώς το σημειώνει, σε κάτι στρατιώτες, προς το τέλος της Ελληνικής Επανάστασης, που γύρευαν να πουλήσουν σε "Ευρωπαίους" δύο αρχαία αγάλματα' τους λέει: "Αυτά, και δέκα χιλιάδες τάλαρα να σας δώσουνε, να μην το καταδεχτείτε να βγουν από την πατρίδα μας. Γι' αυτά πολεμήσαμε". Μνημόνευα τον Μακρυγιάννη (Β' 303). Τα λόγια του δεν είναι ρητορείες σοφολογιότατου. Λέγουνται από έναν άνθρωπο που ήξερε, καθώς το μαρτυρά η ζωή του και το βάρος της λαλιάς και το βάρος του πόνου.
6 Ο άλλος είναι ένας μωαμεθανός ταξιδιώτης σπουδαγμένος στη δική του παράδοση (γεννήθηκε στην Πόλη) και απηχεί, δεν ξέρω ως ποιό βαθμό, τα όσα άκουσε στις περιπλανήσεις του. Τ’ όνομά του Εβλιά Τσελεμπή ταξίδεψε και στην Ελλάδα κατά το 1667[...]
7 Όσο και να φαίνεται παιδικά χαμηλή η επιστημονική στάθμη και του Έλληνα και του Τούρκου, βρίσκω πως μαρτυρούν και οι δυο τέτοιο σεβασμό και συγκίνηση γι' αυτά τα πράγματα, που δύσκολα τον συναντούμε στον

υπερεπιστημονικό καιρό των μηχανικών αυτοματισμών που ζούμε.
8 Τέλος θα ήθελα να σημειώσω πως δεν πρέπει να λησμονούμε ότι μια μονομερής γνώση της αρχαίας αρχιτεκτονικής, μπορεί να μας φέρει - είδα τέτοια περίπτωση στην ανασύσταση μιας ιδεατής, υποθετικής ίσως, αρχικής μορφής του μνημείου- σ' ένα αρχιτεκτονικό σχέδιο, μια χρωματιστή μακέτα.
Αλλά η σημερινή αλήθεια αυτών των παλαιών επιτευγμάτων είναι άλλη είναι ζυμωμένη με το πέρασμα του καιρού:

με του καιρού τ' αλλάματα π' αναπαημό δεν έχου
μα στο καλό κι εις το κακό περιπατούν και τρέχου.

9 Αυτά έφεραν την ακατάπαυτη φθορά και, για να θυμηθώ τα πιο διαβόητα, αυτά θέλησαν να γίνει ο Παρθενώνας μπαρουταποθήκη κι έστησαν στον αντικρινό λόφο τα κανόνια του Μοροζίνη ή οδήγησαν την πουριτανική "φιλανθρωπία" του Έλγκιν - όπως την ονομάζουν οι απολογητές του - να κατακρεουρήσει τον έκθετο ναό, για να "προστατέψει" στον ίσκιο ενός ανήλιαγου μουσείου όσα σπαράγματα μπόρεσε να σηκώσει.
10 Τέλος, αυτά "του καιρού τ' αλλάματα" μας προσφέρουν συχνά συμπεράσματα που θα ξάφνιαζαν αν έπαιρναν τη μορφή δογμάτων. Περιορίζομαι λ.χ. σε τούτο: "Το πνευματικό χάσμα ανάμεσα στον αρχαίο και τον σύγχρονο κόσμο είναι μεγαλύτερο από όσο είναι πραγματικά συνειδητό... Ύστερα από εντατική μελέτη, η διάσταση μοιάζει ακόμη πιο πλατιά και πιο βαθιά, σε τέτοιο σημείο, που μου έτυχε ν' ακούσω μια από τις μεγαλύτερες ζώσες αυθεντίες πάνω στη λογοτεχνία (και στην αρχιτεκτονική) να ξαφνίζει ένα ακροατήριο κλασικών φιλολόγων, καθώς εβεβαίωνε ότι το πνεύμα των αρχαίων Ελλήνων είναι ολωσδιόλου αλλότριο για μας..."
Είναι κι αυτή μια γνώμη.

11 Όμως συλλογίζομαι πως το θέμα θα 'πρεπε να το ιδεί κανείς από τις δυο του όψεις πρόκειται για δυο κατηγορίες είδους, όχι ποιού: η μια είναι του ξενόγλωσσου, και, καθώς τον συλλογίζομαι, θέλω να τονίσω αμέσως ότι δεν έχω διόλου στο νου τόσους επιστήμονες που με θαυμαστή γνώση και με λεπτότατες αισθήσεις αναλώθηκαν στην εξερεύνση του αρχαίου κόσμου, αλλά εκείνους που βλέπουν ένα κόσμο τελειωτικά παρωχημένο, που ξεψύχησε, ένα περίτεχνο φέρετρο. Το φέρετρο εύκολα το μετακινάει κανείς, αλλά τους ζωντανούς είναι πολύ δύσκολο, γιατί πονούν, να τους αλλάξει, ή να τους ξεριζώσει για να τους μεταφυτέψει. Τη γλώσσα μας λ.χ. είναι αδύνατο να την αντικρίσει κανείς αλλιώς παρά σαν ανάσα ζωντανών ανθρώπων όχι σαν τον ναυαγοσωστικό ζήλο γραμματικών.

Για τούτα, ως εδώ, δε μένει καιρός για περισσότερα.

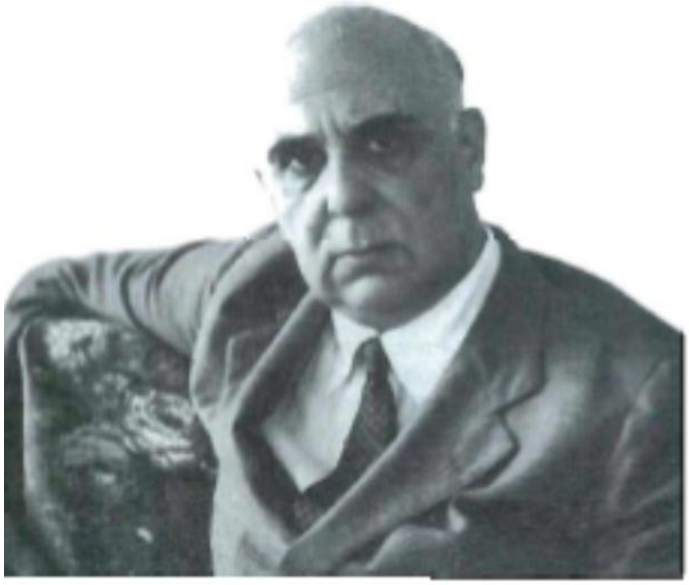

12 Αυτή την αρχιτεκτονική την έχουν χαρακτηρίσει "σωματική" ή "γλυπτική αρχιτεκτονική". Κάποτε το μάτι μας διακρίνει γνωρίσματά της. Την "ένταση" λ.χ. πιο φανερή στην ονομαζόμενη "Βασιλική" της Ποσειδωνίας. έτσι ονόμαζαν οι αρχαίοι εκείνο το φούσκωμα των κιόνων, σαν να έχουν φουσκώσει από το βάρος που βαστάζουν. Τέτοιες λεπτομέρειες άλλοι θα τις πουν αρμοδιότερα. Θέλω μόνο να υπογραμμίσω ότι ο ναός των αρχαίων, ο "σηκός" πιο συγκεκριμένα, δεν είναι κατά βάθος άλλο παρά το κέλυφος μιας εικόνας, του αγάλματος ενός θεού, είναι η "καλύβα" ενός από αυτούς που αφομοίωσε ή χώνεψε, ό,τι και να λένε, ο

Χριστιανισμός. Του Ποσειδώνα στο Σούνιο, της Αθηνάς στην Ακρόπολη, του Απόλλωνα στη Φιγάλεια [...]
13 Μελετητές αυτών των μνημείων, προσηλωμένοι στην εντέλειά τους, τα πίστεψαν σαν απομονωμένα από το περιβάλλον τους και τα θεώρησαν αδιάφορα για το τριγυρινό τους τοπίο. το τεχνικό κατόρθωμα αυτών των έργων, σκέφτηκαν, είναι τέτοιο που μπορούν ν' ανθέξουν σ' όποιο τόπο κι αν βρεθούν, και είναι ρομαντισμός να λέμε πως χρειάζονται να τα συμπληρώσουν οι γραφικότητες μιας ωραίας θέας [...]
14 Το αίσθημά μου είναι ότι τούτοι οι αρχαίοι ναοί της Ελλάδας, της Μεγάλης Ελλάδας, της Ιωνίας, είναι με κάποιον τρόπο σπαρτοί, ριζωμένοι στα τοπία τους. Αφού χαλάστηκαν και ερειπώθηκαν οι "καλύβες" αυτές των αθανάτων, οι άστεγοι θεοί γύρισαν εκεί που άρχισαν, χύθηκαν ξανά έξω στο τοπίο και μας απειλούν με πανικούς φόβους ή και με θέλγητρα, παντού: "Πάντα πλήρη θεών" έλεγε ο Μιλήσιος Θαλής. Χρειάζουνται καμιά φορά τα παραμύθια.
15 Όσο και να μας το επιτρέπει η λογική θεώρηση τούτης της αρχιτεκτονικής, να φανταστούμε πως θα ήταν δυνατό να μετακομίσουμε κομμάτι το κομμάτι τα απομεινάρια αυτών των κτισμάτων σε απόμακρες χώρες, πολύ φοβούμαι, δε θα έχουμε επιτύχει τίποτε άλλο παρά να μεταφέρουμε σωρούς σαρίδια. Θα χάναμε πολύ κόπο, αν προσπαθούσαμε να εξηγήσουμε το γιατί. Σε τούτο το αστάθμητο ερώτημα, θα ήταν πιο απλό αν αποκρινόμασταν: "οι θεοί δεν το θέλουν" - ό,τι κι αν τούτο σημαίνει. Εκτός αν προτιμούμε να περιμένουμε ώσπου ν' απόγυμνωθούμε ολωσδιόλου, και δε μας μένει πια τίποτε άλλο παρά να ξυλιάσουμε στη διαπλανητική παγωνιά.

16 Με άλλα λόγια, χρειάζεται, νομίζω, μια πίστη σ' αυτά τα αρχαία σημάδια μέσα στο τοπίο τους. η πίστη πως έχουν δική τους ψυχή. Τότε θα μπορέσει ο προσκυνητής - πρώτη φορά τον ονομάζω έτσι- να πιάσει ένα διάλογο μ' αυτά. Όχι μέσα σε τουριστικά πλήθη ποικιλότροπα αναστατωμένα, αλλ' αν μπορώ να πω: μόνος, καθρεφτίζοντας την ψυχή που διαθέτει, στην ψυχή αυτών των μαρμάρων μαζί με το χώμα τους. Μπορεί να γίνομαι συμβουλάτορας αιρέσεων, όμως δεν μπορώ να χωρίσω το ναό του Δελφικού Απόλλωνα από τις Φαιδριάδες ή την κορυφογραμμή της Κίρφης. Ευτυχώς η γη μας είναι σκληρή, οι πρασινάδες της δε σε πλαντάζουν, τα χαρακτηριστικά της είναι βράχια, βουνά και πελάγη. Κι έχει ένα τέτοιο φως.[...]

(Γ. Σεφέρης, Δοκιμές)

► Στο συγκεκριμένο δοκίμιο ο Σεφέρης αρχίζει το κείμενο του με την περιγραφή μιας διαφήμισης η οποία αναφέρεται στην αρχαία αρχιτεκτονική και, καθώς ξετυλίγονται οι σκέψεις του, αναδύεται βαθμιαία η αντίληψή του για την προσέγγιση των αρχαίων μνημείων, που αποτελεί το

κεντρικό θέμα του δοκιμίου. Προσπαθήστε να παρακολουθήσετε την πορεία του στοχασμού του επισημαίνοντας: **α)** τις επιμέρους ιδέες/θέματα που τον απασχολούν και **β)** τη σχέση ανάμεσα στις ιδέες αυτές και στο κεντρικό θέμα.

Για την εργασία αυτή σας δίνονται βοηθητικά οι παρακάτω ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Τι "δείχνει" το περιστατικό με τη διαφήμιση σύμφωνα με το Σεφέρη (§2);
- Σε ποιο συμπέρασμα σχετικά με την εποχή μας καταλήγει ο Σεφέρης με αφόρμηση τη συγκεκριμένη διαφήμιση (§3);
- Τι επιδιώκει να δείξει ο Σεφέρης με τα παραδείγματα του Μακρυγιάννη και του Τσελεμπή;
- Πού κατά τη γνώμη του "μπορεί να μας φέρει" μια μονομερής γνώση της αρχαίας αρχιτεκτονικής (§8);
- Πού οφείλεται, σύμφωνα με το Σεφέρη, η φθορά που υπέστη ο Παρθενώνας (§9);
- Με ποιον τρόπο βλέπει τον αρχαίο κόσμο μια κατηγορία ατόμων, (δηλαδή ορισμένοι ξενόγλωσσοι) και πώς ο ίδιος ο Σεφέρης (§11);
- Ποια είναι η άποψη ορισμένων μελετητών για τη σχέση των μνημείων με τον περιβάλλοντα χώρο;
- Τι πιστεύει ο Σεφέρης για το ίδιο θέμα;

► Διαπιστώνουμε ότι ο Σεφέρης απέναντι στη λογική θεώρηση της αρχαίας αρχιτεκτονικής αντιπροτείνει, τελικά, μια άλλη διαφορετική προσέγγιση των αρχαίων μνημείων. Συζητήστε αυτή την προσέγγιση, με βάση την παράγραφο 16, προσέχοντας ιδιαίτερα τις λέξεις /φράσεις κλειδιά: **πίστη, προσκυνητής, διάλογος με τα μνημεία, "μόνος καθρεφτίζοντας την ψυχή που διαθέτει, στην ψυχή των μαρμάρων μαζί με το χώμα τους".**

► **Διερευνήστε ορισμένους από τους τρόπους με τους οποίους ασκείται η πειθώ στο κείμενο του Σεφέρη, απαντώντας στις παρακάτω ασκήσεις:**

α) Ο Σεφέρης χρησιμοποιεί ένα παραμύθι, για να υποστηρίξει την άποψή του ότι οι αρχαίοι ναοί είναι ριζωμένοι στα τοπία τους και ότι, επομένως, δεν επιτρέπεται η απόσπαση / μεταφορά κάποιου αρχιτεκτονικού μέλους σε άλλον τόπο (κάποιο μουσείο ξένης χώρας). Ποια εντύπωση σας προκάλεσε το παραμύθι αυτό; Σχολιάστε την αξία του ως μέσου πειθούς στη συγκεκριμένη περίπτωση. Γιατί "χρειάζονται καμιά φορά τα παραμύθια ";
β) Ο συγγραφέας παρεμβάλλει στην πορεία του στοχασμού του διάφορα παραδείγματα. Εντοπίστε ένα παράδειγμα και διερευνήστε τη λειτουργία του σε σχέση με την ιδέα, σκέψη, άποψη που εκφράζει ο συγγραφέας στο συγκεκριμένο σημείο του κειμένου.
γ) Να προσδιορίσετε το ύφος που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας στο παρακάτω απόσπασμα, για να στηλιτεύσει την πράξη του Έλγκιν: "οδήγησαν την πουριτανική φιλανθρωπία" του Έλγκιν - όπως την ονομάζουν οι απολογητές του - να κατακρεουργήσει τον έκθετο ναό, για να "προστατέψει" στον ίσκιο ενός ανήλιαγου μουσείου όσα σπαράγματα μπόρεσε να σηκώσει".

► **Να σχολιάσετε τον τίτλο του δοκιμίου**

Δοκίμιο και ημερολόγιο

Επισημαίνεται ότι το δοκίμιο συχνά προσεγγίζει το ημερολόγιο. Τονίζεται, ωστόσο, ότι στην περίπτωση αυτή ο δοκιμιογράφος δεν κατάγράφει τις κυριότερες πράξεις της ζωής του, όπως κάνει συνήθως ο ημερολογιογράφος, αλλά παρουσιάζει κυρίως τα συμβάντα της εσωτερικής του ζωής, την ανέλιξη του στοχασμού του, την πνευματική του πορεία. Πρόκειται, δηλαδή, όπως λένε, για "ένα ημερολόγιο που διηγείται την ιστορία ενός πνεύματος εν κινήσει", "το ημερολόγιο της πορείας μιας συνείδησης ανάμεσα στα πρόσωπα και στα πράγματα του καιρού της".

Ο ίδιος ο Σεφέρης σημειώνει, εξάλλου, για τα δοκίμιά του τα εξής: "τα κείμενα αυτά.... κάποτε παίρνουν τον προσωπικό τόνο του ημερολογίου κάποτε πάλι είναι ομιλίες, δηλαδή σελίδες γραμμένες περισσότερο για να ακουστούν παρά για να διαβαστούν"(Δοκιμές, Πρόλογος β' έκδοση, Ίκαρος 1981 σε. 11).

Δοκίμιο και ομιλία - συνομιλία

Σαν πρόσκληση σε συνομιλία και συνεργασία με τον αναγνώστη βλέπει το δοκίμιο και ένας άλλος δοκιμιογράφος, ο Π. Χάρης, όπως φαίνεται από το παρακάτω απόσπασμα: "Κλείνω στις σελίδες αυτές μια συζήτηση που, χρόνια τώρα, κάνω με τον εαυτό μου, και καλώ τον αναγνώστη να προσθέσει τις δικές του απορίες, τις δικές του αναζητήσεις και τα δικά του συμπεράσματα... Αυτή άλλωστε η συνομιλία και αυτή η συνεργασία θαρρώ πως είναι το κέντρο του κριτικού και μαζί λογοτεχνικού λόγου, που συνηθίσαμε να τον ονομάζουμε δοκίμιο".

Π. Χάρης, "Υπάρχουν θεοί"

► Ελέγξτε αν το συγκεκριμένο δοκίμιο του Σεφέρη παίρνει πράγματι τον προσωπικό τόνο του ημερολογίου ή και το ύφος της ομιλίας. Τεκμηριώστε την απάντησή σας, εντοπίζοντας κάποια ενδεικτικά στοιχεία στο κείμενο (π.χ. παρατηρήστε την επιλογή του συγγραφέα σε ρηματικό πρόσωπο, επίπεδο λόγου κτλ).

► Υποθέστε ότι ο Γ. Σεφέρης σας απευθύνει μια πρόσκληση: σας καλεί να συνομιλήσετε και να συνεργαστείτε μαζί του σχετικά με το δοκίμιό του "Πάντα πλήρη Θεών". Εκφράστε ελεύθερα σε ένα δικό σας κείμενο τις απορίες, τις εντυπώσεις, τα συναισθήματα και τις σκέψεις που γεννήθηκαν κατά τη διάρκεια της μελέτης του δοκιμίου. Το κείμενό σας μπορεί να επικεντρωθεί, εξάλλου, σε ένα ή σε ορισμένα μόνο σημεία του κειμένου που σας προβλημάτισαν ή είχαν ιδιαίτερη απήχηση στα βιώματά σας. Όσοι θέλετε, μπορείτε, επιπλέον, να αξιολογήσετε τη συνομιλία σας αυτή με το δοκίμιο του Σεφέρη, να διερευνήσετε δηλαδή τι αποκομίσατε από την ανάγνωσή του. Νομίζετε ότι ιχύει στη δική σας περίπτωση η παρακάτω ρήση ενός άλλου δοκιμιογράφου "Ο πρώτος και ο τελικός στόχος του δοκιμίου είναι να βαθαίνει τη δυνατότητα του προβληματισμού μας"; (Γ. Δάλλας. Από τη συνέντευξη που έδωσε στο Δ.Πλάκα, περ. Διαβάζω τ. 117).

► Η διαφήμιση γίνεται αφορμή να γεννηθούν στο μυαλό του Σεφέρη κάποιες σκέψεις που συνειρμικά οδηγούν σε άλλες. Έτσι, καθώς ξετυλίγεται ο στοχασμός του Σεφέρη, γράφεται το δοκίμιο.

Με αφορμή κάποιο περιστατικό που σας προξένησε ιδιαίτερη εντύπωση, προσπαθήστε να καταθέσετε γραπτά σκέψεις και αντιδράσεις που συνδέονται άμεσα, έμμεσα ή συνειρμικά με το περιστατικό αυτό. Μπορείτε, επομένως, να οργανώσετε το κείμενό σας λογικά ή συνειρμικά, να χρησιμοποιήσετε κυριολεκτική ή μεταφορική γλώσσα, αρκεί να γίνει φανερός ο προβληματισμός σας.

► Διαβάστε τα παρακάτω αποσπάσματα από δημοσιεύματα στον τύπο σχετικά με τα "Ελγίνεια μάρμαρα". Προσπαθήστε να αντλήσετε από τα αποσπάσματα αυτά, καθώς επίσης και από το δοκίμιο του Σεφέρη, που μελετήσατε προηγουμένως, αποδεικτικά στοιχεία (επιχειρήματα, τεκμήρια), για να υποστηρίξετε την άποψη ότι τα γλυπτά του Παρθενώνα πρέπει να επιστραφούν στη χώρα μας. Με βάση τα στοιχεία που συγκεντρώσατε, γράψτε ένα κείμενο (400-450 λέξεις) με τη μορφή γραπτής εισήγησης. Υποθέστε ότι η εισήγησή σας πρόκειται να παρουσιαστεί σε εκδήλωση σχετική με το θέμα την οποία οργανώνει το σχολείο σας.

Η τρίτη, επηυξημένη και βελτιωμένη, έκδοση του βιβλίου του ιστορικού William St. Clair "Lord Elgin and the Marbles- The Controversial History of the Parthenon Sculptures" θα πρέπει να έπεσε ως κεραυνός εν αιθρία

στις εφησυχασμένες συνειδήσεις πολλών παραγόντων του Βρετανικού Μουσείου. Όχι τόσο επειδή αναφέρεται στη "δραστική" επέμβαση καθαρισμού των γλυπτών του Παρθενώνα το 1938, πράγμα που ήταν γνωστό σε πολλούς αρχαιολόγους, όσο επειδή η αποκάλυψη του φακέλου με τις εκθέσεις που αναφέρονται στο περιστατικό επιβεβαιώνει ότι το Μουσείο, παρά το ότι γνώριζε από τότε τις καταστροφές που έγιναν στα Μάρμαρα, εξακολουθούσε να υποστηρίζει ως πρόσφατα την άποψη της ασφαλούς φύλαξης των παρθενώνειων γλυπτών στις εγκαταστάσεις του, σε αντίθεση μάλιστα με τους κινδύνους που θα διέτρεχαν στην περίπτωση που θα επέστρεφαν στη ρύπανση της αθηναϊκής ατμόσφαιρας. Ήταν μια ενοχλητική στάση που πρόδιδε αδικαιολόγητη υπεροψία.
Όπως ισχυρίζεται ο κ. St. Clair, "η καταστροφή που έγινε στα Ελγίνεια Μάρματα ήταν πολύ χειρότερη από οτιδήποτε δημόσια αναγνωρίστηκε ή έγινε αποδεκτό (...) και όπως εκτιμούν τα μέλη της επίσημης εξεταστικής επιτροπής, η φθορά δεν αλλοίωσε μόνο την εμφάνιση των γλυπτών, αλλά έβλαψε - και σε ορισμένες περιπτώσεις κατέστρεψε- όλες τις μελλοντικές πιθανότητες για αρχαιολογική και επιστημονική έρευνα στη φύση, στην έννοια και στην ιστορία των Μαρμάρων και στις καλλιτεχνικές και γλυπτικές ανάγκες. Η απόκρυψη και η παραποιημένη παρουσίαση της εκτάσεως της καταστροφής παραπλάνησαν στη συνέχεια πολλούς ευσυνείδητους αρχαιολόγους, που πίστευαν ότι είχαν να κάνουν με ανέγγιχτα πρωτότυπα έργα κλπ".[...]
Δεν υπάρχει αμφιβολία σήμερα πια πως το θέμα του επαναπατρισμού των θαυμάσιων γλυπτών του Παρθενώνα, που η Μελίνα Μερκούρη με πολύ κουράγιο και θέρμη ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του '80, παίρνει τώρα μια νέα τροπή, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι αύριο κιόλας θα μας στείλουν οι Βρετανοί με DHL τα

γλυπτά, που ο λόρδος Έλγιν απέσπασε βίαια από τους ναούς πριν από δύο αιώνες. Επίσης δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το πνεύμα αρχίζει να αλλάζει στη Βρετανία τόσο στο κοινοβούλιο, όσο και στην κοινή γνώμη, ενώ είναι φανερό ότι και τα δύο μέρη που έχουν εμπλακεί σε αυτήν την υπόθεση χρειάζονται χρόνο. Οι μεν Βρετανοί, για να αναθεωρήσουν λανθασμένες απόψεις για το πώς αποκτήθηκαν τα Μάρμαρα, και ποιοι είναι οι πραγματικοί θεματοφύλακές τους, αλλά και οι Έλληνες για να συνειδητοποιήσουν ότι δεν είναι αρκετό να ζητούν τα Μάρμαρα, όταν ακόμη δεν είναι έτοιμο το νέο Μουσείο Ακροπόλεως, για να τα στεγάσουν.
Οι χειρισμοί του υπουργού Πολιτισμού για τη σύσταση μιας διεθνούς επιτροπής από την UNESCO ή το ICOM, που θα εξετάσει την κατάσταση των γλυπτών, είναι ένα πρώτο βήμα σε σωστή κατεύθυνση. Και σίγουρα θα ακολουθήσουν και άλλα, καθώς θα γίνει συνείδηση στη διεθνή κοινότητα και επίσης και στην ευρωπαϊκή ότι το αίτημα της επιστροφής δεν είναι ούτε εθνικιστικό ούτε μισαλλόδοξο. Απλούστατα απορρέει από την κοινή και πολύ κρύα λογική πως δεν μπορεί η Ευρωπαϊκή Ένωση να συμμετέχει στην αποκατάσταση των Μνημείων της Ακροπόλεως και ταυτόχρονα να δέχεται ότι τα μισά από τα αρχιτεκτονικά μέλη και όχι απλώς ο γλυπτός διάκοσμος των μνημείων θα βρίσκονται στο Λονδίνο και τα άλλα μισά στην Αθήνα. Είναι έργα που συμπληρώνουν το ένα το άλλο και πρέπει να βρίσκονται όλα μαζί δίπλα στα μνημεία στα οποία ανήκουν. Και σε αυτό δεν υπάρχουν περιθώρια ούτε για εθνικισμούς ούτε για υπεροψίες και πολύ περισσότερο για συναισθηματισμούς.

(Από τον Τύπο)

Ιππείς, τμήμα από την νότια ζωφόρο του Παρθενώνα. Λονδίνο.

Ιππείς, τμήμα από τη βόρεια ζωφόρο του Παρθενώνα. Λονδίνο.

Κεφάλι αλόγου από το τέθριππο της Σελήνης. Από το ανατολικό αέτωμα του Παρθενώνα, 438-432 π. Χ., Λονδίνο, British Museum,

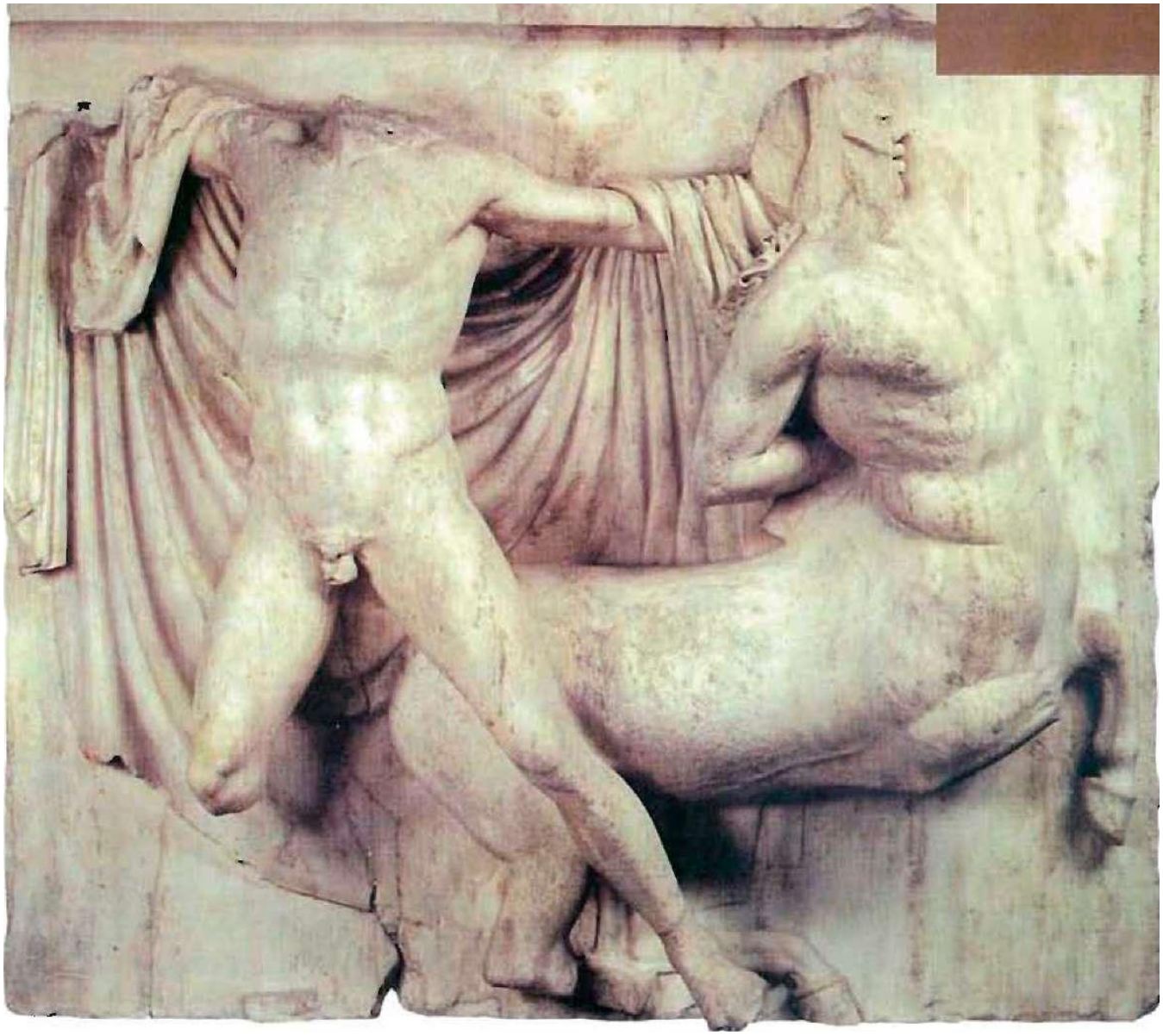

Μετόπη από τη νότια πρόσοψη του Παρθενώνα, 447-438 π.Χ. Λαπίθης παλεύει με Κένταυρο. Λονδίνο, British Museum.

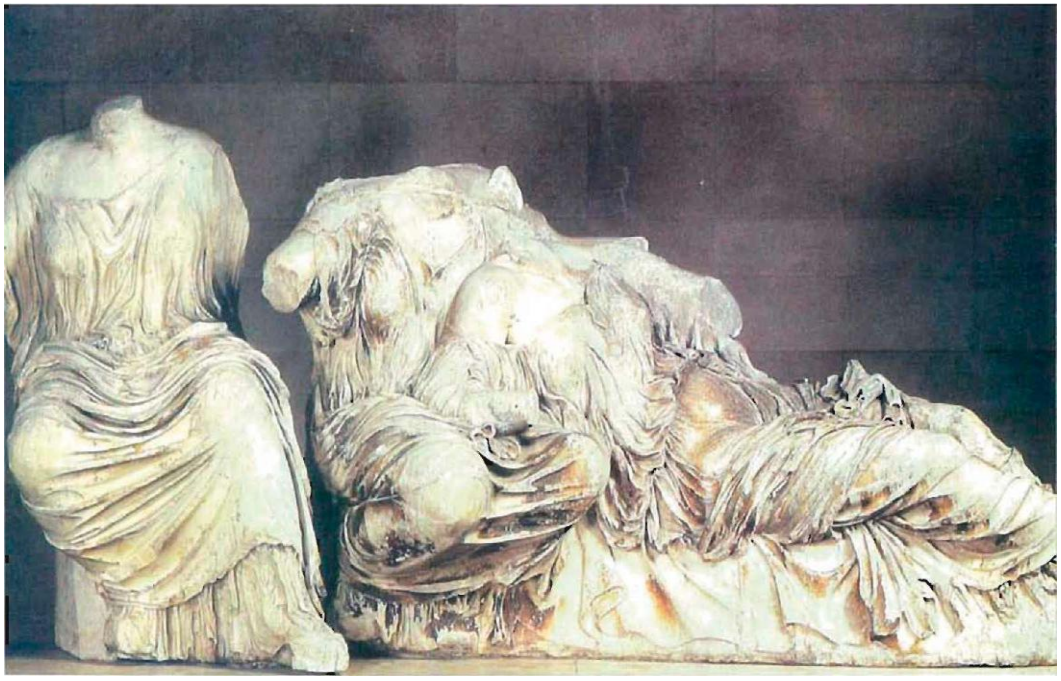

Από την παράσταση της Γέννησης της Αθηνάς στο ανατολικό αέτωμα του Παρθενώνα, 438-432 π.Χ.
Η Εστία (Πειθώ;) και η Αφροδίτη στην αγκαλιά της μητέρας της Διώνης. Λονδίνο, British Museum.

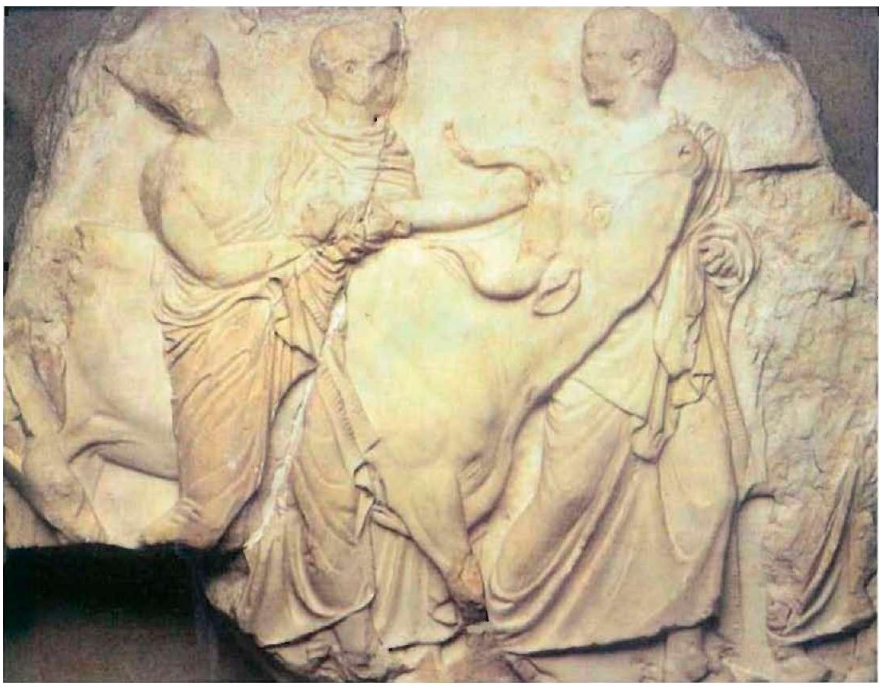

Νέοι που οδηγούν ταύρο για θυσία, από την παράσταση της Πομπής των Παναθηναίων στη ζωφόρο του Παρθενώνα, 447-432 π.Χ. Λονδίνο, British Museum.

Ιππείς, τμήμα από τη βόρεια ζωφόρο του Παρθενώνα, Λονδίνο

Ιππείς, από τη βόρεια ζωφόρο του Παρθενώνα, Λονδίνο

Από το ανατολικό αέτωμα του Παρθενώνα. Η Δήμητρα και η Περσεφόνη (αριστερά) και η Άρτεμη (Ίρις ή Ήβη;), (δεξιά)

Νίκ Φίλντινγκ:" Να επιστραφούν στην Ελλάδα"

Μιλάει ο δημοσιογράφος που έφερε πρώτος στη δημοσιότητα το θέμα. Συνέντευξη με τον κ. Νικ Φίλντινγκ, το δημοσιογράφο της εφημερίδας "Mail of Sunday". ο οποίος πρώτος εξασφάλισε την παγκόσμια αποκλειστικότητα της αποκάλυψης των συμπερασμάτων του καθηγητή Σεντ Κλερ.

- Συγχαρητήρια για την επιτυχία σας.
"Σας ευχαριστώ πολύ"
- Πιστεύετε πως θα ήταν καλύτερο για τα γλυπτά να ήταν στην Ελλάδα τους τελευταίους δύο αιώνες;

"Είναι μια πολύ δύσκολη ερώτηση. Όταν τα αφαίρεσε από τον Παρθενώνα ο Λόρδος Έλγιν, υπήρξε ένας τρομακτικός ανταγωνισμός μεταξύ Άγγλων και Γάλλων να πάρουν ό,τι μπορούσαν. Αντικείμενα τέχνης από μια Ελλάδα που δεν είχε τον έλεγχο του εδάφους της. Αν δεν το έκανε ο Έλγιν, θα το έκαναν οι Γάλλοι. Θα τα είχε σήμερα κάποια άλλη δύναμη ή θα είχαν καταστραφεί Το αίτημα της επιστροφής όμως δεν έχει σχέση μ' αυτό. Είναι κάτι σημερινό, είναι ένα ηθικό ζήτημα και έχει επίσης σχέση με την απόδοση δικαιοσύνης. Πρόκειται για αντικείμενα στενά συνδεδεμένα με την ελληνική αίσθηση ταυτότητας. Αν αντικείμενα της ίδιας σημασίας είχαν παρθεί από τη Βρετανία, π.χ. από το Στόουνχετζ, κάθε Βρετανός θα τα ήθελε πίσω".

- Πηγή της Ντάουνινγκ Στριτ δήλωσε προς το "Το Βήμα" ότι "η άποψη της αγγλικής κυβέρνησης συγκλίνει με αυτούς που πιστεύουν πως τα Γλυπτά του Παρθενώνα αποκτήθηκαν έπειτα από άδεια που εκδόθηκε από τη νόμιμη εξουσία της εποχής". Συμφωνείτε;

"Καθόλου. Ο Έλγιν δεν είχε άδεια. Κανένας δεν είδε το περίφημο φιρμάνι. Μόνο μια μετάφρασή του. Σημειώστε πως δεν υπάρχει έγγραφο σε Οθωμανική Βιβλιοθήκη για οποιοδήποτε τέτοιο φιρμάνι. Επιπλέον, ακόμη και από τη μετάφραση που παρουσιάζεται ως αυθεντική δεν προκύπτει ότι δίδεται σε κανέναν η άδεια να αφαιρέσει οτιδήποτε από το ναό του Παρθενώνα. Το συγκεκριμένο έγγραφο μιλά για μετατόπιση χαραγμένων πλακών και βράχων. Όχι για την καταστροφή του κτιρίου. Όχι για την αφαίρεση κομματιών από αυτό. Τα Γλυπτά πρέπει να επιστρέψουν στην Ελλάδα και κανένας στην Αγγλία δεν θα αισθανθεί προδομένος. Γιατί πολύ εύκολα σήμερα πετάμε προς την Αθήνα. Όσο για το Βρετανικό Μουσείο, μπορεί να εκθέσει αντίγραφα. Άλλωστε πολλά αντίγραφα που έγιναν πριν από τη δεκαετία του '30 πλησιάζουν περισσότερο τα αρχαία αυθεντικά από

τα σημερινά αυθεντικά, γιατί τα εκμαγεία τους δημιουργήθηκαν επάνω στα γλυπτά προτού αυτά ξυστούν. Ακόμη, δεν πιστεύω ότι εκτίθενται σωστά στο Βρετανικό Μουσείο. Γιατί τα Μάρμαρα βρίσκονταν γύρω από το εξωτερικό ενός ναού. Τώρα βρίσκονται γύρω από το εσωτερικό ενός κτιρίου. Για τους αρχαίους Έλληνες ο ναός με τα γλυπτά επάνω του ήταν το κέντρο. Σήμερα ο επισκέπτης είναι το κέντρο και τα γλυπτά παρατάσσονται γύρω του. Και μάλιστα δεν παρατάσσονται με την ίδια ροή με την οποία βρίσκονταν επάνω στον Παρθενώνα. Στο Βρετανικό Μουσείο τα Γλυπτά του Παρθενώνα δεν αποδίδουν σωστά αυτό για το οποίο φτιάχτηκαν".

(Από τον ημερήσιο τύπο. 14-6-1998)

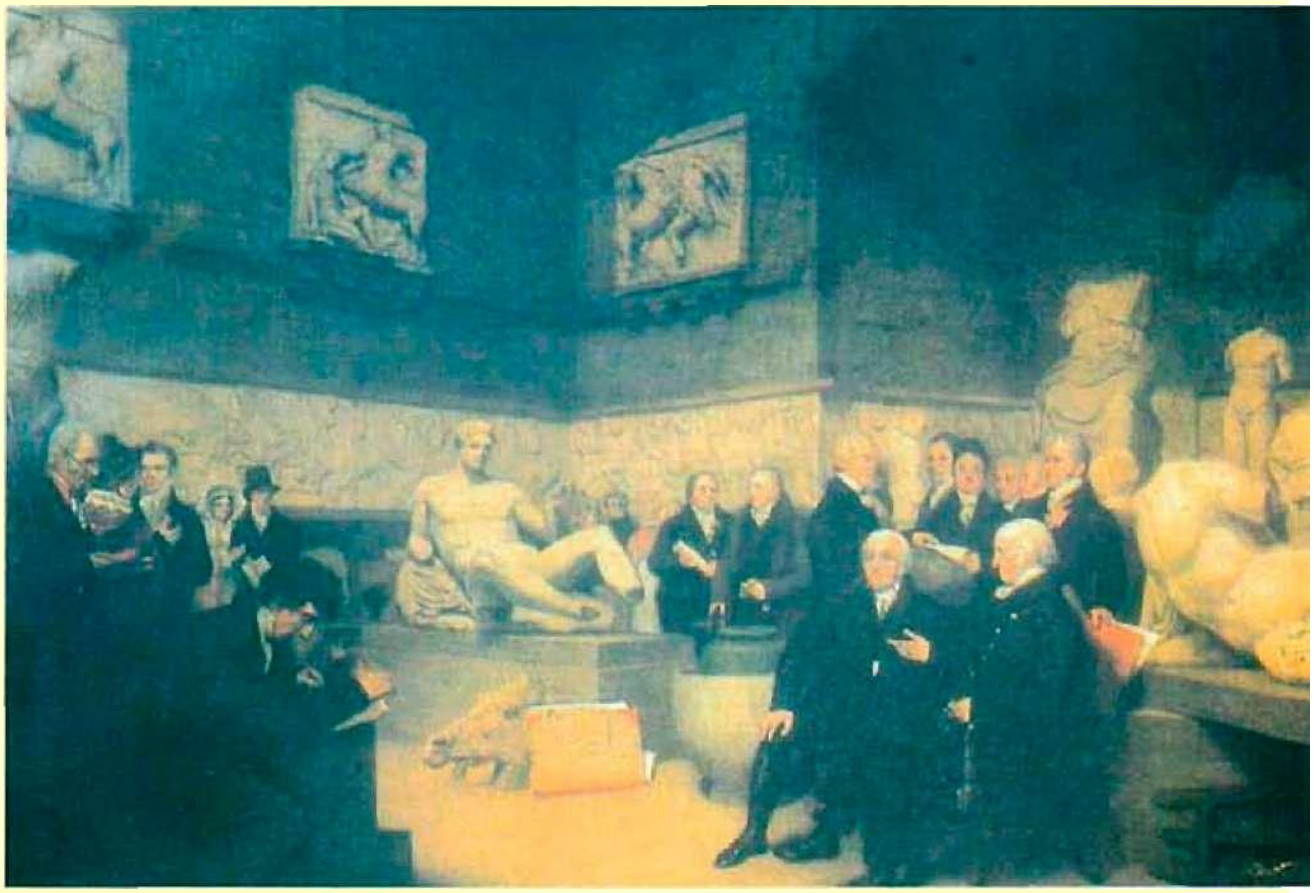

Ο λόρδος Έλγιν και τα μάρμαρα, British Museum/ Εκδοτικός Οίκος ΜΕΛΙΣΣΑ

► Διαβάστε το παρακάτω ποίημα και παρατηρήστε πώς η ποιήτρια αποδίδει με δικό της τρόπο το θέμα των ελγινείων.

ΒΡΕΤΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
(Ελγίνου μάρμαρα)

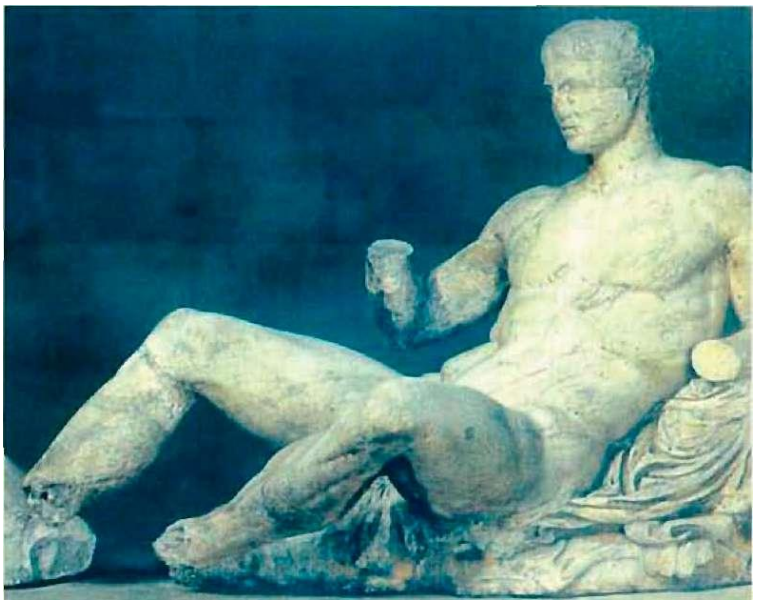

Στη ψυχρή του μουσείου αίθουσα
την κλεμμένη , ωραία , κοιτώ μοναχή Καρυάτιδα.
Το σκοτεινό γλυκή της βλέμμα
επίμονα εστραμμένο έχει
στο σφριγηλό του Διονύ-σου σώμα
(σε στάση ηδυπαθείας σμιλευμένο)
που δυο βήματα μόνον απέχει.
Το βλέμμα το δικό του έχει πέσει
στη δυνατή της κόρης μέση.
Πολυετές ειδύλλιον υποπτεύομαι
τους δυο αυτούς να 'χει ενώσει.
Κι έτσι, όταν το βράδυ η αίθουσα αδειάζει
απ' τους πολλούς, τους θορυβώδεις επισκέπτες,
τον Διόνυσο φαντάζομαι
προσεκτικά απ' τη θέση του να εγείρεται
των διπλανών γλυπτών και αγαλμάτων
την υποψία μην κινήσει,
κι όλος παλμό να σύρεται
τη συστολή της Καρυάτιδας
με οίνον και με χάδια να λυγισει.

Δεν αποκλείεται όμως έξω να
'χω πέσει.
Μία άλλη σχέση ίσως να
τους δένει
πιο δυνατή, πιο πονεμένη:
Τις χειμωνιάτικες βραδιές
Και τις εξαίσιες του Αυγούστου
νύχτες
τους βλέπω,
απ ' τα ψηλά να κατεβαίνουν
βάθρα τους
της μέρας αποβάλλοντας το
τυπικό τους ύφος,
με νοσταλγίας στεναγμούς και
δάκρυα
τους Παρθενώνες και τα
Ερεχθεία που στερήθηκαν
Στη μνήμη τους με πάθος ν΄
ανεγείρουν

Κική Δημουλά "Ερεβος"

► Επιλέξτε μια από τις παρακάτω ομαδικές ασκήσεις:
α) συζητήστε σε ομάδες τη σχέση σας με τα μνημεία (της αρχαίας ή της νεότερης εποχής) που έχουν αναγνωρισμένη αρχαιολογική αξία. Αναφερθείτε σε ενδεχόμενες επαφές σας (πληροφορίες, γνώσεις από το σχολείο ή από εξωσχολικά διαβάσματα, επισκέψεις σε μουσεία, παρακολούθηση κάποιας σχετικής τηλεοπτικής εκπομπής κτλ.). Περιγράψτε τις όποιες εντυπώσεις,

σκέψεις, συναισθήματα γεννήθηκαν από την επαφή αυτή.
β) συζητήστε τη σχέση σας με κάποιο συγκεκριμένο μνημείο στην περιοχή σας, άγνωστο στο ευρύ κοινό, το οποίο όμως έχει σημασία για τη συλλογική μνήμη της κοινότητας στην οποία ζείτε π.χ. ο νερόμυλος του χωριού, ένα αρχοντικό του περασμένου αιώνα, το κτίριο όπου στεγάστηκε η πρώτη βιβλιοθήκη της περιοχής κτλ. Τι γνωρίζετε για το συγκεκριμένο μνημείο και τι θα θέλατε ακόμη να μάθετε; Συνδέεται το μνημείο αυτό με κάποια βιώματα δικά σας, της οικογένειάς σας ή της ευρύτερης κοινότητας; Τι μέτρα έχουν ληφθεί από την κοινότητα για τη συντήρηση του μνημείου;

► Διαβάστε τα παρακάτω αποσπάσματα από άρθρα σχετικά με το θέμα "Μνημεία και εκπαίδευση" και συζητήστε τους τρόπους που προτείνονται, για να οικοδομήσουν οι μαθητές μια ουσιαστική σχέση με τα μνημεία.

ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΔΑΣΚΑΛΩΝ

[...] Μόνον η εκπαίδευση, από την πρώτη σχολική ηλικία, μπορεί να εθίσει τα παιδιά στη συναναστροφή με τα μνημεία, να τα εκθέσει στην επίδρασή τους, να τους επιτρέψει να χτίσουν μια βιωματική σχέση με το παρελθόν και να δημιουργήσει προϋποθέσεις ώστε ως αυριανοί πολίτες, να χαίρονται την παρουσία τους στο περιβάλλον, να την επιζητούν αντί να την αποφεύγουν, και να μπορούν να συνεργαστούν -στο μέτρο των δυνατοτήτων τους- με τους υπεύθυνους φορείς του κράτους για την προστασία τους και την αξιοποίησή τους.

Πρέπει να τονιστεί ότι δεν προτείνεται εδώ ένα ακόμα μάθημα με εξετάσεις και βαθμούς. Τα μνημεία μπορούν να συνδεθούν με πλήθος μαθημάτων που ήδη διδάσκονται στο σχολείο, όπως ιστορία, γεωγραφία, θρησκευτικά, μελέτη περιβάλλοντος. Αναφέρομαι κυρίως στην ανάγκη παροχής βιωμάτων στα παιδιά, με άξονα την επίσκεψη κάποιων μνημείων που βρίσκονται στο άμεσο περιβάλλον τους. Μια επίσκεψη με λίγη προετοιμασία από το δάσκαλο αλλά και τα ίδια τα παιδιά, με κάποιο βοηθητικό φυλλάδιο, που ίσως μπορεί να ετοιμάζεται από ειδικούς στο θέμα, σε συνεργασία με το σχολικό σύμβουλο της περιοχής και να αφορά τα επισκέψιμα μνημεία της συγκεκριμένης περιφέρειας. Αυτού του είδους οι επισκέψεις δε θα πρέπει να έχουν το χαρακτήρα μιας άσκοπης αμήχανης και ανοργάνωτης περιδιάβασης. με μόνο της προτέρημα την απόδραση από τη σχολική τάξη, αλλά μιας αναμενόμενης – λόγω της κατάλληλης προετοιμασίας – ανακάλυψης χώρων και πληροφοριών, μιας περιπέτειας, ενός παιχνιδιού με συγκεκριμένο

στόχο. Μεσα από έναν τέτοιο περίπατο, που δε θα θεωρείται περιττή πολυτέλεια για λίγους, αλλά αυτονόητη και συχνή άσκηση στο πλαίσιο του σχολικού προγράμματος, προκύπτει γνώση και έμπνευση για ένα σωρό δραστηριότητες, συζητήσεις και ψάξιμο με την επιστροφή στο σχολείο, ενώ δημιουργούνται κίνητρα για μάθηση ακόμα και σε παιδιά με μαθησιακά προβλήματα. Ήδη στα σχολικά βιβλία, κυρίως στα βιβλία της ιστορίας και των θρησκευτικών, έχουν πολλαπλασιαστεί οι εικόνες ιστορικών και αρχαιολογικών μνημείων (εδώ επιμένω ότι χρειάζεται η επίσκεψη σε μνημεία της περιοχής, ώστε να μη δημιουργούνται στα παιδιά στερεότυπα μακριά από τη δικής τους εμπειρία στη ζωή, όπως ότι μνημείο είναι ο Παρθενώνας, αλλά όχι ο νερόμυλος του χωριού, το φυλάκιο από την εποχή που πολέμησε ο προπάππος, η πέτρινη βρύση με την τούρκικη επιγραφή κτλ). Υπάρχουν λοιπόν οι ευκαιρίες και επιβάλλεται να συνδυασθούν όλες αυτές οι αναφορές και το καινούριο πνεύμα των βιβλίων, με άμεσα βιώματα. Αυτά είναι που λείπουν στα παιδιά και αυτά θα πηγάσουν από ενδιαφέρουσες επισκέψεις όχι μόνο σε μουσεία, όπως έστω περιστασιακά συμβαίνει ως τώρα, αλλά και σε αντιπροσωπευτικά μνημεία της εποχής, στο φυσικό τους χώρο, με τις πραγματικές διαστάσεις τους που δεν αποδίδονται από καμιά εικόνα, με την ευκαιρία να διαπιστωθεί το υλικό, το σχήμα και η γεωγραφία τους. Ένα ξωκλήσι, ένα τμήμα από παλιό κάστρο μπορούν να αποτελέσουν

θαυμάσια αφορμή, για να μιλήσει κάποιος στα παιδιά για θέματα προσανατολισμού στο χώρο, γεωγραφίας, εθίμων της περιοχής, να μιλήσει για φυσικά οχυρά, για ληστρικές επιδρομές, για μύθους σχετικά με τα ερείπια που σώζονται.

Μπροστά σε ένα μνημείο που σώζεται αρτιότερα, θα έχουν την ευκαιρία να προβληματιστούν για τη χρήση των χώρων του, για τα επαγγέλματα, τις τέχνες και τις τεχνικές που επιστρατεύτηκαν για την κατασκευή του. Ακόμη και τα μαθηματικά μπορεί κανείς να διδάξει με αφορμή ένα μνημείο, και το μάθημα ν' αφήσει αξέχαστες εντυπώσεις στα παιδιά, ιδίως αν πραγματοποιηθεί στο άμεσο περιβάλλον του μνημείου. Αναγνώριση γεωμετρικών σχημάτων σε μια βυζαντινή εκκλησιά, εγγεγραμμένα σχήματα, μετρήσεις μεγεθών, αναλογίες, ορολογία που προκύπτει από την ανάγκη να περιγραφεί ένα συγκεκριμένο μνημείο, να μερικά από τα στοιχεία που μπορεί να υποδειχθούν πρόχειρα ως δραστηριότητες σε μια τέτοια επίσκεψη [...]

Β. Βέμη, "Αρχαιολογία και Τέχνες". τ. 56

Σχολεία «υιοθετούν μνημεία»
Ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό πρόγραμμα γνωριμίας με την εθνική κληρονομιά

Πόσο γνωρίζουμε τα μνημεία - κλασικά ή νεότερα - που υπάρχουν στην Αθήνα ή και στην Ελλάδα; Οι περισσότεροι τα αγνοούμε, γιατί τα μάθαμε από τα βιβλία, ως εξεταστέα ύλη. και αργότερα, όταν ο δρόμος μας έφτασε έως εκεί, απλώς τα παρατηρήσαμε, χωρίς να τα γνωρίζουμε στην πραγματικότητα. Και αυτό διαιωνίστηκε επί πολλές γενιές. Τώρα, τα πράγματα αλλάζουν. Τα παιδιά, από πολύ μικρή ηλικία, θα έχουν τη δυνατότητα να γνωρίζουν τα μνημεία της πόλης τους, μέσα από ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που εκπονείται από το ΥΠΠΟ και το υπουργείο Παιδείας, με την ευθύνη του Ελληνικού Τμήματος του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM) και φέρει τον τιτλο "Το σχολείο υιοθετεί ένα μνημείο". Πρόκειται για ένα πρωτότυπο ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, που ξεκίνησε πριν από χρόνια στη Νάπολη, εφαρμόστηκε στην αρχή εκεί και στη συνέχεια, με μεγάλη επιτυχία σε 150 σχολεία της Ιταλίας, κινώντας το ενδιαφέρον του Ευρωκοινοβουλίου. Έτσι το πρόγραμμα τέθηκε υπό την αιγίδα του Ιδρύματος "Πήγασος ", το οποίο αποτελείται

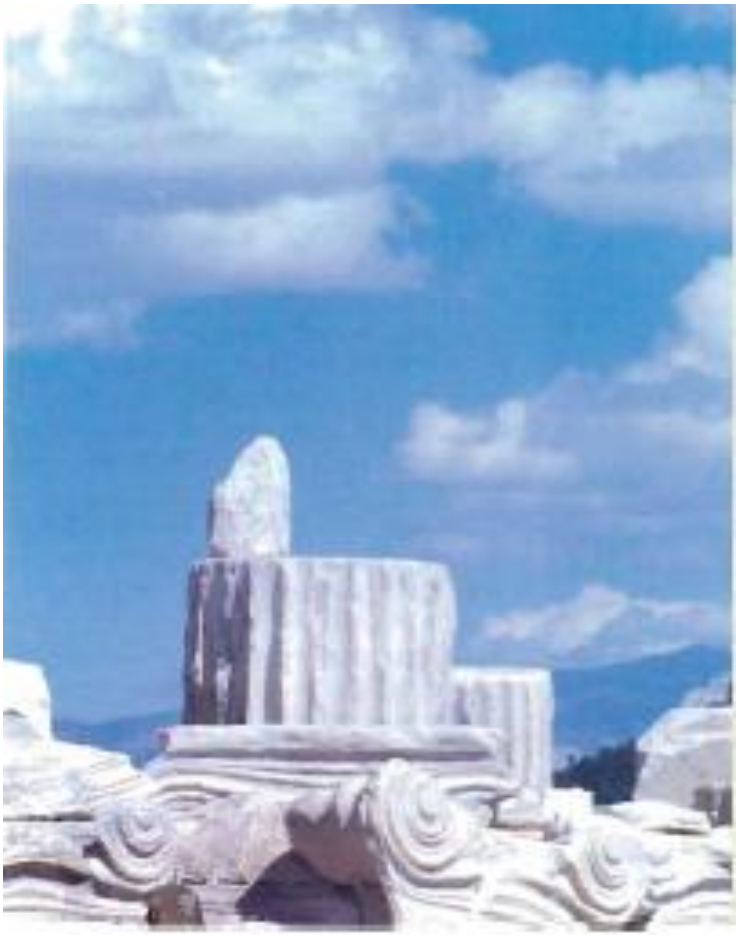

από ομάδα ευρωβουλευτών από όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και από όλες τις παρατάξεις που πιστεύουν ότι η ευρωπαϊκή ενοποίηση δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω οικονομικών πρακτικών. Πιστεύουν ότι χρειάζεται επίσης να συνειδητοποιήσουν οι κάτοικοι των χωρών-μελών την κοινή πολιτιστική τους ταυτότητα και γι' αυτό το λόγο προωθούν δραστηριότητες οι οποίες την αναδεικνύουν.
Τώρα ήρθε η σειρά της Αθήνας: η τελετή ανάθεσης των δέκα μνημείων σε αντίστοιχα σχολεία θα γίνει εντός των ημερών. Μνημεία από όλες τις περιόδους της ιστορίας της Ελλάδας το μνημείο Φιλοπάππου, το Ρολόι του Κυρρήστου, η Ρωμαϊκή και η Αρχαία Αγορά, ο Ναός του Ηφαίστου (Θησείο), της κλασικής περιόδου, η Γοργοεπήκοος (Άγιος Ελευθέριος, το παρεκκλήσι δίπλα στη Μητρόπολη), οι Άγιοι Απόστολοι Σολάκη μέσα στην Αρχαία Αγορά και οι Άγιοι Ανάργυροι στου Ψυρρή, της βυζαντινής, και το Εργοστάσιο του Γκαζιού στην οδό Πειραιώς, το Αστεροσκοπείο και το παλιό Πανεπιστήμιο στην Πλάκα, της νεότερης, επελέγησαν "προς υιοθεσία ".

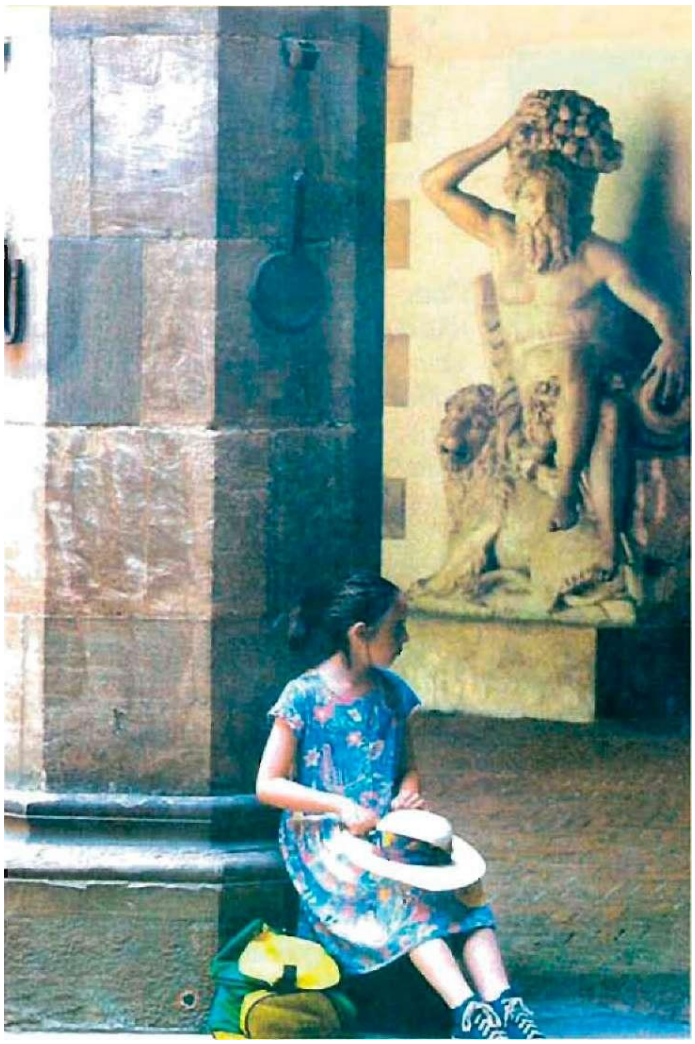

Το πρόγραμμα απευθύνεται στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση και έχει δικαίωμα κάθε σχολείο να συμμετέχει. Στην έννοια μνημείο περιλαμβάνεται κάθε υλικό

τεκμήριο πολιτιστικής κληρονομιάς, ανεξαρτήτως περιόδου. Όσο για το ρήμα "υιοθετώ" νοείται ως εξής: η ενασχόληση ενός σχολείου επί τρία χρόνια με ένα μνημείο, το οποίο πλέον θεωρείται ότι του "ανήκει". Αυτό, σημαίνει, ότι η τάξη που "υιοθετεί" το μνημείο πρέπει να μελετήσει τη σχετική βιβλιογραφία, να πάρει συνεντεύξεις από ανθρώπους που σχετίζονται με αυτό (Εφορείες Αρχαιοτήτων, αρχιτέκτονες, εργάτες), να κάνει επιτόπια εξέταση, να μελετήσει τον όγκο και την αρχιτεκτονική του, να το φωτογραφήσει, να το σχεδιάσει, να το ζωγραφίσει, να προχωρήσει σε κατασκευή μακετών, και, τέλος, να το "αναδείξει". Γι" αυτό και σε όλες τις πόλεις που έχει λειτουργήσει μέχρι σήμερα το πρόγραμμα επελέγησαν υποβαθμισμένα μνημεία, άγνωστα στο ευρύ κοινό, τα οποία χρειάζονται τη φροντίδα της κοινότητας. Τα παιδιά θα πρέπει να κοινοποιήσουν τις μελέτες τους καταρχήν στις υπόλοιπες τάξεις του σχολείου τους, στην οικογένεια, στη γειτονιά, σ' ολόκληρη την πόλη μέσα από σχολικές εφημερίδες, εκθέσεις, ξεναγήσεις, ανακοινώσεις στα ΜΜΕ, σε άλλα σχολεία που συμμετέχουν στο πρόγραμμα, σε αντίστοιχα της Ευρώπης που συμμετέχουν στο "Πήγασος". Στην τελευταία φάση του προγράμματος θα γίνουν ανταλλαγές με άλλες ευρωπαϊκές πόλεις, για να επικοινωνήσουν τα παιδιά μέσα από την εμπειρία τους. Αυτός είναι εξάλλου και ο στόχος του προγράμματος: να εξοικειωθούν τα παιδιά με την τοπική καταρχήν κι αργότερα με την εθνική κληρονομιά

τους, και ν' αναδείξουν την ευρωπαϊκή διάσταση των μνημείων που μελετούν, μέσα από το πρόγραμμα της "υιοθεσίας"

(Από τον ημερήσιο Τύπο, 11-6-1995).

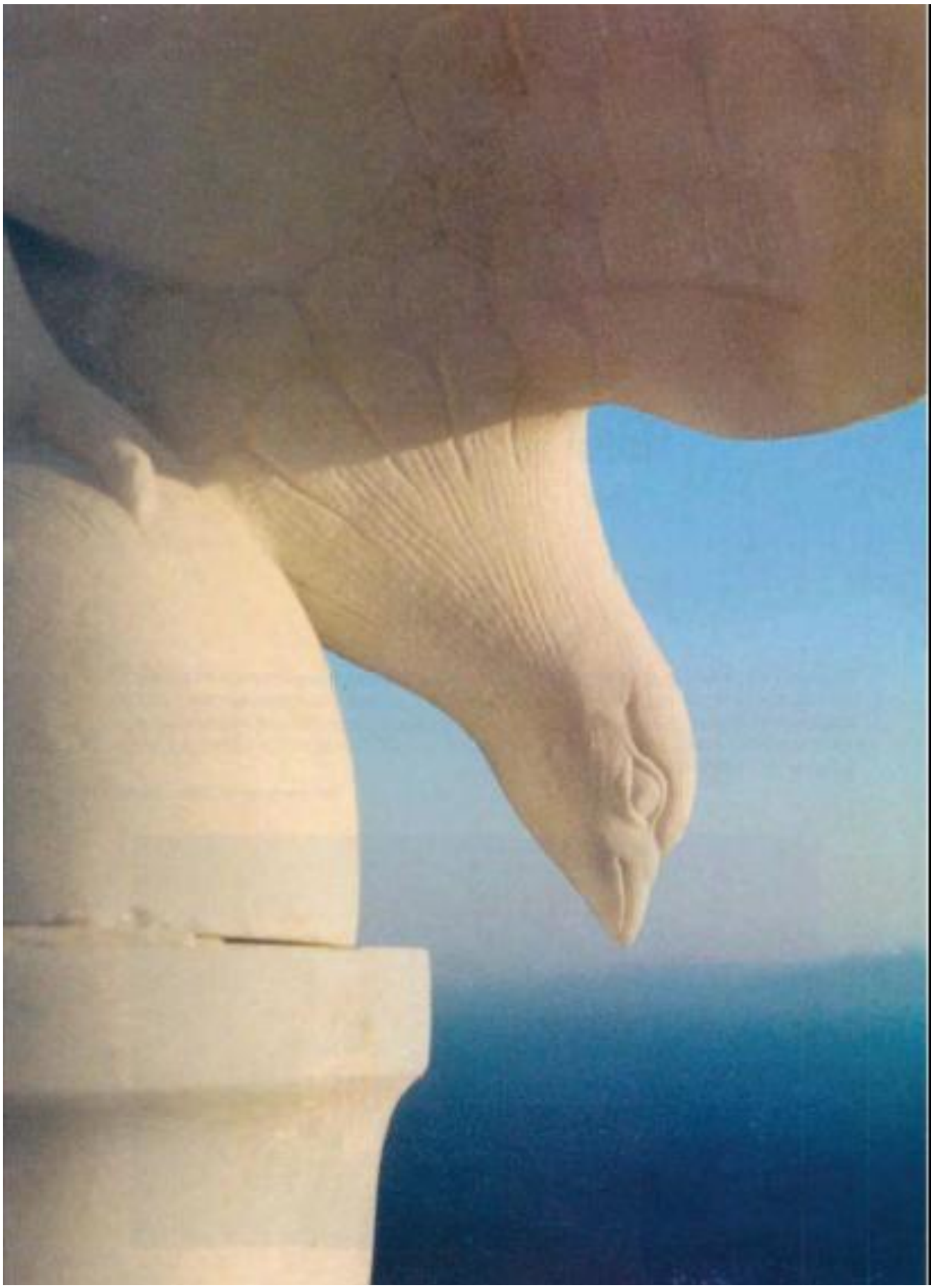

πρώτα - πρώτα

η Ποίηση

1 ...Θα ήθελα, παρουσιάζοντας τα κείμενα αυτά, να το εξομολογηθώ αμέσως: δεν είμαι κριτικός ούτε πεζογράφος. Η ψυχολογική ανάλυση δε με τραβάει καθόλου η παρατηρητικότητα μου λείπει σε μεγάλο βαθμό και κάθε απόπειρα περιγραφής με κάνει να πλήττω θανάσιμα. Ένα θέμα για να το εξαντλήσω, δεν έχω άλλον τρόπο παρά να το ζήσω γράφοντας. Που σημαίνει ότι βουτώ μέσα του πολύ προτού ξεκαθαρίσω τι θέλω να πω, και αφήνομαι να πλανηθώ εδώ κι εκεί, κατά προτίμηση στις γωνιές τις πιο σκοτεινές, προσπαθώντας να βλέ-πω ή, αν όχι, τουλάχιστον να ψαύω και ν' αναγνωρίζω.
2 Όσο μπορώ. Γιατί, δυστυχώς, πολλές φορές τα ρεύματα με παρασύρουν, ξεχνιέμαι μπροστά σε κάτι που μ' αρέσει και, καθώς το τρέξιμο της πένας, με τις δικές του γοητείες, ξυπνά μέσα μου άλλα ένστικτα, βρίσκομαι, τη στιγμή που βγαίνω από το παράξενο αυτό κολύμπημα, πολύ μακριά, κάποτε χωρίς να' χω αγγίξει εκείνο που ζητούσα. Για να είμαι πιο ακριβής, τότε μόνο ξέρω τι θα έπρεπε να πω αλλά είναι κιόλας αργά. Δεν μπαίνει κανένας δύο φορές μέσα στην ίδια ροή του ποταμού, για να θυμηθώ κι εγώ με τη σειρά μου τον μεγάλο Εφέσιο.
3 Βέβαια, υπάρχουν ποιητές προικισμένοι με αξιοθαύμαστο κριτικό ταλέντο. Υπάρχουν και άλλοι, που δε βγαίνουν ποτέ από τα όρια που τους έχει θέσει η Ποίηση. Το δικό μου αμάρτημα και πείσμα είναι ότι, χωρίς ν' ανήκω στους πρώτους, αρνήθηκα, να συμμορφωθώ με τους δεύτερους πιστεύοντας ότι αυτά που κατά κανόνα είναι απαγορευμένα σ' ένα νόμιμο δοκιμιογράφο, επειδή αποτελούν τεκμήρια κακού ύφους, σ' έναν ποιητή που θέλει, οπουδήποτε και αν μετατοπίζεται, να μένει εκείνος που πραγματικά είναι, μπορεί όχι μόνο να του συγχωρεθούν, αλλά ίσως, ίσως και να προσγραφούν στο ενεργητικό του. Κάτι περισσότερο: θα έλεγα ότι είναι χρέος του ποιητή, ακόμη και στο χώρο αυτόν, το γεωδαιτημένο από τα όργανα ακριβείας που διαθέτει

η σκέψη, ν' αποτολμά κινήματα της ψυχής αιφνιδιαστικά και ανεξέλεγκτα. να προκαλεί επεμβαίνοντας μες στη σύνταξη, πρωτοδοκίμαστους κλυδωνισμούς το ύφος του, η γλώσσα του, ν' αποκτούν κάτι από το σκίρτημα του νεανικού οργανισμού, τη φορά του πουλιού προς τα ύψη.

4 Φυσικά, ένα τέτοιο πράγμα δεν είναι χωρίς κινδύνους. Μπορεί ένα ιδανικό μου να ήταν ανέκαθεν η διαφάνεια και, στην Ποίηση, να μου έφτανε η καθαρότητα του ψυχισμού, που μπορούσε μια έκφραση να περικλείνει, για να πιστέψω πως την επέτυχα. Όμως η διαφάνεια των νοημάτων ήταν κάτι διαφορετικό. κι ώσπου να βρω κάποιον τρόπο ανταποκριθώ σ' αυτήν, γνώρισα περιπλανήσεις κι έφτασα σε υπερβολές, που άφησαν βαθιά τα

σημάδια τους πάνω στα πρώτα μου κείμενα. Καθώς τα ξαναδιαβάζω σήμερα, μαζί με τη γοητεία, που είναι φυσικό να φέρνει το ξαναζωντάνεμα μιας "ηρωικής εποχής", αισθάνομαι, την ίδια στιγμή, και μια έντονη απώθηση. Ενθουσιασμοί αδικαιολόγητοι, κάποτε, μπορώ να πω, και αντιπαθητικοί, φράσεις με απίθανο αλλά όχι, δυστυχώς, πάντοτε και αβίαστο μήκος, λυρικές εξάρσεις χωρίς αντίκρισμα, γλωσσικοί ακροβατισμοί και φραστικά πουροτεχνήματα, γενικά μια περίσσεια λόγου που κοντά στ' άλλα, δε μ' άφησε ποτέ να μιλήσω με τρόπο ευθύγραμμο γι' αυτά που αποτελέσανε, πιστεύω, τα κίνητρα και τη δικαίωση της ζωής μου.

5 Δεν πειράζει - μήτε τ'απαρνιέμαι αυτά τα κείμενα μήτε δοκιμάζω, στη βασική τους δομή τουλάχιστον, να τα διορθώσω. Αντιπροσωπεύουν στα μάτια μου την εποχή που, για έναν έφηβο, το γράψιμο δεν μπορούσε να 'ναι παρά μια συνειδητή, αδιάλλαχτη και αδιάκοπη άσκηση ανορθοδοξίας. Και αυτό έχει σημασία. Όταν έπιανα την πένα, θυμάμαι, ήθελα να αισθάνομαι πριν απ' όλα ελεύθερος. Έτσι σα να' βγαινα στα βουνά και να μπορούσα να τσαγκρουνίζομαι στ' αγριοκλώναρα, να ζουπάω πού και πού κανένα μοσχομπίζελο, να δρασκελάω χαντάκια, να πίνω χούφτες το καθαρό νερό. Ήθελα στο βάθος, να τραγουδήσω αλλιώς απ' ό,τι τραγουδάνε οι άλλοι - κι ας ήτανε φάλτσα. Θέλω να πω ότι το βάρος της γοητείας

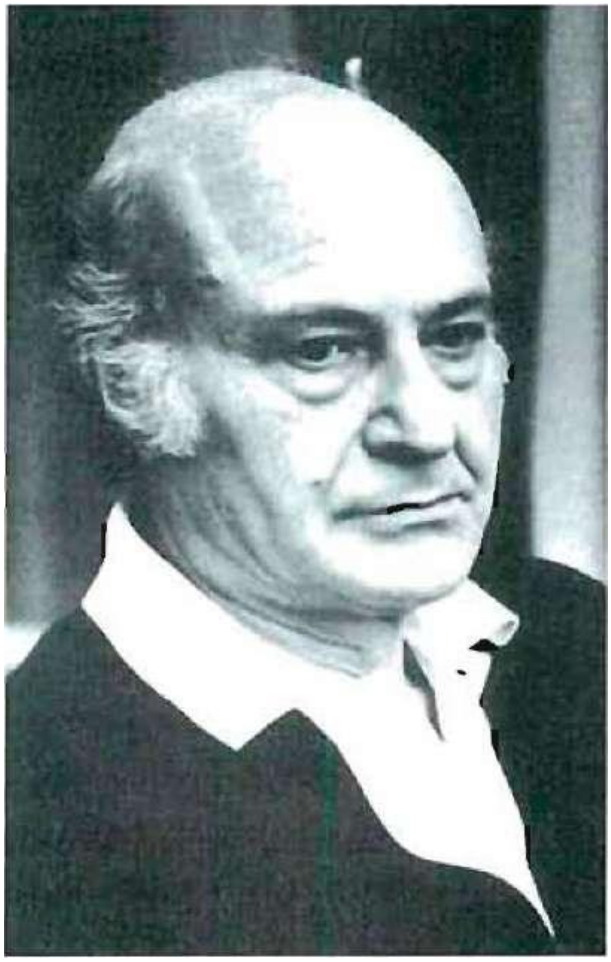

έπεφτε στην παράβαση που σιγά σιγά με τα χρόνια, είδα ότι ήταν πολύ περισσότερο μια πρόγευση της βαθύτερης αλήθειας, που κουβαλά μέσα της η νεότητα χωρίς να το γνωρίζει, παρά μια σκέτη αυθαιρεσία, ώστε να την κρίνεις με συγκατάβαση και να την προσπεράσεις. Και πως, στο κάτω κάτω, αν με είχε οδηγήσει στ' αμαρτήματα που απαρίθμησα, έφταιγε η απειρία μου η προσωπική και όχι, καθόλου, η ίδια η αρχή, που μ' έβαζε να δυσπιστώ σε κάθε τι το παραδεγμένο και συστηματικά να το αντιστρατεύομαι.

6 Το κόκκινο πανί μου - το πιο κόκκινο - ήταν και είναι ακόμη η ευκολία. Την υποψιαζόμουνα παντού. Κάτω από τα κηρύγματα για την απλότητα, για την τάξη, για την εγκράτεια. Τη μυριζόμουνα πίσω από τις συνταγές για τον πεζό λόγο, που όφειλε τάχα να περιορίζεται στις μικρές περιεχτικές φράσεις και ν' απόφεύγει σαν το διάβολο τις εικονοπλαστικές αντιστοιχίες ή τους συναισθηματικούς συνειρμούς. Εξάλλου, με δυσαρέσκεια έβλεπα, ολοένα και περισσότερο γύρω μου, από ένα

είδος νεοεγκεφαλισμού να ρέπουν όλοι προς την αφηρημένη έκφραση, τις ηθελημένες παρασιωπήσεις – αυτός προπάντων ο φόβος: μήπως τα πούμε όλα - τους μελετημένους υπαινιγμούς, τις έμμεσες αναφορές σε παλαιότερα στρώματα παιδείας, μια αληθινή πανδαισία για όλα τα γένη των συγχρόνων υδροκεφάλων.

7 Από αντίδραση έφτασα στο άλλο άκρο. Ήθελα να γίνει φανερό πως η γλώσσα μας είναι σε θέση. και μπορεί πια, ν'

απότυπώσει το πιο περίπλοκο ρητορικό σχήμα, να παρακολουθήσει ν' ανδρωθεί, ξυπνώντας και βάζοντας σ' ενέργεια όλες τις κρυφές της δυνατότητες, όλους εκείνους τους χυμούς, που είναι ικανοί με τη ζωηρή τους κυκλοφορία να θερμάνουν ακόμη και την πιο θεωρητική έκφραση, και να την απαλλάξουν από τη μυρουδιά του γραφείου, την κιτρινίλα της περγαμηνής[...]

(Ο Ελύτης, Ανοιχτά Χαρτιά)

► Ποιο είναι το "αμάρτημα" που εξομολογείται ο Ελύτης; Με ποια επιχειρήματα το δικαιολογεί; Να απαντήσετε με βάση την τρίτη παράγραφο.

► Ο Ελύτης αντιμετωπίζει με κριτικό μάτι τα πρώτα του κείμενα (δοκίμια). Αναγνωρίζει τα αρνητικά τους σημεία, αλλά επισημαίνει και τα θετικά. Να εντοπίσετε τα σημεία αυτά (αρνητικά και θετικά).

► Ο Ελύτης διατυπώνει την άποψη ότι για έναν έφηβο το γράψιμο δεν μπορεί να είναι "παρά μια συνειδητή, αδιάλλαχτη και αδιάκοπη άσκηση ανορθοδοξίας". Τι νομίζετε ότι εννοεί με αυτό;

► Ποιο είναι το κύριο θέμα που θίγει ο Ελύτης στο κείμενό του; Αφού εντοπίσετε το κύριο θέμα, δώστε έναν κατάλληλο τίτλο στο κείμενο, το οποίο είναι απόσπασμα από ένα εκτενές δοκίμιο που προτάσσει ο Ελύτης στο έργο του "Ανοιχτά χαρτιά".

Δοκίμιο και επιστολή – Ο εξομολογητικός τόνος στο δοκίμιο

■ Υποστηρίζεται ότι μερικές φορές το δοκίμιο παρουσιάζει κοινά στοιχεία με Δοκίμιο μια επιστολή. Στην περίπτωση αυτή το δοκίμιο παίρνει το ύφος της συνομιλίας και με ένα φίλο, της

καθημερινής κουβέντας πάνω σε διάφορα θέματα, όπως περίπου συμβαίνει και σε μια επιστολή. Στο δοκίμιο αυτού του είδους ο δοκίμιογράφος εκφράζεται σε πρώτο ρηματικό πρόσωπο, περιπλανάται ελεύθερα από το ένα θέμα στο άλλο και χαίρεται την ελευθερία του αυτοσχεδιασμού, και ορισμένες φορές ενδέχεται να κάνει μια προσωπική ιδεολογική κατάθεση ή και εξομολόγηση. Με τον τρόπο αυτό αναδύεται μέσα από το κείμενο η προσωπικότητα του δοκιμιογράφου.

► **Μπορείτε να εντοπίσετε κάποια από τα παραπάνω στοιχεία στο δοκίμιο του Ελύτη;**

► **Ο Ελύτης βλέπει το δοκίμιο σαν ένα "χώρο γεωδαιτημένο από τα όργανα ακριβείας που διαθέτει η σκέψη". Θεωρεί, ωστόσο, χρέος του να παραμείνει ποιητής, παρόλο που "μετατοπίζεται" από το χώρο της ποίησης στο χώρο του δοκιμίου. Στο κείμενό του, λοιπόν, επικρατεί ο μεταφορικός και εικονοπλαστικός λόγος που προσιδιάζει στη λογοτεχνία. Να εντοπίσετε χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτού του λόγου.**

► **Ποια είναι η κυριολεκτική σημασία των παρακάτω μεταφορικών εκφράσεων;**
-"το κόκκινο πανί μου - το πιο κόκκινο - ήταν και είναι ακόμη η ευκολία".
-"ήθελα, στο βάθος να τραγουδήσω αλλιώς απ' ό,τι τραγουδάνε οι άλλοι - κι ας ήτανε και φάλτσα".
-"να την απαλλάξουνε (τη γλώσσα) από τη μυρωδιά του γραφείου, την κιτρινίλα της περγαμηνής".

► **Στην παράγραφο 5 ο Ελύτης χρησιμοποιεί μια παρομοίωση.**

α) Να εντοπίσετε τα δύο σκέλη της παρομοίωσης. Τι παρομοιάζεται /συγκρίνεται με τι;
β) Να σχολιάσετε τα σύμβολα που χρησιμοποιούνται στο β' σκέλος της παρομοίωσης, π.χ. "σα να 'βγαινα στα βουνά", προσέχοντας κυρίως τη συνυποδηλωτική σημασία των ρημάτων.
γ) Τι νομίζετε ότι πετυχαίνει ο Ελύτης με τη χρήση της συγκεκριμένης παρομοίωσης;

► **Προσγράφω-ομαι, συμμορφώνω-ομαι**: **α)** να δώσετε συνώνυμες λέξεις/εκφράσεις, **β)** να σχηματίσετε σύνθετα ρήματα με α' συνθετικό διάφορες προθέσεις και να τα χρησιμοποιήσετε σε φράσεις.
- γεωδαισία, πανδαισία, αυθαιρεσία: να ετυμολογηθούν και να χρησιμοποιηθούν σε φράσεις.
- αντιστρατεύομαι, χλιδή, ανεξέλεγκτος, αιφνιδιαστικός, συγκατάβαση, δυσπιστώ: να βρείτε συνώνυμα.
- αδιάλλαχτος, ανορθόδοξος, εγκράτεια: να βρείτε αντώνυμα.
- έξαρση, κλυδωνισμός, παράβαση, παρασιώπηση, υπαινιγμός, αποτυπώνω: να σχηματίσετε φράσεις, φροντίζοντας να φαίνεται καθαρά η σημασία των λέξεων.

► Προσέξτε τη χρήση της άνω τελείας στο κείμενο π.χ. § 1 στ. 7, § 2 στ. 8, §3 στ. 15, § 4 στ. 6, § 5 στ. 1. Συζητήστε τη λειτουργία της άνω τελείας στις παραπάνω περιπτώσεις, λαμβάνοντας υπόψη όσα αναφέρονται στη Γραμματική σχετικά με τη χρήση του συγκεκριμένου σημείου στίξης.

► Ο Ελύτης δηλώνει ότι παραμένει πιστός στη βασική αρχή που τον ωθούσε, όταν ήταν νέος, στην "παράβαση", που τον έβαζε να δυσπιστεί σε καθετί παραδεγμένο και να το αντιστρατεύεται συστηματικά.

Πώς αντιμετωπίζεις εσύ τα "παραδεγμένα" στο πλαίσιο της σχολικής ή της εξωσχολικής σου ζωής; Ποια από αυτά σε προβληματίζουν, σε ενοχλούν, σε κάνουν να δυσπιστείς; Σε ποια συμμορφώνεσαι και με ποιο τίμημα; Σε ποια από αυτά αντιδράς και με ποιο τρόπο; Να εκφράσεις ελεύθερα τις σκέψεις και τα συναισθήματά σου σε ένα κείμενο με εξομολογητικό τόνο.

► **Να αναπτύξετε τις απόψεις σας σχετικά με την ελευθερία του γραπτού λόγου μέσα στο πλαίσιο του σχολείου. Πόσο ελεύθερα αισθάνεται ο μαθητής, όταν καλείται να γράψει ένα κείμενο στο γλωσσικό, κυρίως, μάθημα; Ποιες δεσμεύσεις αντιμετωπίζει ως προς τη μορφή και το περιεχόμενο του κειμένου; Με ποιες προϋποθέσεις θα μπορούσε ο μαθητής, από τη μια να εκφράζεται ελεύθερα, και από την άλλη να καλλιεργεί συστηματικά μέσα στο σχολείο την ικανότητα του στο γραπτό λόγο; Υποθέστε ότι το κείμενο σας πρόκειται να δημοσιευτεί ως άρθρο σε μαθητικό περιοδικό.**

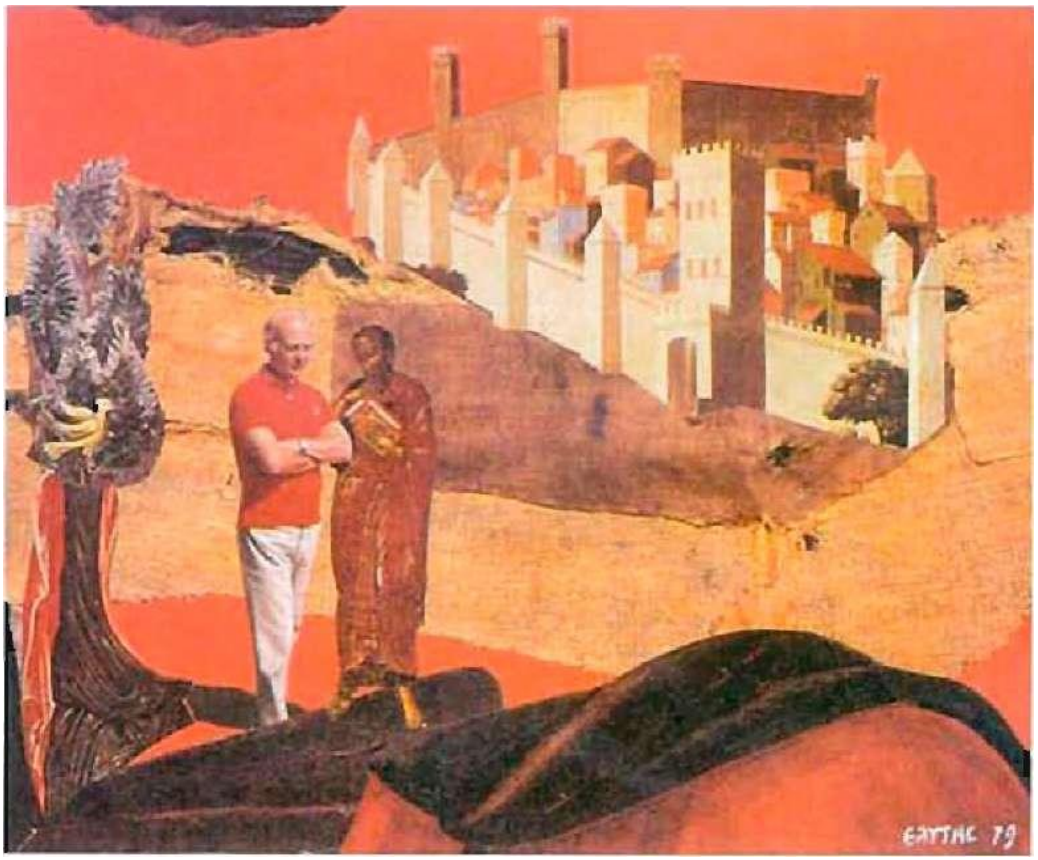

Έργα του Οδυσσέα Ελύτη.

Εκτός των τειχών, 1979

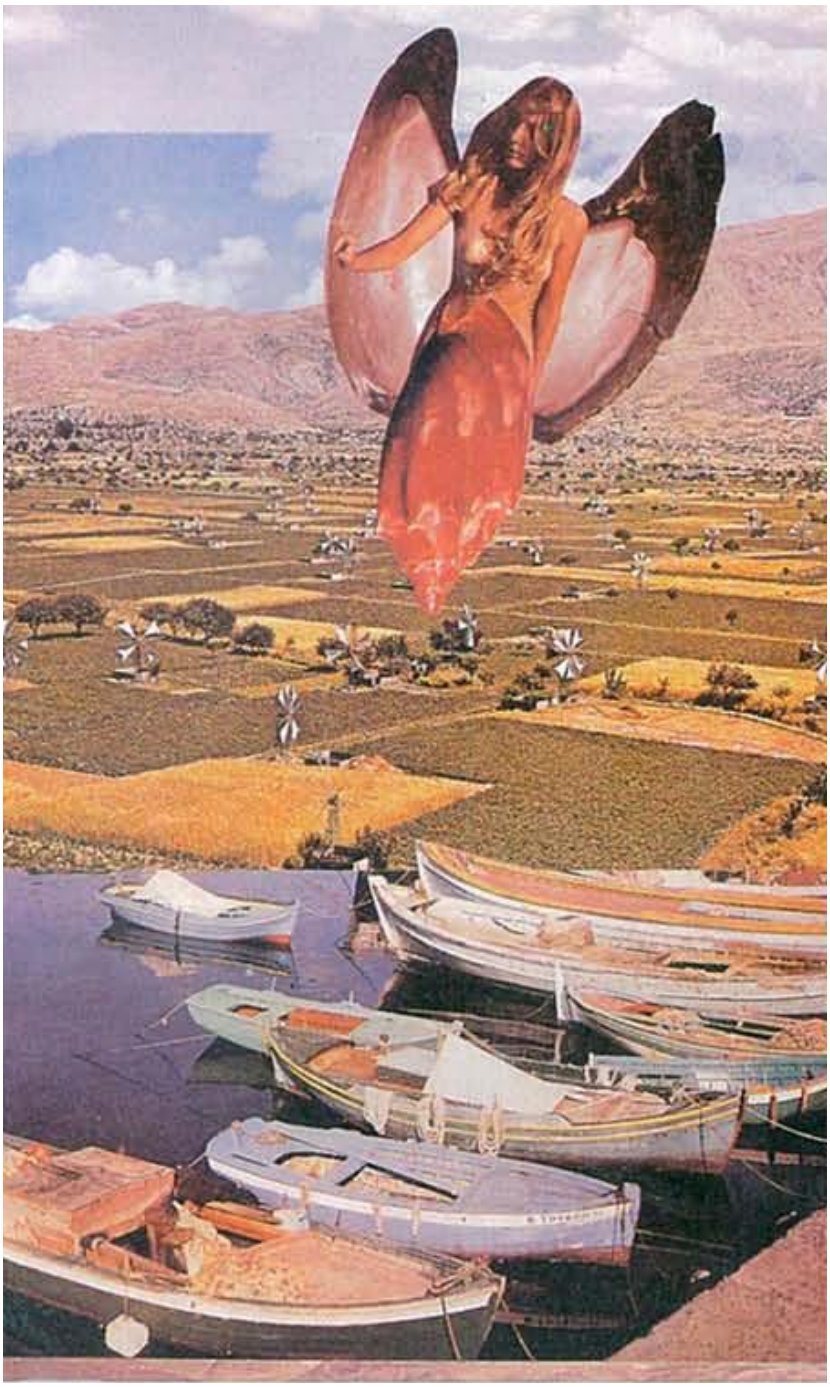

Το μήνυμα, 1968

► **Διαβάστε το παρακάτω κείμενο που αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα δοκιμίου που κινείται στο χώρο της λογοτεχνίας. Προσπαθήστε λοιπόν, να το προσεγγίσετε, όπως προσεγγίζουμε ένα λογοτεχνικό κείμενο, ένα ποίημα. Προσέξτε κυρίως το συνειρμικό παιχνίδι με τις λέξεις, τις εικόνες και τις ιδέες. Σε ένα τέτοιο δοκίμιο οι εικόνες γίνονται σύμβολα που έχουν σκοπό κυρίως να υποβάλουν κάποια νοήματα παρά να πείσουν.**

Άνοιξη
του E.B. White (Απρίλης 1941)

Σημειώσεις για την εποχή της άνοιξης και για οτιδήποτε άλλο μας έρχεται στο νου για μια μεθυσμένη φύση.[...] Το μεθύσι της άνοιξης είναι ένα σχήμα λόγου για τα περισσότερα πλάσματα, αλλά και ένα αρνί σημαίνει μια αληθινή κρασοκατάνυξη. Τα πολύ μικρά αρνάκια που μένουν πιστά σε μια δίαιτα μόνο με γάλα, κρατιούνται αρκετά καλά στα πόδια τους, αλλά τα μεγαλύτερα (εκείνα

που είναι σε γυμνασιακή ηλικία) παραπατούν γυρνώ-
ντας από τη βοσκή, και, αφού τρεκλίσουν στην αυλή
του μαντριού για λίγα λεπτά, καταρρέουν. Βγάζουν αφ-
ρούς από το στόμα, και μπορείτε να τα ακούσετε να τρί-
ζουν τα δόντια τους από δώδεκα μέτρα μακριά. Είναι
μια γενναία κρασοκατάνυξη, αυτό το ανοιξιάτικο μεθύσι.
Έχω τη σύριγγά μου γεμάτη με τσάι. και τη μεταχειρίζο-
μαι - στα διαστήματα που μεσολαβούν από το ένα κεί-
μενό μου στο άλλο - για τις χειρότερες περιπτώσεις. Η
φετινή χρονιά δεν είναι τόσο άσχημη όσο η περσινή,
γιατί έχω λιγότερα αρνιά και περισσότερο τσάι.
Δεν έχω δει ακόμα φίδι, αλλά δεν έχω περάσει απέναν-
τι, στο σωρό με τις πέτρες ούτε σήκωσα καμιά πέτρα.
Δύο ψαρόνια ανακαινίζουν το κούφωμα στο ξύλο ενός
βαλσαμόδεντρου στο απέναντι λιβάδι, ξαναδιευθετώ-
ντας το χώρο και προσπαθώντας να ετοιμάσουν το κα-
θετί (να γεννήσουν τα αυγά, να κλωσήσουν τα πουλιά
και να τα αμολήσουν) πριν φτάσουν οι δρυοκολάπτες,
που βαδίζουν κατευθείας μέσα, απρόσεχτα.
Υπάρχει μια στροφή στο ποίημα του Robert Frost "Δυο
αλήτες στην εποχή της λάσπης" (Two Tramps in Mud
Time) που περιγράφει μια απριλιάτικη στιγμή, όταν η
ατμόσφαιρα και ο ουρανός δίνουν μια ανοιξιάτικη αί-
σθηση, αλλά ξαφνικά ένα σύννεφο διασχίζει το μονοπά-
τι του ήλιου και ένα τσουχτερό αεράκι σε ανακαλύπτει,
και ξαναβρίσκεσαι πίσω στα μέσα του Μάρτη. Οποιοσ-
δήποτε έχει ζήσει στην εξοχή, γνωρίζει αυτού του εί-
δους τη στιγμή - την υπόσχεση της ζέστης, την ελπίδα
που ορθώνεται, την άσπλαχνη απόρριψη.
Υπάρχει ένα άλλο είδος ημέρας που χρειάζεται να τη
δοξολογήσουμε με τραγούδια - η ημέρα των ημερών, ό-
ταν η άνοιξη επιτέλους υψώνει το πρόσωπό της να τη
φιλήσουν, εσκεμμένα και απτόητα. Την ημέρα εκείνη κανένας
άνεμος δε φυσάει, ούτε στους λόφους ούτε στο νου· κανένα
κρύο δεν περονιάζει το κόκαλο. Είναι μια ημέρα που μπορεί

να 'ρθει μόνο σε ένα βορινό κλίμα, όπου έχει μαζευτεί ένα μακρόχρονο υπόστρωμα ψύχρας, ένα μακρόχρονο έλλειμμα ήλιου [.....]
Οποτεδήποτε μιλάω για την άνοιξη, ή για κάποιες ηδονές που δοκιμάζω, ή για την ευχάριστη εξοχή, σκέφτομαι μια κουβέντα που είχα με έναν φίλο στην πόλη, λίγο πριν φύγω. "Ευελπιστώ" είπε με ένα άσχημο πονηρό βλέμμα "πως θα απαλλάξεις το αναγνωστικό κοινό από τις ασήμαντες εν ευδαιμονία περιπέτειές σου".
Απ' όλες τις συνηθισμένες δουλειές του αγροκτήματος καμιά δεν είναι περισσότερο λεπτή ούτε έχει περισσότερους περιορισμούς από το να φροντίζεις έναν εκκολαπτικό φούρνο. Όλοι οι εκκολαπτικοί φούρνοι είναι ιδιότροποι, και μερικοί από αυτούς είναι πραγματικοί εφιάλτες. Ο δικός μου καίει κάρβουνο, και έχει μόνο μια μέτρια απόδοση. Με το σύστημα που έχει για να ελέγχει τον αέρα, σύστημα που ανοίγει και κλείνει, ο φούρνος αυτός κατέχει τα όνειρά μου, από τα μεσάνυχτα, που πάω ύπνο, ως τις πέντε η ώρα, που σηκώνομαι, φοράω μια μπλούζα κι ένα παντελόνι πάνω από τις πιτζάμες μου, και παραπατώ μέσα στα χαράματα για να διαβάσω το θερμόμετρο κάτω από το σκέπαστρο, και να δω πως τα 254 μικρά αθώα πουλάκια μου είναι κατάλληλα τοποθετημένα σε κανονικό κύκλο γύρω από τη μεγάλη σιδερένια τους μαμά. Αν είμαι τυχερός, το θερμόμετρο δείχνει και τα κοτοπουλάκια τρώνε, ευτυχισμένα, το αγαπημένο τους πρόγευμα με δημητριακά, που στοιχίζει 2,65 δολάρια η σακούλα αλλά υπάρχει και μια πιθανότητα, κατά τη νύχτα να έχει περάσει κι από εδώ κανένας περιπλανώμενος άνεμος, να κόρωσε το φούρνο στους 43°, να έκαψε όλο το κάρβουνο και να άφησε ένα δοχείο γεμάτο από μισοσβησμένες στάχτες. Στην περίπτωση αυτή. το θερμόμετρο δείχνει τώρα 20° και τα κοτοπουλάκια στέκονται γύρω γύρω με τους γιακάδες τους σηκωμένους, χουχουλιάζοντας τα χέρια τους και μοιάζοντας σαν

μια ομάδα εκχιονισμού κάτω από το υπόστεγο, στη μέση μιας τσουχτερής χειμωνιάτικης νύχτας.
Για κοτόπουλα που χρειάζονται τη μητρική φροντίδα, ένας φούρνος έχει ένα στ' αλήθεια πλεονέκτημα απέναντι σε μια κότα: παραμένει στον ίδιο τόπο και ξέρεις πάντοτε πού βρίσκεται. Ακριβώς εκεί τα πλεονεκτήματά του παύουν. Απ' όλες τις άλλες απόψεις μια κότα είναι ισοδύναμη με οποιονδήποτε φούρνο που έχει ποτέ κατασκευαστεί. Ο θερμοστάτης μιας κότας βρίσκεται πάντοτε σε τέλεια τάξη, και η θαλπωρή της έχει εκείνη την περίεργα ακαθόριστη ιδιότητα της κοινωνικότητας, που πιστεύω πως σημαίνει πολλά για ένα κοτόπουλο και διατηρεί την εσωτερική του διάθεση σε καλή κατάσταση. Μια κότα επιπλέον, είναι αεροστεγής. Όταν μαζεύει τους μικρούς της προστατευόμενους κάτω από τα φτερά της. τα ρεύματα αέρος στο πάτωμα εκμηδενίζονται.
Μια κότα έχει πλουσιότερο λεξιλόγιο απ' ό,τι ένας φούρνος και μπορεί να μεταδίδει ιδέες πιο εύκολα - πράγμα που είναι ευκταίο, παρόλο που μερικές από τις ιδέες μιας κότας είναι επιπόλαιες και πολλές από τις υποψίες της αβάσιμες. Και φυσικά μια κότα είναι ένας καλός κουβαλητής και κάνει πολλή από τη χοντροδουλειά, που ο συνηθισμένος σημερινός φούρνος είναι ανίκανος να κάνει. Μια κότα δεν έχει ανάγκη να την τινάξουν, και κόκκινα αναμμένα κάρβουνα ποτέ δεν κυλούν από αυτήν πάνω στο στεγνό πάτωμα.
Οποιοσδήποτε έχει μια φωτιά στον νου του βρίσκεται σε ένα είδος έκστασης. Έχω δει κατοίκους των περιχώρων πάνω σε τρένα που τους πηγαινοφέρνουν καθημερινά στη δουλειά, οι οποίοι είχαν πάνω τους το αδιάψευστο σημάδι εκείνου που ανάβει φωτιά. Οι μάγειροι το έχουν - εκείνοι που μαγειρεύουν ακόμα πάνω σε αληθινές φωτιές. Αλλά ο χειριστής ενός εκκολαπτικού φούρνου το έχει το σημάδι σε βαθμό αξιολύπητο. Από τη φωτιά του δεν εξαρτάται μόνον η ασφάλεια των σωληνώσεων ή η

άνεση των ενοίκων η φωτιά του είναι θέμα ζωής και θανάτου για εκατοντάδες μωρά. Αν της λείψουν και 9° βαθμοί ακόμη, τα κοτοπουλάκια θα συνωστισθούν σε μια γωνιά και θα πεθάνουν από ασφυξία. Αν ποτέ βρεθείτε στην εξοχή την άνοιξη και δείτε ένα πρόσωπο που δεν είναι σαν τα άλλα πρόσωπα, μπορείτε να είστε βέβαιοι ότι κοιτάζετε κάποιον που έχει έναν εκκολαπτικό φούρνο στο νου του.

Την άνοιξη αυτή του 1941 ένας άντρας φροντίζει τη φωτιά του μέσα σε μια έκσταση που γίνεται όλο και πιο βαθιά, επειδή είναι εξωπραγματική σαν ένα όνειρο, ενώ τα πράγματα είναι όπως είναι στον κόσμο. Νομίζω μερικές φορές πως είμαι τρελός- όλοι οι άλλοι πολεμούν και πεθαίνουν ή δουλεύουν για μια υπόθεση ή γράφουν στον γερουσιαστή τους, κι εγώ φροντίζω μερικά κοτόπουλα ποικιλίας Barred Rock. Αλλά η γη και τα πλάσματα που πάνε μαζί της, είναι το μόνο καλό που απόμεινε, και αυτά είναι οι συγγραφείς του βιβλίου που βρίσκω πως αξίζει να διαβαστεί· και, όπως και να 'ναι, ένας άντρας πρέπει να ζει καταπώς τον οδηγούν οι πεποιθήσεις του, ακόμη κι αν οι πεποιθήσεις του είναι τα αναμμένα κάρβουνα στη βάση μιας θερμάστρας. Την Κυριακή 6 Απριλίου, τη μέρα που η γερμανική εαρινή επίθεση άρχισε στα Βαλκάνια, κάπνα άρχισε να σχηματίζεται στη μια πλευρά της σχάρας μου, και στις επόμενες τρεις μέρες (ή μέχρις ότου βρήκα τι έφταιγε) είχα μια εξασθενημένη φωτιά στα χέρια μου. Προσπαθούσα να τελειώσω κάτι που έγραφα, δουλεύοντας με τη μεγαλύτερη δυνατή ταχύτητα, και έτσι έπρεπε να μένω ως αργά το βράδυ για να κάνω τη δουλειά μου και έπειτα να σηκώνομαι νωρίς το πρωί για να βεβαιώνομαι πως ακόμα είχα έναν ζεστό εκκολαπτικό φούρνο· έτσι, για τρεις μέρες δεν κοιμήθηκα σχεδόν καθόλου, και άρχισα να νιώθω τα δυσάρεστα συμπτώματα και τη ζαλάδα της υπερκόπωσης του μυαλού. Το απόγευμα

της τρίτης μέρας κουλουριάστηκα με προσοχή μπροστά στο φούρνο, προσπαθώντας για εκατοστή φορά να καταλάβω γιατί μια καλά τιναγμένη και πρόσφατα τροφοδοτημένη θερμάστρα δεν κρατούσε σταθερή θερμοκρασία, όπως θα έπρεπε. Το θερμόμετρο είχε πέσει στους 20° και τα νεογέννητα, έτοιμα για ύπνο, είχαν παγώσει και δε σχημάτιζαν το μαγικό κύκλο που είναι απαραίτητος για τη νυχτερινή τους υγεία, αλλά στριμώχνονταν, μεγάλος μαύρος όγκος, πάνω στον έναν τοίχο.
Για μια στιγμή ένιωσα σαν να επρόκειτο να μου ΄ρθει αυτό που ο κόσμος εδώ γύρω ονομάζει "τρελή φάση", και ακριβώς εκείνη την κρίσιμη στιγμή κάποιος χτύπησε την πόρτα. Ξεμαντάλωσα την πόρτα, και ήταν ο γιος μου για να μου πει πως το δείπνο ήταν έτοιμο και πως "τα νέα από τον πόλεμο ήταν πολύ άσχημα". Για ένα μόλις δευτερόλεπτο ένιωσα συντριμμένος και συγχυσμένος και φοβισμένος. Μα αυτό δεν κράτησε. Γρήγορα κατάλαβα πως η ζεστασιά που απέμενε σ' αυτόν τον πεισματάρη φούρνο ήταν όλα όσα είχα να αντιτάξω απέναντι στη ναζιστική ιδέα του Fruhling (της Άνοιξης). Δυνάμωσα τη φωτιά λιγάκι, φόρτωσα καμιά εκατοστή κοτό-πουλα σε ένα καλάθι, μέσα στο μισοσκόταδο, και τα μοίρασα γύρω από την άκρη του στέγαστρου, σε μια θέση πιο ευνοϊκή για ύπνο. Έπειτα έφαγα και πήγα να κοιμηθώ. Στις έντεκα σηκώθηκα, πήρα ένα φακό, και βγήκα έξω για να ξαναπιάσω τη σκοπιά μου σ' αυτόν τον παράξενο ψυχρό κόσμο. Από τις έντεκα ως τις δώδεκα απλώς καθόμουν, ακούγοντας τις εξασθενημένες, ανήσυχες φωνές των μικροσκοπικών πλασμάτων, και πότε-πότε κοιτάζοντας το θερμόμετρο. Είχε πέσει πάνω από δύο βαθμούς, κάτω από τους 18°.
Στις δώδεκα άρχισα τα πειράματα με έναν νέο τύπο μασιάς. Στις δωδεκάμισι εντόπισα το πουρί. Γύρω στη μία η ώρα το είχα σπάσει και είχα βγάλει έναν κουβά γεμά-

το σβησμένες στάχτες. Έπειτα φόρτωσα άλλη μια φουρνιά κοτόπουλα στο καλάθι, για να ξαλαφρώσω την περιοχή του συνωστισμού (όπως κάθε καλός τροχονόμος) και άκουσα εκείνον τον πάρα πολύ οικείο ήχο - τη γεμάτη υγεία ανάσα μιας φωτιάς που την είχαν παρατήσει νομίζοντάς την σβησμένη.
Χώρες λεηλατούνται, κοιλάδες ποτίζονται με αίμα. Αν και φαίνεται παράκαιρο, εγώ ακόμα δημοσιεύω την πιστη μου στο αυγό, στα περιεχόμενα του αυγού, στο ζεστό κάρβουνο και την ανάγκη να ενασχολείστε με οποιαδήποτε φωτιά σας ευχαριστεί και σας στηρίζει.

E. B. White
Scholes και Klaus. Στοιχεία του δοκιμίου,Μτφ.Α.Παρίση. Εκδ.Κωνσταντινίδη)

► Με βάση τις επισημάνσεις που έγιναν στην αρχή προσπαθήστε να απαντήσετε στις ακόλουθες ερωτήσεις:
Σε ποιον απευθύνεται ο συγγραφέας;
Ποιο είναι το σύμβολο που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας και ποια είναι τα σημαντικότερα νοήματα που υποβάλλει μέσω αυτού του συμβόλου;
Σε ποιο σημείο του δοκιμίου ο συγγραφέας απευθύνεται στον αναγνώστη;
Ποια στάση εκφράζει ο συγγραφέας με το κείμενό του απέναντι στη ναζιστική λαίλαπα;

► Πώς προοικονομεί ο συγγραφέας, με την πρώτη κιόλας παράγραφο, τη δομή και το στοχαστικό χαρακτήρα του δοκιμίου του; Πού νομίζετε ότι θα περιορίσει κυρίως το στοχασμό του; (Προσέξτε κυρίως τα εναρκτήρια τμή-

ματα του δοκιμίου και εκμεταλλευτείτε τις νύξεις και τη συνειρμική δύναμη των λέξεων, εικόνων και ιδεών).

► Βρείτε και συσχετίστε τις συνειρμικές συνδέσεις της λέξης "άνοιξη". Ποιες ιδέες σας υποβάλλουν;

► Εξετάστε το τμήμα του δοκιμίου που αρχίζει με τις δυσκολίες του "να φροντίζεις έναν εκκολαπτικό φούρνο". Πώς συνδέεται με το θέμα του δοκιμίου; Σε ποιες σκέψεις οδηγεί το συγγραφέα η σύγκριση του φούρνου με την κότα;

► Παρατηρήστε τις συγγραφικές ενασχολήσεις του συγγραφέα με τις άλλες του ενασχολήσεις και με τα συμβάντα γύρω του. Σε ποιες συγκρούσεις τον οδηγούν;

► Τι ρόλο παίζουν στο δοκίμιο οι λέξεις "ζεστασιά" και "φωτιά";

► Ο συγγραφέας δίνει συμβολικό περιεχόμενο στις λέξεις "αυγό" και "κάρβουνο". Σε ποια θέση καταλήγει;

► Μπορείτε να ανιχνεύσετε το στοιχείο της πειθούς σ' αυτό το δοκίμιο;

► Ποιος είναι ο κυρίαρχος τόνος του δοκιμίου: Από ποιες λέξεις και φράσεις φαίνεται

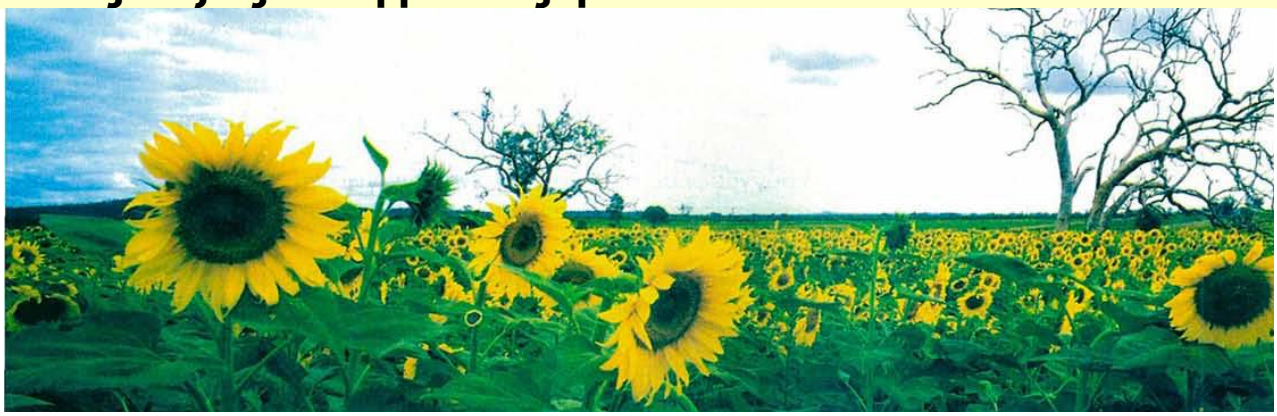

► **Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα από ένα δοκίμιο του Σβάιτσερ.**
Ποιος είναι ο κυρίαρχος τόνος σ' αυτό το δοκίμιο;

***Αναπλέαμε σιγά-σιγά έχοντας αντίθετο το ρεύμα του ποταμού και αναζητούσαμε με δυσκολία το δρόμο μας ανάμεσα σε στενές διαβάσεις από άμμο. Ήτανε η εποχή της ξηρασίας. Καθισμένος στο κατάστρωμα του ενός ρυμουλκού και αδιαφορώντας για ό,τι συνέβαινε γύρω μου, προσπαθούσα να συλλάβω εκείνη τη βασική και παγκόσμια έννοια της ηθικής που δεν μας δίνει καμία φιλοσοφία. Γέμιζα τη μία σελίδα πίσω από την άλλη με μοναδικό σκοπό να συγκεντρώσω το μυαλό μου στο πρόβλημα που πάντα μου ξέφευγε. Πέρασαν έτσι δύο μερες. Το βράδυ της τρίτης μέρας, όταν με την δύση του ήλιου προχωρούσαμε, διασκορπίζοντας μια αγέλη ιπποποτάμων, μου ήρθαν ξαφνικά, χωρίς να τις προαισθανθώ ή να τις ζητήσω, οι λέξεις "Ο σεβασμός της ζωής". Η μπρούτζινη πόρτα υποχώρησε και φάνηκε το μονοπάτι μέσα στη ζούγκλα. Επιτέλους άνοιξα το δρόμο προς το κέντρο, όπου συναντώνται η θετική άποψη της ζωής και η επιβεβαίωση του κόσμου μαζί με την ηθική. Είχα βρει τη ρίζα του προβλήματος. Ήξερα ότι το σύνολο, που καθορίζει έναν πολιτισμό άξιο του ονόματός του, βασίζεται πάνω στη σκέψη.**
Ποιος είναι ο σεβασμός της ζωής και πώς γεννιέται μέσα μας;
Αν ο άνθρωπος θέλει να έχη και ξεκάθαρη ιδέα για τον εαυτό του και για τις σχέσεις του με το σύμπαν, πρέπει συνεχώς να αποφεύγη τις διάφορες έννοιες που δημιούργησε η σκέψη του και η γνώση του για να μπορέση να σκεφθή για το βασικό, άμεσο και συνεχές γεγονός που είναι η ίδια του η συνείδηση.

---

* **Διατηρήθηκε η ορθογραφία του κειμένου**

Ο Ντεκάρτ ξεκινά τη σκέψη του από την αρχή: Σκέπτομαι, άρα υπάρχω. Η εκλογή αυτής της αρχής τον οδηγεί αναπόφευκτα στο δρόμο της αφηρημένης σκέψεως. Από αυτή την τεχνητή και χωρίς περιεχόμενο σκέψη, δεν μπορεί να προκύψη κάτι, που να ξεκαθαρίζη τις σχέσεις του ανθρώπου με το σύμπαν. Στην πραγματικότητα, το άμεσο γεγονός της συνειδήσεως, έχει ήδη ένα περιεχόμενο. Σκέπτομαι, σημαίνει ότι σκέπτομαι κάποιο πράγμα. Το πιο άμεσο διαδεδομένο της ανθρωπίνης συνειδήσεως διατυπώνεται ως εξής: "Είμαι ζωή που θέλω να ζήση, πλαισιωμένη από τη ζωή που θέλει να ζήση". Είναι σαν θέληση της ζωής, πλαισιωμένη από μία θέληση της ζωής, την οποία ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται μόνος του κάθε φορά που στοχάζεται πάνω στον εαυτό του και στον κόσμο που τον περιβάλλει.
Όπως η θέλησή μου για τη ζωή περιλαμβάνει μια φλογερή επιθυμία για τη συνέχισή της και αποβλέπει στη μυστηριώδη έξαρση της θελήσεως της ζωής, την οποία ονομάζουμε ευτυχία, το ίδιο περιλαμβάνει επίσης το φόβο της εξαφανίσεως και της μυστηριώδους ελαττώσεως της θελήσεως της ζωής που ονομάζεται πόνος. Έτσι συμβαίνει επίσης και με κάθε θέληση της ζωής, που υπάρχει γύρω μου, η οποία μπορεί να εκφράζεται ή να παραμένη αμίλητη έναντι μου. Ο άνθρωπος πρέπει τότε να αποφασίση πώς θα συμπεριφερθή έναντι της θελήσεως της ζωής. Μπορεί να την αρνηθή. Εάν όμως αισθανθή ότι η θέληση της ζωής μετατρέπεται σε θέληση της μη υπάρξεως, όπως είναι η περίπτωση της ινδικής σκέψεως και γενικά κάθε πεσιμιστικής απόψεως, τότε έρχεται σε αντίθεση με τον ίδιο τον εαυτό του, διότι θεμελιώνει την άποψή του για τον κόσμο σε μια εσφαλμένη και απραγματοποίητη θέση.
Η ινδική σκέψη, όπως και η θεωρία του Σοπενάουερ, είναι γεμάτες από αντιθέσεις, γιατί είναι υποχρεωμένες να κάνουν συνεχώς υποχωρήσεις στην θέληση της ζωής η οποία

ανθίσταται, πάρ' όλες τις αρνήσεις του κόσμου, παρόλο που δεν θέλουν να ομολογήσουν αυτές τις υποχωρήσεις. Η μόνη συνεπής με τον εαυτό της άρνηση της ζωής είναι εκείνη που αποφασίζει να θέσει τέρμα στη φυσική ύπαρξη. Όταν ο άνθρωπος επιβεβαιώνη την θέλησή του για τη ζωή, συμπεριφέρεται κατά ένα τρόπο φυσικό και αληθινό, γιατί επιβεβαιώνει μια πράξη που έχει ήδη ολοκληρωθεί στην ενστικτώδη σκέψη του και ανανεώνεται στην ευσυνείδητη σκέψη του.
Η αφετηρία της σκέψεως, που πάντοτε είναι ίδια, είναι η ιδέα ότι ο άνθρωπος δεν παραδέχεται την ύπαρξη του σαν ένα απλό δεδομένο, αλλά την αισθάνεται σαν ένα ανεξερεύνητο μυστήριο.
Η επιβεβαίωση της ζωής είναι μια πνευματική πράξη, χάρη στην οποία ο άνθρωπος παύει να ζει απλώς και αρχίζει να αφοσιώνεται στη ζωή του με κάποιο σεβασμό για να της δώσει την πραγματική αξία της. Η επιβεβαίωση της ζωής σημαίνει να αποκτήση περισσότερο βάθος, περισσότερη εσωτερικότητα και έξαρση της θελήσεως της ζωής.
Ο άνθρωπος που σκέπτεται νιώθει την ανάγκη να εκδηλώση τον ίδιο σεβασμό της ζωής προς κάθε άλλη θέληση ζωής σαν την δική του. Θεωρεί σαν καλό να διατηρήση την ζωή και να εξυψώση όσο μπορεί ψηλότερα κάθε ζωή επιδεκτική εξελίξεως. Θεωρεί ότι είναι κακό να καταστρέψη τη ζωή, να την βλάψη ή να εμποδίση την ανάπτυξή της όταν είναι ικανή. Αυτή είναι η απόλυτη και βασική αρχή της ηθικής και το βασικό αξίωμα της σκέψεως.
Το μεγάλο κενό της ηθικής μέχρι σήμερα ήταν ότι νόμιζε πως είχε να κάνη με τις σχέσεις του ανθρώπου με τους ανθρώπους, ενώ στην πραγματικότητα πρόκειται για τη στάση του ανθρώπου έναντι του σύμπαντος και κάθε ύπαρξης που βρίσκεται κοντά του. Τότε μονάχα είναι ο άνθρωπος ηθικός όταν η ζωή αυτή καθ' εαυτή, όπως η

ζωή του φυτού, του ζώου και των ανθρώπων, είναι γι' αυτόν ιερή. και όταν προσπαθή, μέσα στις δυνατότητές του, να βοηθήση κάθε ζωή που κινδυνεύει.
Μονάχα η παγκόσμια ηθική του συναισθήματος της ευθύνης, που επεκτείνεται σε κάθε τι που ζη, μπορεί να θεμελιωθή γερά πάνω στη σκέψη. Η ηθική που ρυθμίζει τη συμπεριφορά μόνο μεταξύ των ανθρώπων δεν είναι παρά ένα απόσπασμα ηθικής.
Η ηθική του σεβασμού της ζωής περιλαμβάνει μέσα στην έννοιά της κάθετι που μπορεί να εκδηλωθή σαν αγάπη, αυταπάρνηση, συμπόνια στη δυστυχία, συμμετοχή στην χαρά και κοινή προσπάθεια.
(Άλμπερτ Σβάιτσερ, Η ζωή μου και η σκέψις μου, Εκδ. ΓΑΛΑΞΙΑΣ. Αθήνα, 1965, σ. 166-169)

► Δώστε το διάγραμμα του δοκιμίου. Εντοπίστε τις συνδετικές λέξεις ή φράσεις ανάμεσα στις παραγράφους.

► Το δοκίμιο έχει ένα αφηγηματικό τμήμα και ένα στοχαστικό. Ξεχωρίστε τα τμήματα και δείξτε πως γίνεται η μετάβαση από το ένα στο άλλο. Στη συνέχεια εντοπίστε ποιο είναι το κεντρικό πρόβλημα που απασχολεί το συγγραφέα.

► Ο συγγραφέας θεωρεί τη σκέψη καθοριστικό στοιχείο του πολιτισμού. Ο Ντεκάρτ ξεκινά τη σκέψη του από την αρχή : "Σκέπτομαι, άρα υπάρχω". Σε τι διαφοροποιείται η σκέψη του Σβάιτσερ από εκείνη του Ντεκάρτ; Σχολιάστε τη μέσα σε μία παράγραφο.

► Πως δικαιολογεί ο συγγραφέας την άποψή του ότι ο σεβασμός και η επιβεβαίωση της ζωής είναι η "απόλυτη

και βασική αρχή της ηθικής, αλλά συνάμα και το βασικό αξίωμα της σκέψης" ;

► **Με βάση τις σκέψεις του Σβάιτσερ για τη ζωή γράψτε ένα δικό σας δοκίμιο με διάθεση μάλλον χιουμοριστική. Προσπαθήστε να είστε αυθεντικοί και πρωτότυποι. Πραγματευθείτε το θέμα απλά και φυσικά σαν να μιλούσατε σε κάποιον. Αφήστε ελεύθερη τη σκέψη σας να καλπάζει αχαλίνωτα στο χιούμορ, σε ό,τι ιδιότροπο και παράξενο. Όμως, και όταν ακόμα περιπλανιέστε άσκοπα από την μία σκέψη στην άλλη, πάντα να βρίσκεστε μέσα στο θέμα. Η σύνδεση μπορεί να γίνει με κάποιο ασήμαντο επεισόδιο που να μπαίνει "παρεμπιπτόντως" στην κατάλληλη θέση. Ο τίτλος του θέματος σας μπορεί να είναι σαφής ή υπαινικτικός και μεταφορικός : π.χ "Η αξία της ζωής", "Το παιχνίδι της ζωής", "Ανεμοδείχτης", "Φτήνια", "Το κενό" κ.ο.κ.**

Τα βασικά χαρακτηριστικά και η ιδιοτυπία του δοκιμίου, όπως επισημάνθηκαν παραπάνω, μπορεί να ανιχνευτούν και από την ως τώρα διαδρομή του μέσα στο χρόνο. Αν και πατέρας του είδους θεωρείται ο Michael de Montaigne (Μιχαήλ ντε Μονταίνι: 1533-1592), και επομένως "ο όρος δοκίμιο είναι πρόσφατος", δοκιμιακά κείμενα βρίσκουμε ακόμη και στους αρχαίους χρόνους (Διάλογοι του Πλάτωνα, Εκκλησιαστής και Παροιμίες της Π. Διαθήκης, Επιστολές του Πλίνιου και του Σενέκα, Χαρακτήρες του Θεόφραστου, Ηθικά του Πλούταρχου, Διάλογοι του Κικέρωνα, Στοχασμοί του Μάρκου Αυρηλίου κ.ά.)

Όμως το δοκίμιο αποκτά τον ιδιότυπο χαρακτήρα του με τον Μονταίνι, ο οποίος στο βιβλίο του Essais (Δοκίμια) κατέγραψε τις σκέψεις του γύρω από θέματα που αφορούν τον άνθρωπο, τη φιλοσοφία, την ηθική και τους θεσμούς με βάση την προσωπική ζωή του και τις εμπειρίες του. Ο τίτλος κιόλας των γραπτών του υπαινίσσεται την ελευθερία στην πραγμάτευση των θεμάτων του και τον αντιδογματισμό τους. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει, η ψυχή του "μαθητεύει και δοκιμάζει τον εαυτό της". Πράγμα που σημαίνει ότι δεν καταλήγει σε οριστικά συμπεράσματα, αλλά διατυπώνει απλώς "προβληματισμούς", "απόψεις", "στοχασμούς", "ερωτήματα" και "ζητήματα", "θέσεις" και "στάσεις". Αυτό προσδίδει στα δοκίμιά του έναν υποκειμενικό χαρακτήρα, έλλειψη επιστημονικής τεκμηρίωσης αλλά και λογοτεχνική ποιότητα.

Στην Αγγλία το δοκίμιο εγκαινιάστηκε από τον Μπέικον (Sir Francis Bacon: 1561 -1626), που γνώριζε μερικά από τα δοκίμια του Μονταίνι. Τα δικά του Essays είναι σύντομα, πυκνά αλλά ξεκάθαρα, με ουσιαστικές παρατηρήσεις πάνω σε ποικίλα θέματα, με ιδέες που έχουν θέση σε μεγάλα φιλοσοφικά έργα, αλλά που αξίζουν να καταγραφούν και σ' ένα δοκίμιο.

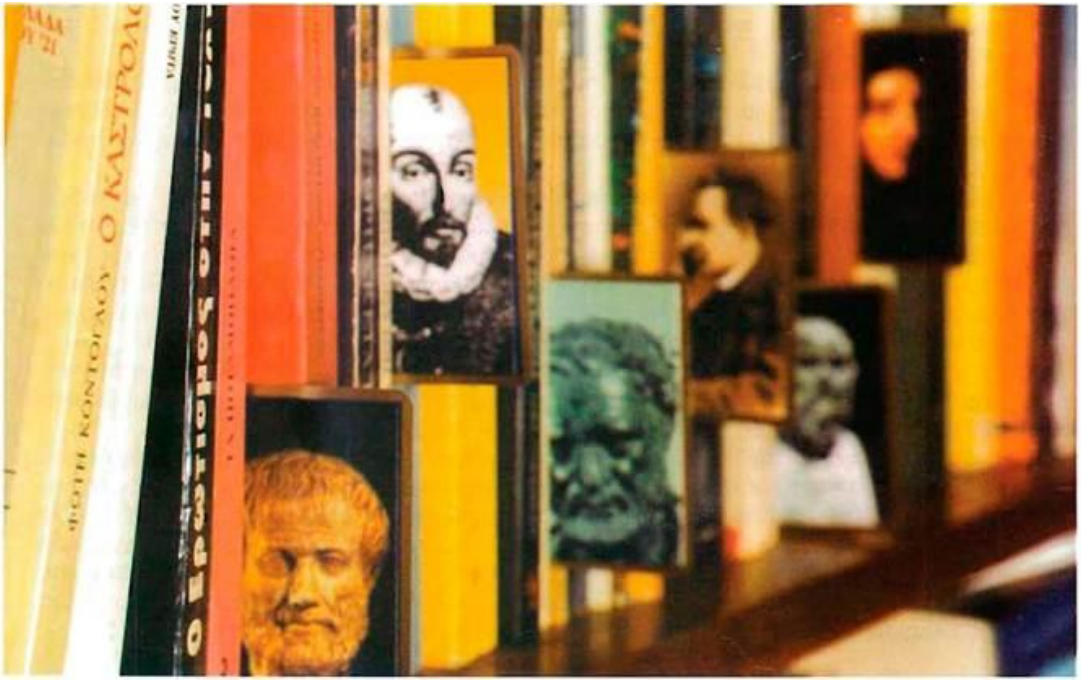

Αντίθετα δηλαδή με το Μονταίνι, ο Άγγλος στοχαστής ξεκινάει από τις εκδηλώσεις και τη συμπεριφορά των άλλων και προσπαθεί να φτάσει σε συμπεράσματα με αυστηρή επιστημονική μέθοδο. Με το ύφος του, το ζωηρό και πυκνό, ξεκόβει από τη χαριτωμένη πολυλογία του Γάλλου ομοτέχνου του. Με τα δοκίμιά του επιδιώκει όχι μόνο να τέρψει αλλά και να διδάξει. Παρά τις διαφορές τους όμως και οι δυο είναι γνήσια δημιουργήματα της Αναγέννησης. Όμως το δοκίμιο θα φτάσει στην πλήρη ανάπτυξή του μετά τον ανήσυχο, θρησκευτικά και πολιτικά, 17ο αιώνα με το τέλος των θρησκευτικών πολέμων και τη διακήρυξη των πολιτικών δικαιωμάτων (1689). Στον αιώνα αυτόν το δοκίμιο πραγματεύεται μια τέτοια ποικιλία θεμάτων, ώστε μπορούμε να πούμε ότι διαμορφώνονται πια όλοι οι βασικοί τύποι δοκιμίων των μεταγενέστερων αιώνων. Σημαντικό δοκιμιακό έργο αποτελεί το "Δοκίμιο για την ανθρώπινη νόηση" (1690) του Τζων Λοκ (John Lock: 1632-1704), στο οποίο, όπως σημειώνει "διερευνά τις πηγές, τη μορφή και την έκταση της ανθρώπινης γνώσης, σε συνδυασμό με τα βάθρα και τους βαθμούς πίστης, γνώμης και παραδοχής". Το δοκίμιο αυτό είναι από τα πιο αντιπροσωπευτικά έργα του αγγλικού εμπειρισμού, και του κριτικού ρεαλισμού, με ένα λόγο που τον χαρακτηρίζει ακριβολογία και τέλεια σαφήνεια.

Η εποχή της ακμής του δοκιμίου είναι ο 18ος αιώνας. Οι σπουδαιότεροι δοκιμιογράφοι είναι ο Άγγλος Δαβίδ Χιουμ (David Hume: 1711-1776) και ο Γάλλος Βολταίρος (F. Voltaire: 1694-1778). Ο πρώτος, στο έργο του "Δοκίμια ηθικά, πολιτικά και φιλολογικά", εκθέτει τις απόψεις του πάνω στα θέματα αυτά. Θεωρεί τα δοκίμιά του "γέφυρα επικοινωνίας σοβαρών συγγραφέων με απλούστερους αναγνώστες". Ο δεύτερος εισάγει στο έργο του "Δοκίμιο για τα έθιμα και το πνεύμα των εθνών" περισσότερα στοιχεία μελέτης πάνω σε θέματα κυρίως πολιτισμού.

Από το 19ο αιώνα και ως τις μέρες μας, το δοκίμιο προσανατολίζεται όλο και περισσότερο στη λογοτεχνική και καλλιτεχνική κριτική, την επικαιρική φιλοσοφία πάνω σε θέματα πολιτικής, ηθικής, κοινωνικής και πνευματικής ζωής, καθώς και στην πραγμάτευση θεμάτων οικονομίας, ιατρικής, περιβάλλοντος και τεχνολογίας. Οι δοκιμιογράφοι επικοινωνούν "φιλικά με το μεγάλο αναγνωστικό κοινό" (Ε. Π. Παπανούτσος).

Θα ήταν μάταιο, αλλά και ανώφελο, να προσπαθήσει κανείς να καταγράψει σ' ένα διδακτικό βιβλίο όλα τα ονόματα των σύγχρονων ξένων δοκιμιογράφων και το έργο τους. Ωστόσο μερικοί είναι τόσο γνωστοί που θα ήταν παράλειψη να μην τους αναφέρουμε. Εξάλλου πολλά έργα τους έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά. Έτσι κάποιοι από σας θα έχετε διαβάσει δοκίμια του Ι. Ταιν, του Τ. Σ. Έλιοτ, του Ράιχ, του Φρομ, του Σαφ, του Μαρκούζε, του Μπαρτ, του Έκο κ.ά.

Μέσα στα ίδια ρευστά όρια του είδους μπορούμε να περιλάβουμε στη χορεία των δοκιμιογράφων λογοτέχνες και επιστήμονες, όταν δεν γράφουν καθαρή λογοτεχνία ή κείμενα αυστηρά επιστημονικά, αλλά κινούνται σε μια περιοχή κριτικού προβληματισμού και πνευματικής ανησυχίας.

Απαρχές του ελληνικού δοκιμίου μπορεί να θεωρηθούν κείμενα της εποχής του νεοελληνικού διαφωτισμού (Δ. Καταρτζή, Α. Κοραή, Ι. Βηλαρά) ή άλλα μεταγενέστερα με θέμα τους τη γλώσσα (Ο διάλογος του Δ. Σολωμού, Η φιλολογική μας γλώσσα του Ιακ. Πολυλά, τα κείμενα των πρώτων δημοτικιστών: Γιάννη Ψυχάρη, Αργ. Εφταλιώτη, Αλ. Πάλλη). Η διαμόρφωσή του όμως συντελείται στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας, με τα μεγάλα εθνικά, κοινωνικά, πνευματικά προβλήματα που απασχολούν έντονα τον ελληνισμό. Με το πρόβλημα της πολιτιστικής μας ταυτότητας καταπιάνονται ο Περ. Γιαννόπουλος, ο Ίωνας Δραγούμης·με την παιδεία και τη γλώσσα ο Δελμούζος, ο Γληνός και ο Τριανταφυλλίδης·με τα λογοτεχνικά θέματα ο Εμμ. Ρόϊδης, ο Κ. Παλαμάς και Γ. Ξενόπουλος, Γ. Αποστολάκης, Κ. Βάρναλης.

Δοκίμια όμως με την καθαρή μορφή τους γράφονται μετά το 1930. Συγκεκριμένα το 1929 με τα άρθρα και το δοκίμιο του Γ. Θεοτοκά "Ελεύθερο πνεύμα" αρχίζει η περίοδος του δοκιμίου. Ακολουθούν πολλοί δοκιμιογράφοι που ασχολούνται κυρίως με τα λογοτεχνικά και αισθητικά θέματα (Κλέων Παράσχος, Τ. Άγρας, Α. Καραντώνης, Π. Πρεβελάκης, Νικόλας Κάλλας, Δημ. Νικολαρέϊζης, Ζ. Λορεντζάτος αλλά και Γ. Σεφέρης, Οδ. Ελύτης, Β. Βαρίκας κ.ά), με προβλήματα του καιρού μας (Α. Τερζάκης, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Αιμ. Χουρμούζιος κ.ά), με εκπαιδευτικά, αλλά και αισθητικά και κοινωνικά, ο Ε. Π. Παπανούτσος, κ.ά.

ΑΡΘΡΟ

Το άρθρο είναι δημοσίευμα σε εφημερίδα ή σε περιοδικό που πραγματεύεται ένα ειδικό, επίκαιρο θέμα γενικού ενδιαφέροντος. Με το κύριο άρθρο, που δημοσιεύεται στην πρώτη σελίδα, η εφημερίδα εκφράζει τη γνώμη της για το σημαντικότερο γεγονός της ημέρας. Το κύριο άρθρο είναι ανυπόγραφο ή ενυπόγραφο και γράφεται ή από τον εκδότη, το διευθυντή, τον αρχισυντάκτη της εφημερίδας ή και από έναν ειδικό συνεργάτη (αρθρογράφο) [που βρίσκεται στην ιεραρχία μετά τον αρχισυντάκτη]. Εκτός από κύριο άρθρο δημοσιεύονται στον τύπο και άλλα άρθρα ποικίλου περιεχομένου (οικονομικού, πολιτικού, κοινωνικού) με τα οποία οι δημοσιογράφοι αναλύουν και σχολιάζουν τις κυριότερες ειδήσεις. Συχνά, ωστόσο, στον τύπο εκτός από τους δημοσιογράφους, αρθρογραφούν και άλλοι, π.χ. επιστήμονες, συγγραφείς, πολιτικοί, καλλιτέχνες, ως τακτικοί ή περιστασιακοί συνεργάτες, για να εκφράσουν τις απόψεις τους πάνω σε ποικίλα θέματα που άπτονται της επικαιρότητας. Τα άρθρα αυτά δημοσιεύονται κάτω από διάφορους τίτλους π.χ. «Ιδέες», «Γνώμες», «Διάλογος» κτλ. ή κατατάσσονται σε θεματικές ενότητες π.χ. «Υγεία», «Επιστήμη», «Κοινωνία» κτλ. Εκτός από τα παραπάνω άρθρα που αφορμώνται από την επικαιρότητα και δημοσιεύονται σε εφημερίδες και περιοδικά ποικίλης ύλης, υπάρχουν και τα καθαρά επιστημονικά άρθρα, που παρακολουθούν τις εξελίξεις της επιστήμης σε διάφορους τομείς. Τα άρθρα αυτά δημοσιεύονται σε ειδικά έγκριτα επιστημονικά περιοδικά και απευθύνονται σε κοινό με ειδικές γνώσεις πάνω σε κάποιον επιστημονικό τομέα.

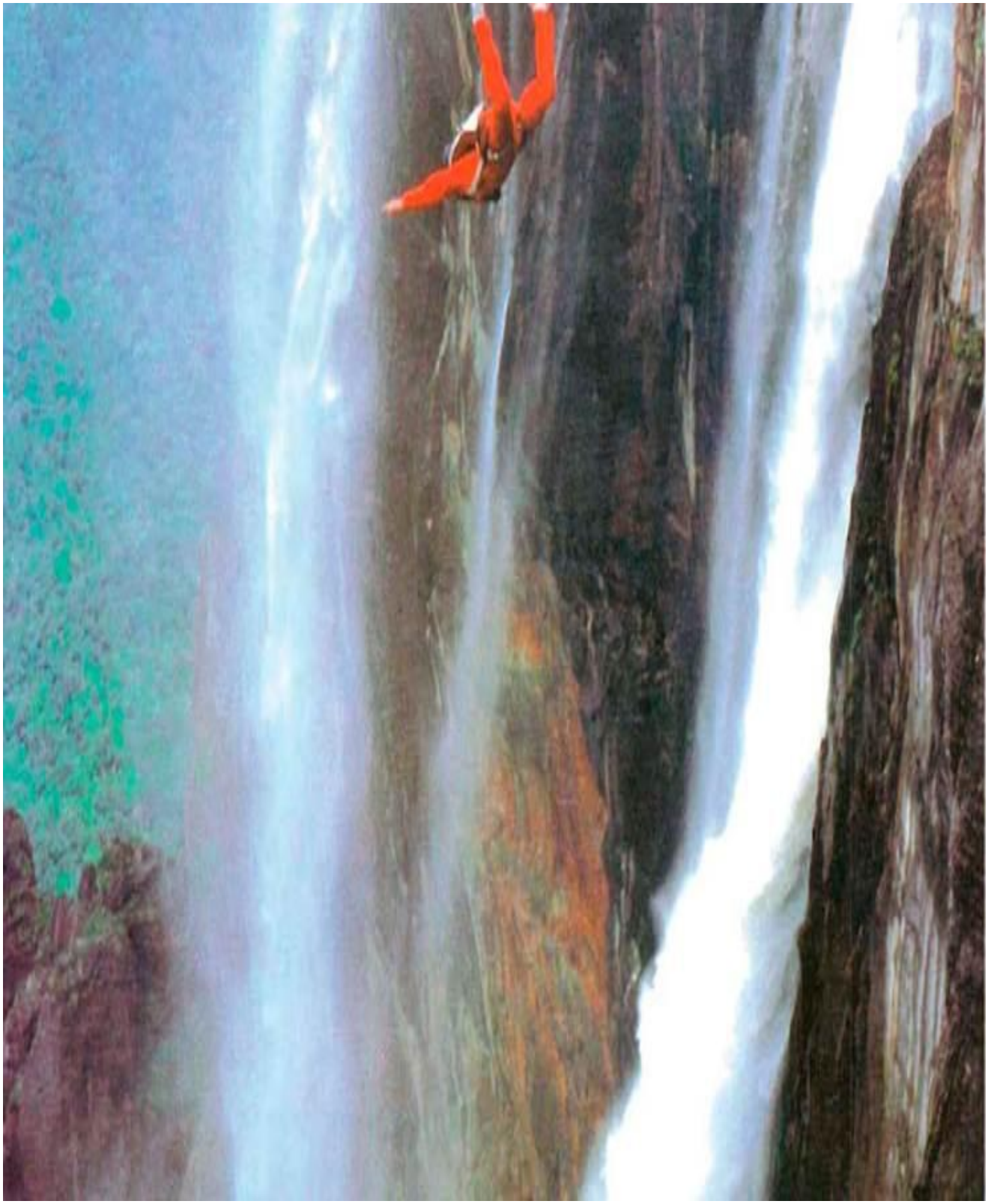

Γιατί (μας) συνεπαίρνει το ποδόσφαιρο

Του Δ. Δημητράκου

Η ομάδα ενώνει οπαδούς, γίνεται «ιδεολογία», παρέχει σύμβολα, σημαίες, ύμνους και χρώματα. Στη φωτογραφία ολλανδός φίλαθλος με τα χρώματα της ομάδας του πανηγυρίζει τη νίκη επί της Ν. Κορέας στο Μουντιάλ της Γαλλίας

Είχα πάντα την απορία γιατί επικρατεί στην Ελλάδα η ισπανική επωνυμία "Μουντιάλ" για το γεγονός των ημερών. Η απορία μου αυτή δεν αποτελεί μόνο αδυναμία κατανόησης, αλλά και πραγματική αμηχανία μπρος σ' ένα ακόμη σύμπτωμα της παγκοσμιοποίησης, όπως βιώνεται στον χώρο του μαζικού αθλητισμού προτιμάται στον τόπο μας το τρισύλλαβο "Μουντιάλ" – προφερόμενο όπως -όπως - από τον πολυσύλλαβο σιδηρόδρομο "Παγκόσμιο Κύπελλο Ποδοσφαίρου" Όπως όμως και αν ονομάζεται ή προφέρεται αυτό, δεν παύει από το να κυριαρχεί σε παγκόσμια κλίμακα. Κανένας, ακόμη και ο πιο άσχετος με το ποδόσφαιρο - όπως ο γράφων - δεν μένει ασυγκίνητος από αυτό. Από την Ιαπωνία ως το Καμερούν και από τη Χιλή ως τη Ρωσία, το ποδόσφαιρο είναι σήμερα η κοινή συνισταμένη των λαών, με αποκορύφωμα το Μουντιάλ.

Μπορεί κανείς να αναρωτηθεί ως προς την αιτία για αυτό. Δύο είναι τα ερωτήματα που προκύπτουν. Το πρώτο έχει

να κάνει με την παγκοσμιότητα του ενδιαφέροντος που προκαλεί ένα αθλητικό γεγονός, το οποίο από τη φύση του δεν μπορεί να έχει καθοριστικές επιπτώσεις στις κοινωνίες, σε αντίθεση με ένα μείζονος σημασίας πολιτικό ή οικονομικό γεγονός. Το δεύτερο και βασικό ερώτημα αφορά άμεσα το ίδιο το άθλημα. Γιατί ειδικά το ποδόσφαιρο - και όχι το τένις, το κρίκετ, η κολύμβηση, ο κλασικός αθλητισμός ή ακόμη και το θεαματικότατο μπάσκετ - να συγκινεί και να συνεπαίρνει εκατοντάδες εκατομμύρια ανθρώπους ανά την υφήλιο αδιακρίτως πολιτιστικής παράδοσης, φυλής, ιστορίας και κοινωνικών συνθηκών;

«Το ποδόσφαιρο με τις άγριες χαρές και τις ταπεινωτικές λύπες που προκαλεί, συμπυκνώνει και συμβολίζει τον ρόλο που έχει αναλάβει το ανδρικό φύλο στο ανθρώπινο είδος, ανεξαρτήτως ιστορικής περιόδου ή πολιτιστικού περίγυρου»

Ο κ. Δ. Δημητράκος είναι καθηγητής της Πολιτικής Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η ψυχαγωγία του όχλου

Η απάντηση στο πρώτο ερώτημα είναι ότι η σημερινή κοινωνία είναι μαζική και μάλιστα παγκόσμια, εφόσον τα μέσα πληροφόρησης είναι μαζικά και άμεσα. Αλλά και η διασκέδαση του ευρύτατου κοινού έχει μαζικό χαρακτήρα. Αυτό το γεγονός όμως δεν είναι καινούργιο. Έχει να κάνει με τη μαζικότητα της ζωής των μεγάλων πόλεων από την εποχή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Ήδη από τον καιρό της αρχαιότητας το ρωμαϊκό αμφιθέατρο αποτελεί τη γνωστότερη, όχι όμως και τη μοναδική περίπτωση μαζικού θεάματος συνυφασμένου με τον αμείλικτο χαρακτήρα της ατομικής και ομαδικής πάλης. Ας το πούμε απλά: στα μεγάλα αστικά κέντρα η πραγματική ψυχαγωγία των μαζών γίνεται στο ρωμαϊκό ιπποδρόμιο και όχι στο κλασικό αθηναϊκό θέατρο, ούτε στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Η ψυχαγωγία του όχλου απαιτεί θέαμα βίαιης και σκληρής σύγκρουσης μεταξύ ατόμων ή ομάδων. Και αυτό το θέαμα για πρώτη φορά παρέχεται σε μαζική κλίμακα στο ρωμαϊκό αμφιθέατρο.

Στη σύγχρονη εποχή ο κινηματογράφος και ακόμη περισσότερο η τηλεόραση παρέχουν διέξοδο στην ανάγκη τέτοιου θεάματος σε κολοσσιαία κλίμακα. Συγχρόνως η σύγχρονη αρχιτεκτονική παρέχει αυτό το θέαμα σε δεκάδες χιλιάδες φιλάθλους μέσα στα τεράστιας χωρητικότητας στάδια και γήπεδα. Το περίεργο όμως είναι η παγκόσμια σύμπνοια γύρω από το ποδόσφαιρο. Η ατομική ένταση και η ευγένεια του τένις προσελκύουν μεγάλα πλήθη σήμερα, όχι όμως υπέρογκα. Από την άλλη μεριά, η ταυρομαχία, ένα θέαμα απίστευτης σκληρότητας και αγριότητας, προσελκύει τα πλήθη, αλλά μόνο μέσα στα όρια μιας συγκεκριμένης πολιτιστικής παράδοσης, που είναι ισπανογενής κατά βάση. Μόνο το ποδόσφαιρο ενώνει τους πάντες και έχει γίνει σήμερα όχι απλώς το παγκόσμιο άθλημα, αλλά η παγκόσμια θρησκεία·κατά τον Γάλλο ακαδημαϊκό Jean d'Ormesson, το νέο "όπιο του λαού".

Το ποδόσφαιρο ως θέαμα αναμφισβήτητα προσφέρει κάτι το μοναδικό. Πρώτα πρώτα, συνδυάζει θαυμαστές ατομικές επιδόσεις με ομαδικό συντονισμό και αποτελεσματική στρατηγική. Κατά δεύτερο λόγο, ο συνδυασμός σκληρότητας, αντοχής, τεχνικής και "ευφυΐας των ποδιών" διακρίνει το ποδόσφαιρο από όλα τα άλλα αθλήματα. Είναι σκληρό αγώνισμα, συχνά βάναυσο, όπως

δεν είναι το βόλεϊ ή το μπάσκετ. Είναι μοναδικό άθλημα, σε αντίθεση με το ακόμη σκληρότερο από αυτό, που είναι η πυγμαχία.

Συλλογική ταύτιση

Η ομάδα, σε αντίθεση με τα άτομα, ενώνει οπαδούς, γίνε-ται "ιδεολογία", απαιτεί προσήλωση και σύμπνοια, παρέχει σύμβολα, σημαίες, ύμνους και χρώματα. Ο καθένας μπορεί να γίνει "μέλος" της ομάδας γινόμενος οπαδός της. Είναι επομένως εύλογο να υποδουλώνονται σε αυτό οι πάντες όχι μόνο οι φανατικοί "αφιθιονάδος" του ποδοσφαίρου, αλλά και όλοι οι άλλοι – πολιτικοί, ιεράρχες, τραγουδιστές, διαμορφωτές κοινής γνώμης. Κανένας δεν τολμά να αντιπαρατεθεί ή να περιφρονήσει ανοιχτά αυτόν τον μοντέρνο θεό. Διότι ακόμη και τα μέτρα και οι διαμαρτυρίες κατά των ταραχοποιών, δεν αφορούν άμεσα το άθλημα του ποδοσφαίρου, εφόσον, κατά το κοινώς λεγόμενον, τους "χούλιγκαν" πολλοί εμίσησαν, το δε ποδόσφαιρον ουδείς.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το Μουντιάλ και μόνο το Μουντιάλ εγείρει τόσα πάθη, κινητοποιεί τόσα εκατομμύρια οπαδούς στις πέντε ηπείρους και προσφέρει τέτοιες οικονομικές ευκαιρίες σε μεγάλους επενδυτές. Το ανδρικό - ως επί το πλείστον - κοινό συγκινείται περισσότερο από το ποδόσφαιρο σε σύγκριση με οποιαδήποτε άλλη άθληση. Είναι ένα παιχνίδι επιθετικό, ομαδικό, εξισωτικό, που ο καθένας παίζει ή έχει παίξει στα χρόνια της νεανικής ηλικίας του. Επιπλέον, είναι το κατ' εξοχήν παιχνίδι, που επιτρέπει την ομαδοποίηση μαζών, τη συλλογική ταύτιση μέσα από μια μαχόμενη ομάδα, ορατή και συγκεκριμένη. Η ταύτιση ενός ατόμου με το έθνος, με ένα κόμμα ή μια ιδεολογία, ακόμη και όταν παίρνει επιθετική μορφή, προϋποθέτει τη δυνατότητα αφαίρεσης. Αντίθετα, η ταύτιση με τον Ολυμπιακό ή την Τότεναμ δεν έχει τίποτε το αφηρημένο.

Η ανδρική "επιθετικότητα"

Η ανάγκη αυτής της επιθετικής συλλογικής ταύτισης είναι παγκόσμια, όμως αφορά κυρίως το ανδρικό φύλο. Οι γυναίκες που παρακολουθούν το Μουντιάλ συντροφεύουν άνδρες και όχι άλλες ομόφυλές τους. Και αυτό είναι φυσιολογικό, εφόσον το ποδόσφαιρο, με τις άγριες χαρές και τις ταπεινωτικές λύπες που προκαλεί, συμπυκνώνει και συμβολίζει τον ρόλο που έχει αναλάβει το ανδρικό φύλο στο ανθρώπινο είδος, ανεξαρτήτως ιστορικής περιόδου ή πολιτιστικού περίγυρου. Ως καρποσυλλέκτης, κυνηγός, πολεμιστής, ιππότης, έμπορος ή γιάπης, ο άνδρας "εξειδικεύεται" στην επιθετικότητα. Όσο και αν έχει μεταβληθεί η θέση της γυναίκας στην κοινωνία στις προηγμένες χώρες, η εξειδίκευση των ρόλων μεταξύ φύλων παραμένει ένα αναμφισβήτητο παγκόσμιο γεγονός σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης. Το ποδόσφαιρο τονώνει και εκτρέφει αυτή την τάση εν είδει ψυχαγωγιας, εφόσον το παίγνιο καθιερώνει μιμούμενο τελετουργικά και αγωνιστικά μια πράξη. Το Μουντιάλ είναι η κορυφαία εορταστική έκφραση αυτής της τάσης. Υπό συνθήκες που επιτρέπει - ή επιβάλλει - η παγκοσμιοποίηση της πληροφόρησης, της αγοράς, αλλά και του πολιτισμού, αυτό σημαίνει ότι η συμμετοχή σε αυτή την εκδήλωση όχι μόνο ξεπερνά σε αριθμούς οποιαδήποτε άλλη θρησκευτική εορτή στον κόσμο, αλλά ότι αυτό γίνεται συγχρόνως εφόσον τον τελικό αγώνα θα τον παρακολουθήσουν πάνω από 2 δισεκατομμύρια θεατές από την τηλεόραση, δηλαδή η μεγάλη πλειονότητα του συνολικού ανδρικού πληθυσμού της γης. Μπορεί να είναι το ποδόσφαιρο η νέα παγκόσμια θρησκεία, όπως συχνά υποστηρίζεται. Αλλά η θρησκεία αυτή δεν έχει δόγμα, παρά μόνο τελετουργικό. Ένα τελετουργικό που απευθύνεται κυρίως στο ανδρικό τμήμα του πληθυσμού, που μέσα από αυτό επιβεβαιώνεται στον ρόλο του.

▸ **Διατύπωσε με δικό σου λόγο τα ερωτήματα που θέτει ο συγγραφέας σχετικά με το ποδόσφαιρο.**

▸ **Τι νομίζετε ότι εξυπηρετεί η διαίρεση του άρθρου σε ενότητες με πλαγιότιτλους;**

▸ **Γιατί, σύμφωνα με το συγγραφέα, μόνο το ποδόσφαιρο από όλα τα αθλήματα ενώνει τους πάντες και έχει γίνει σήμερα το παγκόσμιο άθλημα; Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με την άποψη αυτή; Αναπτύξτε τις σκέψεις σας σε ένα κείμενο (150-200 λέξεις).**

▸ **Δέχεστε την άποψη του συγγραφέα ότι το ποδόσφαιρο συνδέεται με την ανδρική επιθετικότητα;**

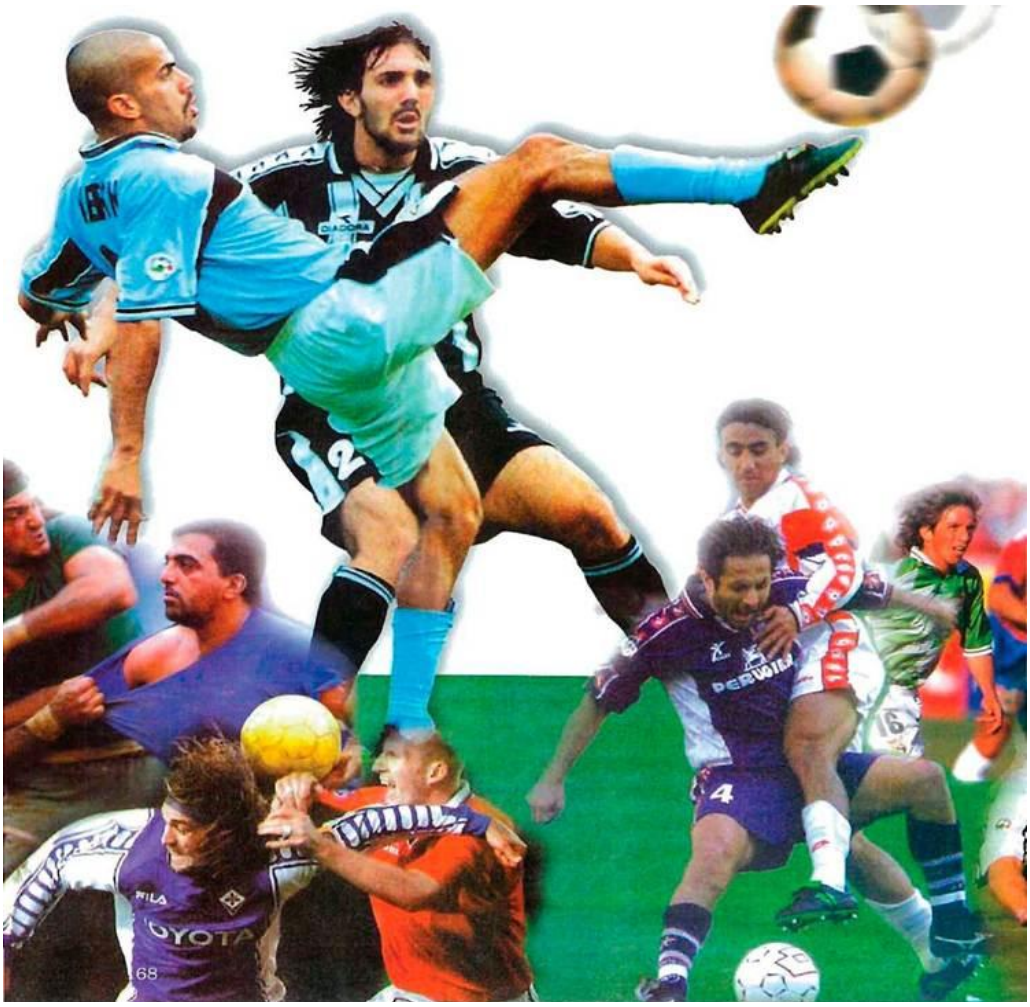

▸ **α) Από πού προέρχεται η λέξη Mundial και τι σημαίνει στην πρώτη σημασία της;**
β) Να σχηματίσετε φράσεις, χρησιμοποιώντας τα παρακάτω ονοματικά σύνολα: πολιτιστικός περίγυρος, καθοριστικές επιπτώσεις, παγκόσμια σύμπνοια, κοινή συνισταμένη, ατομικές επιδόσεις, συλλογική ταύτιση, αποτελεσματική στρατηγική.
γ) Να βρείτε σύνθετες λέξεις με β' συνθετικό - συλλέκτης και – ποίηση.
δ) Να χρησιμοποιήσεις τη λέξη παγκοσμιοποίηση σε φράσεις, αλλάζοντας στον παραδειγματικό άξονα τη γενική που μπορεί να συνοδεύει τη λέξη πχ. Παγκοσμιοποίηση της αγοράς.
ε) Οι λέξεις ψυχαγωγία και διασκέδαση είναι σήμερα σχεδόν συνώνυμες, αλλά διέφεραν σημασιολογικά στην αρχαιότητα. Να τις ετυμολογήσετε με τη βοήθεια λεξικού και να ελέγξετε σε τι διέφεραν.
στ) Να αντικαταστήσετε τις παρακάτω λέξεις/ φράσεις του κειμένου με άλλες ισοδύναμες: θεάματος, συνυφασμένου, αμείλικτο, παρέχουν διέξοδο, εγείρει, εκτρέφει.

▸ **Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι στις μέρες μας η γυναίκα έχει υιοθετήσει αρκετά από τα χαρακτηριστικά που παραδοσιακά αποδίδονται στον άντρα. Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό είναι και η επιθετικότητα που εκδηλώνεται σε διάφορους τομείς της ζωής. Συμφωνείτε με την άποψη αυτή; Να αναπτύξετε τις δικές σας απόψεις.**

▸ **Συζητήστε πώς διαφοροποιούνται οι αντιδράσεις του θεατή: α) όταν παρακολουθεί έναν αθλητικό αγώνα από την τηλεόραση και β) όταν βρίσκεται μέσα στο γήπεδο ανάμεσα στο πλήθος των θεατών.**

▸ **Αν ασχολείστε με κάποιο άλλο ομαδικό άθλημα εκτός από το ποδόσφαιρο πχ. καλαθόσφαιρα, υδατοσφαίρηση κτλ., συζητήστε τις εμπειρίες σας ως αθλούμενοι και ως θεατές.**

▸ **Συζητήστε σε ομάδες τα παρακάτω αποσπάσματα από κείμενα που δημοσιεύτηκαν στον τύπο με αφόρμηση το Mundial 1998. Επιλέξτε ένα από αυτά και αναπτύξτε το σε 20 σειρές.**

"Το ποδόσφαιρο παραμένει ένας από τους πιο ισχυρούς φορείς της εθνικής ταυτότητας. Στο Παγκόσμιο Κύπελλο δε συναγωνίζονται οι ομάδες ή πόλεις αλλά τα έθνη. Το ποδόσφαιρο προσφέρει το ιδανικό πλαίσιο για να πάρουν μέρος σε ένα θέαμα που υπερβαίνει τα πολλά ρήγματά τους - κοινωνικά, τοπικιστικά και άλλα - και που υποδεικνύει στις θρυμματισμένες κοινωνίες τους ότι μπορεί να υπάρξει μια πραγματική εθνική συνοχή.... Οι μεγάλες διεθνείς αθλητικές εκδηλώσεις από τις οποίες η σημαντικότερη είναι το Παγκόσμιο Κύπελλο παίζουν το ρόλο του ενοποιητικού παράγοντα των εθνών"

(A. Sonntag)

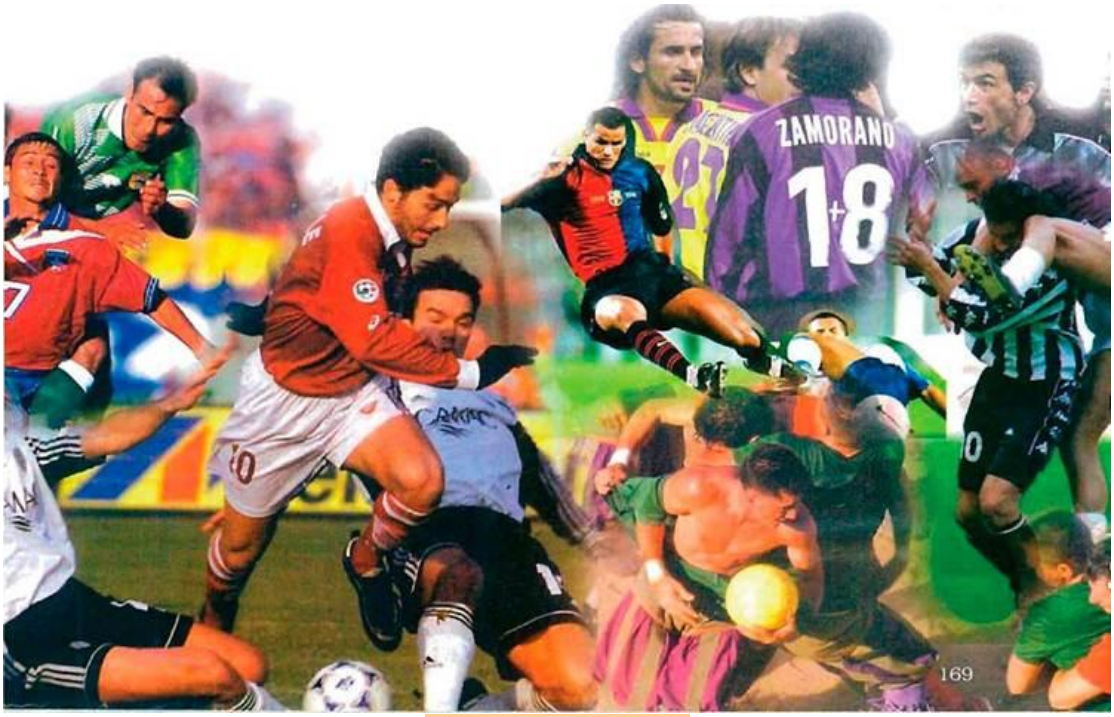

"Το καλό στο ποδόσφαιρο είναι ότι σκέπτεται κανείς και με τα πόδια. Να σκέπτεται κανείς και με τα πόδια. Αυτό βλέπω κυριολεκτικώς στην οθόνη της τηλεόρασης. Αυτό το μπαλέτο. Αυτή τη σιωπηρή χορογραφία από πάσες, προσποιήσεις και αντεπιθέσεις. Για μεγάλο διάστημα σκεπτόμουν "προσοχή στο σώμα του αθλητή". Προσοχή σε αυτή τη λατρεία του τέλειου σώματος που βρίσκεται στο επίκεντρο του φασισμού. Βλέπω ότι στην υπόθεση αυτή δεν υπάρχει ζήτημα τέλειου σώματος. Σώματα αγενή, αντιθέτως. Σώματα παραμορφωμένα και ασύμμετρα. Και η λαχτάρα με αυτή την ασυμμετρία να δημιουργήσουν χάρη, λυρισμό, μελόδραμα, δράμα. Αυτή είναι στα μάτια μου η ομορφιά των γηπέδων." [...] Πρώτη εμφάνιση του ποδοσφαίρου στη λογοτεχνία (ή στη φιλοσοφία) ένας διάλογος στο 7ο βιβλίο της Πολιτείας του Πλάτωνα όπου ο Σωκράτης περιγράφει στο Γλαύκωνα "Ανδρες σε στρατόπεδο οπλιτών οι οποίοι προσπαθούσαν να σκοτώσουν την ώρα τους περιμένοντας τη μάχη". Χωρίζονταν σε δύο φάλαγγες, λέει. Συγκρούονταν για ένα αντικείμενο χωρίς αξία το οποίο κυνηγούσαν με όλα τα μέλη του σώματος, ως τη στιγμή που ένας από τους παίκτες το εξετίνασσε στην άλλη άκρη του στρατοπέδου. Το ποδόσφαιρο είχε ήδη γεννηθεί. Είναι φανερή η συγγένειά του με τον πόλεμο, από την μία πλευρά. Παρότι το έχουν αποκαλέσει "υπέρβαση του πολέμου" και "πόλεμο μετουσιωμένο", διατηρεί την πολεμική του διάσταση. Από την άλλη πλευρά φανερή

είναι και η συνάφεια του με τη σκέψη. Αυτή η διαδρομή από το ένα πόδι στο άλλο δε μοιάζει, όπως λέει ο Σωκράτης, "με τις λέξεις που κυλούν στην αγορά από στόμα σε στόμα" [...]"Αυτό που είναι αληθινό στη διαδικασία της ποδοσφαιρικής φρίκης είναι η κατάσταση της αποχαύνωσης, στην οποία αυτή η διαδοχή των ποδοσφαιρικών αγώνων βυθίζει τον κόσμο. Μπορεί να συμβούν τα χειρότερα πράγματα στη διάρκεια του Παγκόσμιου Κυπέλλου. ...Η κοινή γνώμη δε θα κινητοποιηθεί"

(B.-H. Levy)

► **α)** Συζητήστε τις εμπειρίες σας από διάφορες μορφές ομαδικής ψυχαγωγίας, πχ. από μια συναυλία κλασικής ή σύγχρονης μουσικής, από ένα πανηγύρι, από ένα χορό, από έναν αθλητικό αγώνα κτλ. Ποια μορφή ομαδικής ψυχαγωγίας σας συνεπαίρνει και γιατί;

β) Αναπτύξτε σε ένα άρθρο για το σχολικό περιοδικό τις σκέψεις σας σχετικά με τη μορφή ψυχαγωγίας που σας συνεπαίρνει. Υποθέστε ότι το άρθρο σας αφορμάται από μια εκδήλωση ομαδικής ψυχαγωγίας που έγινε "το γεγονός των ημερών" για την περιοχή σας. Μπορείτε, αν θέλετε, να οργανώσετε το άρθρο σας με τρόπο παρόμοιο με το κείμενο που διαβάσατε, π.χ. να θέσετε στον πρόλογο του κειμένου κάποια ερωτηματικά στα οποία θα προσπαθήσετε στη συνέχεια να δώσετε απάντηση.

Φροντίστε, εξάλλου, να διευκολύνετε τον αναγνώστη, χωρίζοντας το κείμενο σας σε ενότητες, με κατάλληλους πλαγιότιτλους. Προσέξτε, επίσης να επιλέξετε έναν τίτλο για το άρθρο σας που θα αντιστοιχεί προς το περιεχόμενο και συγχρόνως θα προσελκύει τον αναγνώστη.

Άρθρο και δοκίμιο

Το άρθρο που συζητήσατε γράφτηκε με αφόρμηση το Mundial του 1998. Σκοπός του συγγραφέα ήταν να ερμηνεύσει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που προκάλεσε η διοργάνωση των αγώνων του Παγκόσμιου Κυπέλλου Ποδοσφαίρου. Ο αρθρογράφος υποστηρίζει ότι το ποδόσφαιρο ως ομαδικό "σκληρό" άθλημα προσφέρει ψυχαγωγία στο πλήθος που συνήθως "απαιτεί θέαμα βίαιης και σκληρής σύγκρουσης". Στο θέμα της ψυχαγωγίας του πλήθους αναφέρεται και το δοκίμιο του Παπανούτσου "Η δύναμη της μάζας", στο οποίο ο δοκιμιογράφος είδαμε ότι αναλύει το γενικότερο ζήτημα της επίδρασης που ασκεί η κοινωνική ομάδα πάνω στο άτομο σε διάφορους τομείς και περιστάσεις της κοινωνικής ζωής. Η σύγκριση των δύο αυτών κειμένων μπορεί να μας βοηθήσει να αντιληφτούμε τις διαφορές που παρουσιάζει ένα άρθρο που δημοσιεύεται στον τύπο από ένα δοκίμιο. Το άρθρο έχει επικαιρικό χαρακτήρα, δηλαδή αφορμάται πάντα από ένα επίκαιρο γεγονός το οποίο σχολιάζει ή και ερμηνεύει. Το δοκίμιο, από την άλλη πλευρά, δεν έχει επικαιρικό χαρακτήρα. Ακόμη και όταν αφορμάται από κάποιο σύγχρονο γεγονός, ανάγεται στο μόνιμο και στο γενικό. Είδαμε, εξάλλου, ότι το

δοκίμιο χαρακτηρίζεται "υβρίδιο", γιατί κινείται ανάμεσα στην επιστήμη ή στη φιλοσοφία και στη λογοτεχνία. "Η σύνταξή του είναι λιγότερο ελεύθερη από εκείνη του λογοτεχνήματος , αλλά πιο προσωπική από εκείνην της πληροφοριακής ανακοίνωσης".
Το άρθρο αντίθετα έχει πιο ξεκάθαρο χαρακτήρα. Απέχει σαφώς από τη λογοτεχνία και κινείται στο χώρο της ερμηνευτικής δημοσιογραφίας (π.χ. άρθρο σε εφημερίδα) ή της επιστήμης. Για το λόγο αυτό στο άρθρο επικρατεί η αναφορική λειτουργία της γλώσσας, κάτι που δε συμβαίνει σε όλα τα δοκίμια. Επιπλέον το άρθρο δεν έχει, συνήθως, τον προσωπικό και οικείο τόνο που χαρακτηρίζει το δοκίμιο. Μια ακόμη διαφορά του άρθρου από το δοκίμιο είναι η έκταση. Το άρθρο (τουλάχιστον αυτό που δημοσιεύεται στην εφημερίδα) είναι συνήθως συντομότερο από ένα δοκίμιο.

Πρέπει, ωστόσο, να προσθέσουμε ότι η διάκριση ανάμεσα στα δύο είδη δεν είναι πάντα εύκολη. Όπως υποστηρίζει ο Θ. Νάκας, ένα κείμενο που δημοσιεύεται ως άρθρο "μπορεί κάποτε - χάρη στον εννοιολογικό του εξοπλισμό και την υφολογική επεξεργασία του και, κυρίως χάρη στον πλούτο των αναφορών του που ξεπερνούν το επικαιρικό γεγονός- να θεωρηθεί δοκίμιο".

■ Το κείμενο του Ν. Μουζέλη που ακολουθεί αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα άρθρου που σχολιάζει ένα γεγονός της επικαιρότητας το οποίο δίχασε την κοινή γνώμη και τους αρμόδιους φορείς. Ο συγγραφέας διερευνά τις προεκτάσεις που μπορεί να έχει το συγκεκριμένο γεγονός, διατυπώνει τη θέση του πάνω στο γενικότερο θέμα που, κατά τη γνώμη του, ανακινείται, και υποστηρίζει την άποψη του για την αντιμετώπιση της συγκεκριμένης περίπτωσης αλλά και για άλλες παρόμοιες.

Η διαμάχη για την παραχώρηση του Ηρωδείου στον σχεδιαστή Κάλβιν Κλάιν και οι προεκτάσεις της

Τι θέλει η αλεπού στο παζάρι;

1 Στη διαμάχη γύρω από την πρόταση της εταιρείας του Κάλβιν Κλάιν, δε συζητήθηκε σοβαρά μια διάσταση του προβλήματος που για μενα είναι καθοριστικής σημασίας. Αυτή η σχέση που υπάρχει ή που θα έπρεπε να υπάρχει στις σύγχρονες διαφοροποιημένες κοινωνίες μεταξύ της οικονομικής σφαίρας, από τη μία μεριά, και της πολιτισμικής, από την άλλη.
Ξεκινώντας από τα επιχειρήματα αυτών που δε βλέπουν κανένα πρόβλημα στη χρήση του Ηρωδείου από την εταιρεία Κλάιν, έχω να παρατηρήσω τα εξής:
2- Συμφωνώ απόλυτα με την άποψη πως αυτό που ο Κλάιν προτίθεται να οργανώσει στο Ηρώδειο δεν είναι απλή επίδειξη μόδας, αλλά σύνθετη μουσικοχορευτική εκδήλωση.
- Συμφωνώ επίσης με το ότι κατά πάσα πιθανότητα η καλλιτεχνική, αισθητική ποιότητα της εκδήλωσης θα είναι υψηλού επιπέδου – ιδίως αν λάβουμε υπόψη μας τους οικονομικούς πόρους, που η εταιρεία του Κλάιν θα

μπορούσε να κινητοποιήσει για την πρόσληψη χορογράφων, συνθετών και μουσικών διεθνούς φήμης.
- Επιπλέον, είναι γεγονός ότι πολλές φορές και στην Επίδαυρο και στο Ηρώδειο έχουν εμφανιστεί σκηνοθέτες

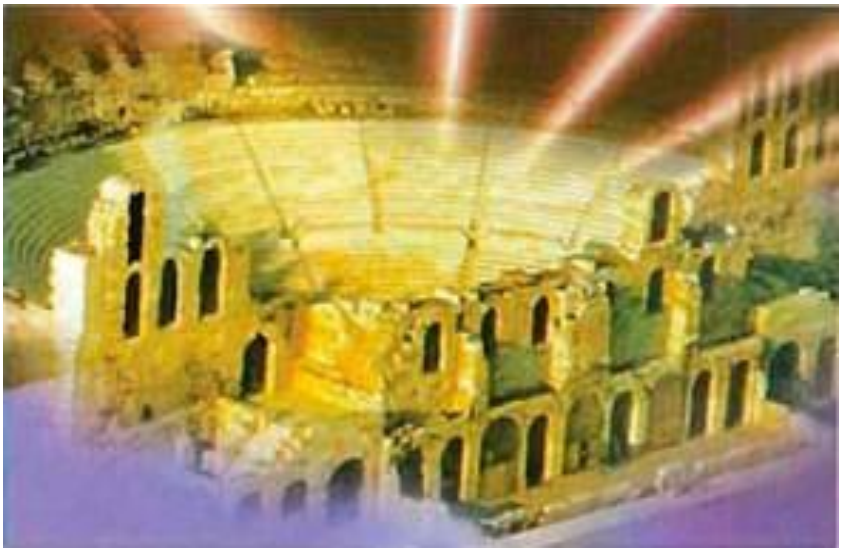

και χορογράφοι που παράγουν θέαμα χαμηλότερου επιπέδου από αυτό που μπορεί να μας προσφέρει η εταιρεία Κλάιν.
- Τέλος, δεν υπάρχει κανένας λόγος να υποθέσει κάποιος πως ο Κλάιν δε θα σεβαστεί απόλυτα τους αυστηρούς όρους για την υλική προστασία του μνημείου που το κράτος θέτει σε αυτούς οι οποίοι κάνουν χρήση του χώρου.
3 Παρ' όλα αυτά τάσσομαι με αυτούς που είναι αντίθετοι στην πρόταση Κλάιν. Και αυτό όχι λόγω ξενοφοβίας, επαρχιωτισμού ή αρχαιολατρίας (τρία θλιβερά χαρακτηριστικά του νεοελληνικού συντηρητισμού), αλλά για έναν τελείως διαφορετικό λόγο. Πιστεύω πως ζούμε σε μια εποχή κατά την οποία ο καλλιτεχνικός χώρος, ειδικά, και ο πολιτισμικός, πιο γενικά, έχει χάσει την αυτονομία του – αφού η ιδιαίτερη λογική και οι αξίες του υποσκάπτονται συστηματικά από τη λογική του χρήματος και της αγοράς. Μιλάω, με άλλα λόγια, για αυτό που ο Χάμπερμας αποκαλεί αποικιοποίηση του "βιοκόσμου" από την κυρίαρχη εργαλειακή λογική του οικονομικού συστήματος. Αυτή η αποικιοποίηση έχει προχωρήσει σε τέτοιο βαθμό στις σύγχρονες μεταβιομηχανικές κοινωνίες που το θεωρούμε αναχρονιστικό, αν όχι αλλόκοτο, όταν κάποιος επιμένει στο πέρασμα από την κυριαρχία του

πρώτου πάνω στο δεύτερο, στην ισορροπία μεταξύ των δύο στοιχείων.
4 Εξηγούμαι: Δεν πιστεύω στην απομόνωση της τέχνης από την αγορά. Αυτό δεν είναι ούτε εφικτό, ούτε και επιθυμητό. Γιατί είναι γεγονός πως κάθε καλλιτεχνική εκδήλωση έχει πάντοτε μια εμπορική / οικονομική διάσταση. Είναι επίσης γεγονός πως πολλές οικονομικές δραστηριότητες – από τον σχεδιασμό των αυτοκινήτων ως αυτόν των κοσμημάτων και των ρούχων – έχουν μια αισθητική / καλλιτεχνική διάσταση. Το πρόβλημα λοιπόν δεν είναι η απομόνωση / στεγανοποίηση των δύο χώρων, αλλά ο τρόπος συνάρθρωσης του "οικονομικού" και του "καλλιτεχνικού" στοιχείου σε μια κοινωνία που θέλει να εκσυγχρονιστεί όχι κατά μονολογικό / μονοδιάσταστο αλλά κατά πολυλογικό / πολυδιάστατο τρόπο. Σε μια κοινωνία, δηλαδή, όπου η αναπόφευκτη διαφοροποίηση των βασικών θεσμικών χώρων (οικονομικού, πολιτικού, κοινωνικού, πολιτισμικού) δεν οδηγεί στην κυριαρχία του ενός πάνω στους άλλους (κομματικοκρατία, αγοροκρατία), αλλά στην ισορροπία και στο σεβασμό της ιδιαίτερης λογικής του κάθε διαφοροποιημένου χώρου.
5 Με βάση τα παραπάνω, νομίζω πως η χρήση του Ηρωδείου από την εταιρεία Κλάιν είναι ένα κραυγαλέο παράδειγμα αποικιοποίησης του "πολιτισμικού" από το "εμπορικό". Είναι μια περίπτωση όπου, για να χρησιμοποιήσω τη γνωστή ορολογία του Π. Μπουρντιέ, το "οικονομικό" κεφάλαιο αγοράζει "πολιτισμικό" κεφάλαιο, το οποίο χρησιμοποιεί ως το ύψιστο public relations εγχείρημα, ως την ύψιστη μορφή διαφήμισης. Εδώ ακριβώς βρίσκεται η βασική διαφορά μεταξύ ενός "χαμηλής ποιότητας" χορογράφου ή συνθέτη που παρουσιάζει την τέχνη του στο Ηρώδειο και μιας κυρίως εμπορικής επιχείρησης που μπορεί να μας προσφέρει στον ίδιο χώρο υψηλότερης ποιότητας θέαμα. Όταν ο πρώτος

χρησιμοποιεί τον χώρο του Ηρωδείου, έχει πρωταρχικό σκοπό την "αίγλη", τη συσσώρευση δηλαδή συμβολικού ή πολιτισμικού κεφαλαίου. Όταν η δεύτερη κάνει χρήση του χώρου, έχει πρωταρχικό σκοπό να χρησιμοποιήσει το θέαμα που προσφέρει για τη συσσώρευση οικονομικού παρά πολιτιστικού κεφαλαίου, για την ανάπτυξη δηλαδή του κύριου σκοπού της εταιρείας, που είναι η προώθηση των πωλήσεων των προϊόντων της (στην περίπτωση της εταιρείας Κλάιν, μπλουτζίνς, εσώρουχα, αρώματα). Στην πρώτη περίπτωση, με άλλα λόγια, το προσφερόμενο θέαμα έχει άμεση σχέση με την τέχνη και τον χώρο όπου αυτή παράγεται. Στη δεύτερη περίπτωση, το θέαμα που προσφέρεται έχει πιο άμεση σχέση με την προαγωγή των πωλήσεων καταναλωτικών αγαθών στον χώρο της αγοράς.

6 Έχω βέβαια υπόψη μου πως ο Κλάιν θα διαθέσει τα έσοδα της παράστασης για τους σκοπούς του Μουσείου της Ακροπόλεως. Αυτό όμως δεν αλλάζει τον κυρίως διαφημιστικό χαρακτήρα του όλου εγχειρήματος. Σημειωτέον πως η επιχειρηματολογία μου δεν βασίζεται στα ψυχολογικά χαρακτηριστικά ή στις προθέσεις συγκεκριμένων ατόμων. Δηλαδή δεν υποστηρίζω πως ο Κλάιν, ως προσωπικότητα, είναι πιο ιδιοτελής από τον αποτυχημένο χορογράφο ή συνθέτη. (Υπάρχουν ιδιοτελή και ανιδιοτελή, έντιμα και ανέντιμα άτομα και στον ένα χώρο

και στον άλλο). Ούτε φυσικά και μπορώ να ξέρω για ποιον ακριβώς "εσώψυχο" λόγο ο Κλάιν θέλει το Ηρώδειο. Αναφέρομαι μάλλον σε "αντικειμενικές", δηλαδή κοινωνικά προσδιορισμένες, διαφορές που υπάρχουν μεταξύ οργανώσεων που κινούνται πρωταρχικά στον πολιτισμικό – στις σύγχρονες, διαφοροποιημένες κοινωνίες όπου ζούμε. [...]

7 Θέλω να τονίσω πως το πρόβλημα που συζήτησα πιο πάνω είναι διαφορετικό από το πρόβλημα του διαχωρισμού της τέχνης από τη μη τέχνη. Προσωπικά είμαι εναντίον της μετανεωτερικής τάσης που καταργεί κάθε σύνορο μεταξύ του καλλιτεχνικού και του μη καλλιτεχνικού, που οδηγεί δηλαδή στο ισοπεδωτικό συμπέρασμα πως όλα είναι, σε τελευταία ανάλυση, τέχνη. Αλλά το πρόβλημα με την περίπτωση Κλάιν δεν είναι, αν αυτό που θα προσφέρει, στο Ηρώδειο είναι τέχνη ή όχι. Το θέμα είναι αν η τέχνη που προσφέρεται είναι στην υπηρεσία της διαφήμισης ή, όπως θα έπρεπε να συμβαίνει, η διαφήμιση τίθεται στην υπηρεσία της τέχνης. Με άλλα λόγια, το θέμα είναι τι είδους συνάρθρωση μεταξύ του "εμπορικού" και του "καλλιτεχνικού" θα πρέπει να απαιτούμε από εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα στο Ηρώδειο, στην Επίδαυρο – και πιο γενικά, σε χώρους που η κοινωνία μας ορίζει ως κατ' εξοχήν πολιτισμικούς, όχι με την ευρεία, ανθρωπολογική, αλλά με τη στενή, "κουλτουραλιστική" έννοια του όρου.

8 Αν τα παραπάνω είναι σωστά, τότε θα έπρεπε να πούμε όχι στην πρόταση Κλάιν, όπως και θα πρέπει να πούμε κατηγορηματικά όχι σε παρόμοιες προτάσεις – είτε προέρχονται από επιχειρήσεις κοσμημάτων είτε από επιχειρήσεις αυτοκινήτων ή ψυγείων. Αν οι τελευταίες θέλουν, ως εμπορικές εταιρείες, να προωθήσουν την τέχνη, μπορούν να το κάνουν μέσω του θεσμού της χορηγίας. Σε αυτή την περίπτωση, το "εμπορικό / οικονομικό" συναρθρώνεται με το "καλλιτεχνικό / πολιτισμικό"

κατά τέτοιο τρόπο που η αυτονομία του πολιτισμικού χώρου γίνεται, εν μέρει τουλάχιστον, σεβαστή. Όταν όμως επιχειρήσεις, όπως αυτή του Κλάιν, του Cartier ή της Toyota πάνε πέρα από τη χορηγία, με σκοπό το μετασχηματισμό της έντεχνης διαφήμισης σε "υψηλή τέχνη", τότε η ήδη καχεκτική αυτονομία του πολιτισμικού χώρου καταστρέφεται παντελώς. Τότε, από τη διαφημιστική πορνογραφία (στην οποία, παρεμπιπτόντως, η εταιρεία Κλάιν έχει θεαματικές επιδόσεις) ως τη "στράτευση" καλλιτεχνικών διασημοτήτων, από τη χρήση του χώρου της τηλεόρασης και των ΜΜΕ ως αυτήν του Ηρωδείου, όλα τα μέσα τίθενται στην υπηρεσία της προαγωγής των πωλήσεων. Τότε, σε τελική ανάλυση ο κόσμος της τέχνης και του πολιτισμού γίνεται στην πράξη ένα απέραντο συγκριτικό μωσαϊκό, όπου όλα ισοπεδώνονται και όπου ο μόνος κοινός παρονομαστής, ο μόνος συνδετικός κρίκος, είναι ο μηχανισμός της αγοράς.

(Ν. Μουζέλης, 23-8-1998

► **Να συνοψίσετε :**
- **το πρόβλημα που θέτει ο αρθρογράφος**
- **τη βασική του θέση / το πιστεύω του, σχετικά με το γενικότερο θέμα που ανακινείται με αφορμή την ενδεχόμενη παραχώρηση του Ηρωδείου στην εταιρεία Κλάιν,**
- **τη στάση που παίρνει απέναντι στην πρόταση της εταιρείας Κλάιν.**

► **Παρατηρήστε τη λογική οργάνωση του κειμένου, κυρίως τις παραγράφους (2) (3) (4) και (5) και προσέξτε τη συνοχή μεταξύ τους. Συζητήστε αν η οργάνωση εξυπηρετεί το σκοπό του συγγραφέα να παρουσιάσει πειστικά την άποψή του για την πρόταση της εταιρείας Κλάιν. Προσέξτε ότι:**

- ο αρθρογράφος, πριν προχωρήσει στην ανάπτυξη της δικής του θέσης, παραθέτει τα επιχειρήματα της αντίθετης πλευράς με τα οποία συμφωνεί.
- ο αρθρογράφος εξετάζει την πρόταση της εταιρείας Κλάιν μέσα στο πλαίσιο του ευρύτερου προβλήματος που αφορά τη σχέση που πρέπει να έχει ο πολιτισμός με την οικονομία.

► Στην παράγραφο (5) ο αρθρογράφος εκφράζει την άποψη ότι "η χρήση του Ηρωδείου από την εταιρεία Κλάιν είναι ένα κραυγαλέο παράδειγμα αποικιοποίησης του "πολιτισμικού" από το "εμπορικό" και χρησιμοποιεί ως μέσο πειθούς τη σύγκριση, για να υποστηρίξει την άποψή του. Να επισημάνετε τους πόλους της σύγκρισης και να διατύπωσετε με δικό σας λόγο το συλλογισμό του συγγραφέα.

► Να σχολιάσετε τον τίτλο του κειμένου. Πιστεύετε ότι είναι κατάλληλος; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας. Μπορείτε να προτείνετε έναν άλλο εναλλακτικό τίτλο;

► Να γράψετε ένα δικό σας κείμενο (10-15 σειρές) στο οποίο να ανασκευάζετε τα παρακάτω επιχειρήματα υπέρ της παραχώρησης του Ηρωδείου στον Κ. Κλάιν. Μπορείτε να αντλήσετε υλικό από το κείμενο του Ν. Μουζέλη, αποφεύγοντας, βέβαια, την αντιγραφή. Τα επιχειρήματα υπέρ της παραχώρησης του Ηρώδειου:
α) Το Ηρώδειο πρέπει να παραχωρηθεί στον Κλάιν, γιατί δεν πρόκειται να παρουσιάσει μια απλή επίδειξη μόδας, αλλά μια σύνθετη μουσικοχορευτική εκδήλωση ποιότητας.
β) Άλλωστε στο Ηρώδειο έχουν φιλοξενηθεί κατά καιρούς διάφορες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις αμφιβόλου ποιότητας.

γ) Τέλος, είναι γνωστό ότι τα έσοδα από την παράσταση θα δοθούν για την ανέγερση του Μουσείου της Ακρόπολης.

► **α) Να αντικαταστήσετε τις παρακάτω λέξεις/φράσεις του κειμένου με άλλες συνώνυμες, λαμβάνοντας υπόψη το ύφος του συγγραφέα:**
προτίθεται, κινητοποιήσει, τάσσομαι με αυτούς, υποσκάπτονται, εφικτό, συσσώρευση, προώθηση, αλλόκοτο
β) Να σχηματίσετε φράσεις με τα παρακάτω ονοματικά σύνολα :
καθοριστική σημασία, κραυγαλέο παράδειγμα, αισθητική ποιότητα, οικονομική διάσταση, πολιτισμικός χώρος, πολυδιάστατος τρόπος, ισοπεδωτικό συμπέρασμα
γ) Να επισημάνετε τη σημασιολογική διαφορά ανάμεσα στις ομόηχες λέξεις: συγκρητικός – συγκριτικός

► **Ο αρθρογράφος χρησιμοποιεί συχνά δύο συνώνυμες λέξεις μαζί στην ίδια φράση και τις χωρίζει με κάθετη γραμμή , π.χ. αισθητική/ καλλιτεχνική. Επιλέξτε μέσα από το κείμενο δύο τέτοια ζεύγη και προσπαθήστε να εξηγήσετε γιατί ο αρθρογράφος χρησιμοποιεί τα συγκεκριμένα ζεύγη.**

► **Πώς αντιλαμβάνεστε την άποψη του συγγραφέα ότι τα τρία θλιβερά χαρακτηριστικά του νεοελληνικού συντηρισμού είναι η ξενοφοβία, η αρχαιολατρία και ο επαρχιωτισμός;**

► Τι προτείνει ο συγγραφέας στην περίπτωση που κάποιες εμπορικές επιχειρήσεις θέλουν να προωθήσουν την τέχνη και σε ποιο σκεπτικό βασίζεται η πρότασή του; Συμφωνείτε με την πρόταση αυτή;

► Σε έναν παραδοσιακό ή ιστορικό χώρο της περιοχής σας με καλλιτεχνική αξία (θέατρο, παλιό αρχοντικό, ανοικτό αρχαιολογικό χώρο) προγραμματίζεται μια καλλιτεχνική εκδήλωση από μια εμπορική εταιρεία. Υποθέστε ότι συμμετέχετε στο Δημοτικό Συμβούλιο· ετοιμάστε την πρότασή σας, η οποία μπορεί να είναι θετική ή αρνητική για την παραχώρηση του χώρου στην εταιρεία, αρκεί να είναι τεκμηριωμένη με τα κατάλληλα επιχειρήματα. Στην επιχειρηματολογία σας μπορείτε να λάβετε υπόψη την ιστορία του τόπου, τα οικονομικά οφέλη, την προβολή της περιοχής κτλ.

► Σκεφτείτε ένα γεγονός που δίχασε την κοινή γνώμη, π.χ. τις κατάλήψεις των σχολείων, την επιβολή της ευθανασίας από έναν Αμερικανό γιατρό, και γράψτε ένα άρθρο για το μαθητικό περιοδικό. Στο άρθρο σας να παρουσιάσετε όχι μόνο τα επιχειρήματα, με τα οποία υποστηρίζετε τη δική σας θέση, αλλά και τα επιχειρήματα της αντίθετης πλευράς, προσπαθώντας να τα ανασκευάσετε.

Λαϊκότητα και λαϊκισμός

Ένα σύμπτωμα της σημερινής κρίσης του πολιτικού λόγου απότελεί και η διάσταση των λέξεων προς τα πράγματα, αλλά και η σύγχυση ανάμεσα σε όρους με ιδεολογικά φορτισμένο περιεχόμενο. Παραδειγματικά αναφέρω τους όρους "λαϊκότητα" και "λαϊκισμός", το περιεχόμενο

των οποίων θα επιχειρήσω να διευκρινίσω στις γραμμές που ακολουθούν.

Το επίθετο "λαϊκός" εκφράζει πράγματι αυτό που ανήκει στο λαό ή προέρχεται από αυτόν. Και η "λαϊκότητα" (ως ουσιαστικό) στο χώρο της πολιτικής εκφράζει ακριβώς τη συμμετοχή, την παρουσία του λαού στην έκφραση της πολιτικής εξουσίας. Όπου η λαϊκότητα αναγνωρίζεται τυπικά (νομικά) ως θεμέλιο της εξουσίας αυτής, αλλά στην πραγματικότητα ο λαός είτε δεν συμμετέχει είτε συμμετέχει περιορισμένα στην άσκησή της, όπου δηλαδή υπάρχει διάσταση ανάμεσα στις λέξεις, που εκφράζουν τους όρους της κοινωνικής πραγματικότητας, και στην ίδια αυτή την πραγματικότητα, το περιεχόμενο του όρου "λαϊκότητα" μεταπέφτει στην κατάσταση που αντιστοιχεί στη λέξη "λαϊκισμός". Ο λαϊκισμός αντικαθιστά τη

λαϊκότητα εκεί όπου ο λαός κατά ιδεολογία μόνο είναι κυρίαρχος, στην πραγματικότητα όμως είτε δεν μετέχει είτε μετέχει περιορισμένα στην άσκηση της εξουσίας.
Λαϊκισμός είναι ακριβώς η κατ' επίφαση λαϊκότητα: αυτό που δείχνει να είναι λαϊκό, μα που στην πραγματικότητα δεν είναι. Πρόκειται για μια ψευδή ιδεολογία για φαινόμενο απλώς λαϊκότητας που στην πραγματικότητα κρύβει έναν έντονο πατερναλισμό.
Ο λαϊκισμός απορρέει από την ελλιπή λαϊκή συμμετοχή στη δημόσια ζωή, καλλιεργείται από αυτούς που εκμεταλλεύονται αυτή την έλλειψη, προτείνοντας το πατερναλιστικό τους πρότυπο, συντηρείται με την υποκουλτούρα και την εμπορευματοποίηση της συλλογικής ψυχής από ιδιωτικά συμφέροντα, καθιερώνεται ως δήθεν δημοκρατική κοινωνική κατάσταση, ενώ είναι στην ουσία αντιδημοκρατική.
Όπου η συμμετοχική δημιουργία είναι καθιδρυμένη στα χαρτιά, υπολειτουργεί όμως ουσιαστικά στην πράξη, αναπτύσσεται ένα λαϊκό υποκατάστατο, ώστε να ξεγελιέται ο λαός πως έχει (δήθεν) την προτεραιότητα στα δημόσια πράγματα, αφού γίνεται συνεχώς επίκλησή του για τη νομιμοποίηση της επιβολής της οποιασδήποτε πολιτικής και κοινωνικής εξουσίας. Στην πραγματικότητα χαλκεύεται η εξουσία ινδαλμάτων, πολιτικών, κοινωνικών, καλλιτεχνικών, ακόμα και αθλητικών, στα οποία βρίσκει το υποκατάστατό της η προδομένη λαϊκή συνείδηση.
Οι φορείς του πατερναλισμού – στους τομείς της πολιτικής και κοινωνικής εξουσίας – "νομιμοποιούνται" από το λαϊκισμό και παράλληλα τον συντηρούν με την προβολή της απρόσωπης λαϊκής μάζας και τον παραμερισμό οποιουδήποτε θα μπορούσε να παίξει αφυπνιστικό ρόλο στο συλλογικό εφησυχασμό του λαού.
Έτσι καλλιεργείται μια ισοπεδωτική νοοτροπία, όπου εξέχει μόνο το κεφάλι των φορέων του πατερναλισμού - και

εκείνο συνειδητά εκλαϊκευτικά μακιγιαρισμένο – και καταπολεμεται ως "ελίτ" και "αντιλαϊκή" οποιαδήποτε ποιοτική διαφοροποίηση μέσα στη (λαϊκίστικη) γενική ισοπέδωση.
Αυτή η ισοπέδωση και η απέχθεια στην ποιοτική διαφοροποίηση δημιουργούν μακροπρόθεσμα τη δική τους υποκουλτούρα, που εμφανίζεται ως λαϊκή κουλτούρα, δεν είναι όμως παρά χυδαία μίμησή της. Έτσι, εμπορευματοποιείται το όποιο λαϊκό στοιχείο από επιτήδειους κερδοσκόπους, που βλέπουν στη μαζική παραγωγή των προϊόντων της δήθεν λαϊκής έκφρασης μια σημαντική πηγή πλουτισμού τους.
Πρέπει, λοιπόν, να διακρίνουμε ανάμεσα στην αυθόρμητη λαϊκή έκφραση που πηγάζει εκεί όπου – και σε όποιο σημείο – ο λαός πράγματι αυτονομείται και αυτοπροσδιορίζεται (και αυτό εκφράζεται με τον όρο "λαϊκότητα") και στην ψευδή, τη νόθα ιδεολογική κατάσταση της μίμησης του λαϊκού στοιχείου, που καλλιεργείται εκεί ακριβώς όπου ο λαός υποκαθίσταται στην έκφραση και ετεροπροσδιορίζεται από τους πάσης φύσεως προστάτες και δήθεν εκφραστές του, εκεί όπου ανθεί το φαινόμενο του πατερναλισμού, κατάσταση που εκφράζεται με τον όρο "λαϊκισμός".
Η λαϊκότητα είναι, λοιπόν, η δικαίωση του λαού και η ανύψωσή του σε καθοριστικό παράγοντα της ιστορίας του. Ο λαϊκισμός, αντίθετα, αποτελεί εξαπάτηση του λαού, πολιτιστική υποβάθμισή του, υποκατάστασή του στον ιστορικό του ρόλο και διατήρησή του στο περιθώριο των εξελίξεων. Η λαϊκότητα αναδείχνει τις γνήσιες αξίες του λαού και δεν είναι καθόλου αντίθετη με την αξιολογική διάκριση και την εκφραστική διαφοροποίηση. Αντίθετα, ο λαϊκισμός ισοπεδώνει την έκφραση προς τα κάτω, καταπολεμά και εχθρεύεται τη διάκριση και την όποια διαφοροποίηση, είναι κάλπικος και νοθευτής του λαϊκού πνεύματος.

Η αποκατάσταση (ή η αποκάλυψη) του αληθινού νοήματος των λέξεων του πολιτικού λόγου μπορεί, νομίζω, να συμβάλει τουλάχιστον στην πολιτική και κοινωνική μας αυτογνωσία.

(Ι. Ε. Μανωλεδάκης)

- **Ο συγγραφέας συγκρίνει τις δύο έννοιες "λαϊκότητα" και "λαϊκισμός" επισημαίνοντας τις διαφορές τους. Με ποια μέθοδο γίνεται η διασάφησή τους;**

- **Πού οφείλεται, κατά το συγγραφέα, "ο λαϊκισμός" και ποια είναι τα αποτελέσματά του;**

- **Ποια είναι η βασική μέθοδος που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για την ανάπτυξη του κειμένου του;**

▸ **Γιατί επιμένει ο συγγραφέας να διασαφηνίσει το νόημα των δύο αυτών όρων;**

Αφίσα του Μαγιακόφσκι,1918

▸ **Προσπαθήστε να βρείτε κι εσείς μερικά παραδείγματα λαϊκισμού στο χώρο της πολιτικής, της εκπαίδευσης, του αθλητισμού, της τέχνης κτλ. (σύγχρονα ή παλιά) και γράψτε ένα κείμενο, στο οποίο να δικαιολογείτε τη θέση σας υπέρ ή κατά του λαϊκισμού.**

▸ **Πατερναλισμός: Αναζητήστε τη σημασία και την ετυμολογία της λέξης σ' ένα ερμηνευτικό λεξικό.**

2^{ο} ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟ ΔΟΚΙΜΙΟ

ΤΟ ΔΟΚΙΜΙΟ……..... 14

Η πειθώ στο δοκίμιο……..... 35
Η γλώσσα του δοκιμίου……..... 54
Η οργάνωση του δοκιμίου……..... 56
Η ιστορία του δοκιμίου..... 112

ΤΟ ΑΡΘΡΟ 116

Άρθρο και δοκίμιο..... 129

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.